

rod i nasilje

PRIRUČNIK O RODNO ZASNOVANOM
NASILJU KOJE POGAĐA MLADE

Crna Gora

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Odjeljenje za poslove rodne ravnopravnosti

COUNCIL OF EUROPE
CONSEIL DE L'EUROPE

Podgorica 2010.

rod i nasilje

Priručnik o rodno zasnovanom nasilju
koje pogađa mlade

Autori/ke:

Dennis van der Veur
Karolina Vrethem
Gavan Titley
Györgyi Tóth

Glavni/a urednik/ca aktivnosti:

Yael Ohana

Glavni/a i odgovorni/a urednik/ca:

Gavan Titley

Koordinacija izrade i finalno sređivanje:

Goran Buldioski
Aneta Šnajder

www.coe.int/compass

Stavovi iznijeti u ovom priručniku odgovornost su samih autora/ki i ne odražavaju nužno mišljenja Savjeta Evrope.

© 2010 Ministarstvo za ljudska i manjinska prava polaže pravo na prevod na crnogorski jezik © 2007 Savjet Evrope polaže pravo na prevod na engleski jezik. Prevod ove publikacije Gender Matters – priručnik o rodno zasnovanom nasilju koje pogađa mlade ljude je objavljen u dogovoru sa Savjetom Evrope.

Reprodukovanje materijala iz ove publikacije dozvoljeno je isključivo u nekomercijalne edukativne svrhe i uz adekvatno citiranje izvora.

Sva pitanja u vezi sa ovom publikacijom, sa reprodukcijom ili prevođenjem integralnog teksta ili njegovog dijela treba uputiti na sljedeći adresu:

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Crne Gore
Odjeljenje za poslove rodne ravnopravnosti
Stanka Dragojevića 2, Podgorica
E-mail: gender@gov.me

Dizajn: Slađana Bajić
Prevod: Tanja Luburić, Tamara Jurlina i Olivera Kusovac
Izdaje: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Crne Gore

© 2010 Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, prevod na crnogorski jezik
© 2007 Savjet Evrope, prevod na engleski jezik
Prevod ove publikacije Gender Matters – priručnik o rodno zasnovanom nasilju koje pogađa mlade ljude je objavljen u dogovoru sa Savjetom Evrope

Štampa: DPC, Podgorica, Crna Gora
Tiraž: 500

ISBN 978-9940-9251-1-6

Sadržaj

Predgovor	9
Zahvalnost	10
Uvod	11
1. Pristupi rodu	17
1.1 Zbog čega je toliko važno baviti se rodom?	17
1.2 Šta je rod?	18
1.2.1 Koncepti roda	19
1.2.1 Rod i pol	20
1.2.3 Razmatranje roda	23
1.3 Rod i socijalizacija.	24
1.3.1 Život u društvu	24
1.3.2 Pristup socijalizaciji.	24
1.3.3 Rodno određivanje	27
1.3.4 Rod i seksualnost	28
1.3.5 Rod i neravnopravnost	28
1.4. Tipovi muškosti	30
1.4.1 Analiza slučaja: Kontekst u kojem žive mladići u Sjevernoj Irskoj.	31
1.5 Rodna politika: pokreti za stvaranje ravnopravnijeg društva.	34
1.5.1 Ženski pokreti	34
1.5.2 Pokreti lezbejki, homoseksualaca, biseksualaca i transrodnih osoba.	35
1.5.3 Grupe odraslih muškaraca i grupe mladića	37
Bilješke na kraju Poglavlja 2	42
2. Rodno zasnovano nasilje	43
2.1 Uvod	43
2.2 Šta je nasilje?	44
2.2.1 Agresija i nasilja	46
2.2.2 Zlostavljanje i epizode nasilja	47
2.2.3 Nasilje u javnoj i privatnoj sferi	49

2.3 Vrste nasilja	50
2.4 Rodno zasnovano nasilje u okviru ljudskih prava	56
2.5 Rodno zasnovano nasilje usmjereno protiv LGBT osoba	58
2.6 Nasilje u porodici i nasilje u intimnim odnosima	59
2.6.1 Nasilje u LGBT odnosima	61
Bilješke na kraju Poglavlja 2	63

3. Mobilizovanje protiv rodne neravnopravnosti i rodno zasnovanog nasilja **65**

3.1 Rod u radu sa mladima: perspektive i izazovi	65
3.1.1 Rod u radu sa mladima	66
3.2 Integrisanje aspekta roda u obuci mladih i projektima sa mladima	68
3.2.1 Integrisanje aspekta roda	69
3.2.2 Integrisanje aspekta roda i rodna ravnopravnost	70
3.2.3 Smjernice i instrumenti za integrisanje aspekta roda	71
3.2.4 Integrisanje aspekta roda u obuci	72
3.2.5 Etika i kompetencija u obuci na temu roda	73
3.3 Borba protiv rodno zasnovanog nasilja	75
3.3.1 Utvrđivanje da li su oblici rodno zasnovanog nasilja prisutni u vašoj organizaciji ili grupi	76
3.3.2 Omladinske grupe i rad u sklopu širih koalicija	76
Bilješke na kraju Poglavlja 3	78

4. Vježbe sa mladima na temu roda i rodno zasnovanog nasilja **79**

4.1 Obrađivanje tema roda i rodno zasnovanog nasilja u kontekstu (neformalnog) obrazovanja mladih	79
4.2 Obrazovanje o ljudskim pravima – obrazovni pristup	80
4.2.1 Znanje, vještine, stavovi i vrijednosti koji potkrepljuju obrazovanje o ljudskim pravima	80
4.2.2 Iskustveno učenje – osnova za obrazovanje o ljudskim pravima	81
4.2.3 Moderiranje obrazovanja za ljudska prava u različitim okruženjima	82

4.3 Korišćenje vježbi	83
4.3.1 Odabir vježbi	83
4.3.2 Format u kome su vježbe predstavljene	83
4.3.3 Savjeti za moderiranje vježbi predstavljenih u ovom priručniku	85
4.4 Spisak aktivnosti	89
Očekivanja i zahtjevi	90
Sticanje statusa	92
Rodna zabuna	94
Rodna matrica	97
Dobar, bolji, najbolji	102
Samo jedanput	106
Katina priča	109
Slušaj pažljivo	115
Medijski udarac	117
Sigurnost u mom životu	120
Seks prodaje?	124
Prostori i mjesta	127
Stela	130
Princ na bijelom konju	133
Isuviše teško za pitati	137
Šta uraditi	141
Opšte vježbe za istopolne grupe	144

5. Dodaci — Međunarodni pravni instrumenti ljudskih prava koji se odnose na rodno zasnovano nasilje

149

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (Kratak pregled)	149
Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima	150
Evropska konvencija o ljudskim pravima	153
Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena – CEDAW (Kratak pregled)	155
Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena – CEDAW	159

Predgovor

Rodno zasnovano nasilje jedan je od najrasprostranjenijih oblika kršenja ljudskih prava i narušavanja ljudskog dostojanstva.

Rodno zasnovano nasilje problem je sa kojim se suočavaju sve države članice Savjeta Evrope i koji pogađa milione žena, muškaraca i djece bez obzira na njihov društveni status, kulturu, religiju, građanski položaj ili seksualnu orijentaciju.

Jedan od osnovnih ciljeva Savjeta Evrope je da odbrani i zaštiti ljudska prava. Rodno zasnovano nasilje podriva osnovne vrijednosti na kojima Savjet Evrope počiva i za koje su se zemlje članice opredijelile.

Ono što je karakteristično za rodno zasnovano nasilje jeste da se ono često događa u privatnoj sferi; međutim, to ne znači da ga treba tretirati kao privatnu stvar. Sprečavanje rodno zasnovanog nasilja i zaštita i pomoć žrtvama su u krajnjoj instanci odgovornost državnih vlasti, dok građansko društvo takođe igra veoma važnu ulogu.

Ako želimo da smanjimo i suzbijemo ovakve oblike nasilja, pravni postupak, bez obzira na njegov suštinski značaj, ne može biti jedini odgovor. Vrijednosti kao što su ljudska prava, nenasilje i rodna ravnopravnost ne mogu se ni nametnuti niti naprosto propagirati. One se moraju prihvatiti i poštovati u stvarnom životu. Ključ leži u edukaciji, informisanosti i podizanju svijesti. Isključivo udruženim naporima možemo obezbijediti da se obrasci ugnjetavanja i ponižavanja ne ponavljaju iz generacije u generaciju.

Savjet Evrope ozbiljno se bavi ovim pitanjima već duži niz godina. Integralni projekat „Odgovori na nasilje u svakodnevnom životu“ imao je važnu ulogu u identifikovanju prioriteta u djelovanju i primjera pozitivnog iskustva na svim nivoima. Kampanja „Zaustavite porodično nasilje nad ženama“, pokrenuta prije godinu dana, najnovija je inicijativa za mobilisanje svih uključenih partnera na evropskom i nacionalnom nivou.

U tom pogledu, uloga mladih i rada sa mladima veoma je važna. Program za mlade vezan za obrazovanje u oblasti ljudskih prava, koji realizuje Direktorat za mlade i sport, radi na tome da obrazovanje u oblasti ljudskih prava postane integralni segment rada sa mladima i da se razvije kultura ljudskih prava.

Priručnik „Rod i nasilje“ oslanja se na edukativne resurse i iskustva „Kompasa“, priručnika o obrazovanju mladih u oblasti ljudskih prava. Praktičarima u obrazovanju u oblasti ljudskih prava pruža specifične obrazovne instrumente i uvide u rodno osjetljivi pristup toj vrsti obrazovanja.

Nadamo se da će praktičari/ke i aktivisti/kinje koji se bave obrazovanjem u oblasti ljudskih prava naći u ovom priručniku inspiraciju i materijal koji će im pomoći u njihovom radu.

Maud de Boer-Buquicchio
zamjenik generalnog sekretara

Zahvalnost

Zahvalnost dugujemo mnogim ljudima koji su na ovaj ili onaj način uložili dio sebe kako bi ovaj priručnik bio završen. Posebnu zahvalnost želimo da izrazimo ljudima čiji je doprinos bio od izuzetnog značaja, i to:

Rui Gomes-u i Antje Rothemund-u za njihovu neprocjenjivu podršku, komentare, posvećenost i savjete.

Trenerima/trenericama i učesnicima/učesnicama dva kursa obuke o rodno zasnovanom nasilju održana u Evropskom omladinskom centru u Budimpešti 2004. i 2006. godine za izradu i testiranje ovog priručnika.

Generalnom direktoratu za ljudska prava, Odjeljenju za ravnopravnost, za njihove sugestije za unapređenje priručnika.

Džudit Vert za njene komentare i dodatke sadržaju priručnika.

I na kraju, Merit Ulvik za njen neumoran rad i dosljednu obradu finijih detalja priručnika.

Uvod

Priručnik *Rod i nasilje* predstavlja materijal za rad sa mladim ljudima na pitanjima roda i rodno zasnovanog nasilja koje pogađa mlade ljude.

Rad sa mladim ljudima na pitanjima koja se odnose na rod i rodno zasnovano nasilje predstavlja središnji dio obrazovanja o ljudskim pravima: obrazovnih programa i aktivnosti koji su usredsređeni na promociju jednakosti u ljudskom dostojanstvu. Posljednjih godina, Direktorata Savjeta Evrope za omladinu i sport radio je sa omladinskim organizacijama, asocijacijama, inicijativama i mrežama kako bi obrazovanje u oblasti ljudskih prava postalo glavni segment rada sa mladima i građanske svijesti u Evropi. Razvijeno u međusobnom odnosu sa drugim oblastima rada kao što su interkulturalno učenje, učešće u politici, osnaživanje manjinskih grupa i mladih ljudi koji potiču iz tih grupa, obrazovanje u oblasti ljudskih prava ima potencijal da bude katalizator za čitav niz obrazovnih, političkih i kulturnih aktivnosti. Obrazovanje u oblasti ljudskih prava je jedna ozbiljna i izazovna oblast za omladinske radnike/ce; ona uključuje prava koja su univerzalna, nedjeljiva i neotuđiva, ali su isto tako izložena političkoj marginalizaciji, interpretaciji i izazovima.

Posebno kroz Evropske omladinske centre u Strazburu i Budimpešti i Evropsku omladinsku fondaciju, Direktorata za omladinu i sport stekao je veoma priznato znanje neophodno za razvoj i realizaciju obrazovnih pristupa, aktivnosti i resursa koje se može prilagoditi i formalnim i neformalnim obrazovnim ambijentima, kao i raznorodnim društvenim i kulturnim kontekstima u Evropi. Tekuća događanja u Evropi i šire čine da je ova vrsta rada neprestano veoma aktuelna, s obzirom da su koraci prema „kulturi mira“ pred izazovima novih konflikata i rizika.

U ovom kontekstu, Omladinski program za obrazovanje u oblasti ljudskih prava pokrenut je 2000. godine sa ciljem da obrazovanje u toj oblasti postane redovni segment šire omladinske politike i omladinske prakse. Od pokretanja ovog programa, Direktorata za omladinu i sport realizovao je brojne aktivnosti sa fokusom na pitanja roda i nasilja i uključivanje mladih u prevenciju rodno zasnovanog nasilja. Integralni projekat „Odgovori na nasilje u svakodnevnom životu u demokratskom društvu“, pokrenuo je Savjet Evrope 2002. godine.

Potreba za obrazovnim materijalom koji se posebno bavi pitanjima rodno zasnovanog nasilja prepoznata je u preporukama seminara „Nasilje nad mladim ženama u Evropi“ koji je održan u Evropskom omladinskom centru u Budimpešti 2001. godine. Rezultati ovog i mnogih drugih seminara doveli su do preporuka koje su sumirane u publikaciji naslovljenoj „Mladi ljudi i prevencija nasilja – Preporuke za razvoj omladinske politike“. Ova publikacija bila je osnova za rad VII Evropske konferencije ministara/ki odgovornih za omladinu, koja je održana u Budimpešti 2005. godine. Pitanju rodno zasnovanog nasilja poklonjena je posebna pažnja u konačnoj preporuci ove konferencije u odjeljku 5:

Da bi spriječile rodno zasnovano nasilje, konkretno nasilje nad djecom i omladinom, homofobijsko nasilje i seksualno iskorišćavanje djece i mladih, u svojim agendama za omladinsku politiku vlade treba da stave fokus na rodnu ravnopravnost, seksualnost i moć.

Bavljenje pitanjima rodno zasnovanog nasilja zauzima posebno mjesto u radnim prioritetima Direktorata za omladinu i sport, naročito onim koji se bave obrazovanjem u oblasti ljudskih prava i društvenom kohezijom. Ovo je naglašeno u sljedećim projektima i ciljevima:

- razvijanje mreža trenera/ica i svih onih koji rade na širenju ideje u obrazovanju mladih u oblasti ljudskih prava;
- podrška i promovisanje pozitivnih iskustava u obrazovanju u oblasti ljudskih prava i interkulturalnom dijalogu na lokalnom nivou;
- podrška priznavanju obrazovanja u oblasti ljudskih prava i interkulturalnog dijaloga u formalnom i neformalnom obrazovanju;
- osnaživanje mladih da preuzmu ulogu aktera u sprečavanju svih oblika nasilja;
- razvijanje kapaciteta omladinskih organizacija i svih onih koji rade na širenju ideje za bavljenje svim oblicima nasilja.

Šire aktivnosti Savjeta Evrope i dalje su usredsređene na podizanje svijesti građana/ki Evrope o rodno zasnovanom nasilju i njegovo sprečavanje kroz kampanje kao što su „Zaustavite porodično nasilje nad ženama“ i rad Odjeljenja za ravnopravnost žena i muškaraca.¹

Novi pravci Kompassa: rod i rodno zasnovano nasilje

U okviru Obrazovnog programa za mlade u oblasti ljudskih prava Savjeta Evrope izdat je *Kompas – Priručnik o obrazovanju mladih u oblasti ljudskih prava*, koji je lansiran 2002. godine sa ciljem da se obrazovanje u ovoj oblasti učini pristupačnim, upotrebljivim i korisnim za ženske i muške edukatore, moderatore, lidere, nastavnike, dobrovoljce i trenere koji aktivno učestvuju u obrazovnim aktivnostima sa mladima. U priručniku se daje pregled širokog spektra pristupa, tema i metoda, zajedno sa 49 praktičnih aktivnosti koje treba da podstaknu i motivišu mlade ljude da se angažuju, uključe i izgrade pozitivnu svijest o ljudskim pravima na njihov sopstveni način i u njihovim vlastitim zajednicama.

U izvjesnom smislu, obrazovanje u oblasti ljudskih prava dotiče sva područja života, a jedan od najznačajnijih aspekata priručnika *Kompas* jeste činjenica da se u njemu daje opšti pregled o ključnim pitanjima u područjima života u kojima se ljudska prava često krše i ugrožavaju. Taj pregled ukazuje na središnja pitanja kojima obrazovanje u oblasti ljudskih prava može i treba da se bavi, kao i na načine na koje se pitanja u obrazovanju u oblasti ljudskih prava prepliću. Na primjer, ne može se obrađivati odjeljak o *djeci i pravima djeteta* (str. 317 - 321), a da se istovremeno ne dotaknu pitanja *siromaštva* (str. 382-86) i *obrazovanja* (str. 345-50). Upravo iz ovog razloga obrazovanje u oblasti ljudskih prava i predstavlja izazov: ono zahtijeva da se opšti prikaz kombinuje sa konkretnijim područjima znanja i iskustva.

Priručnik *Rod i nasilje* takođe je i odgovor na ovaj izazov; pitanja rodne ravnopravnosti i neravnopravnosti dotaknuta su i u priručniku *Kompas* (str. 354-358), ali ovaj priručnik namijenjen je onima koji žele da krenu na duže putovanje u tom pravcu. *Kompas* istražuje kako rodna neravnopravnost u različitim društvima može da poprimi različite oblike, ali jasno pokazuje da rodna moć dotiče sve ljude na planeti, kako u privatnom tako i u javnom životu. Cilj publikacije *Rod i nasilje* jeste da otvori perspektive i pruži informacije i resurse za produblivanje i proširivanje fokusa na rod i ljudska prava.

¹ www.coe.int/T/e/human_rights/equality

Za više informacija ili za uključivanje kampanju »Zaustavimo porodično nasilje nad ženama posjetite sledeću internet stranicu www.coe.int/t/dc/campaign/stopviolence.

Možete naći *Compass* online na sledećoj internet stranici www.coe.int/compass

Zbog čega nam je potreban materijal koji se bavi rodom i rodno zasnovanim nasiljem?

Na određenom nivou, razlog za bavljenje rodom i pitanjima rodne određenosti treba da je očigledan. Svi smo određeni rodom; svi u velikoj mjeri živimo kroz identitet „muškarca“ ili „žene“, razmišljajući o društvenim ulogama koje igramo a koje uključuju očekivanja muškosti i ženskosti i živjeći seksualnost koja oblikuje naše odnose sa drugima i o kojoj se istovremeno sudi prema dominantnim idejama u našem društvu. Naši rodno određeni identiteti nijesu statični, već se mijenjaju i pomjeraju u skladu sa našim iskustvima, kontekstima u kojima živimo, moći koju imamo i željama koje osjećamo. Sloboda koju imamo da kontrolišemo i oblikujemo ovaj aspekt našeg identiteta umnogome zavisi od odsustva ili prisustva različitih očekivanja, pritisaka i predrasuda. Rod je nešto što je sa nama od trenutka kada nas po rođenju obuku kao dječaka ili djevojčicu, pa do vrste govora koje će naši prijatelji održati na našoj sahrani.

Ipak, autori/ke ove publikacije imaju utisak da rod ne predstavlja jedno od glavnih pitanja u mnogim aspektima formalnog i neformalnog obrazovanja i da je dugo zanemarivan u evropskom omladinskom radu i politici mladih. Dok je postalo uobičajeno, na primjer, u interkulturalnom učenju baviti se našom kulturalnom uslovljenošću i time šta ona znači za interakciju sa drugima, ovaj osnovni impuls nije praćen sličnim osnovnim razmišljanjem o rodu. Razlozi su brojni:

- Rod se često asocira sa ženskim pitanjima i feminizmom, te se stoga smatra da je to pitanje riješeno i da pripada prošlosti;
- Rod je pitanje kojim se veoma teško baviti (u ličnom i edukativnom smislu) jer zahtijeva da istražimo intimne aspekte našeg doživljaja sebe, svoje seksualnosti i ponašanja;
- Preispitivati rod znači dovoditi u pitanje oblike moći i privilegije koje uživaju mnogi ljudi, u našim društvima uglavnom muškarci.

Ipak, kada se mladi ljudi okupe na nekoj edukativnoj aktivnosti, pitanja rodnog identiteta, seksualnosti i moći jesu prisutna (kao što su prisutna kad god se ljudska bića okupe u grupama od dvoje ili više ljudi!). Publikacija *Rod i nasilje* ima za cilj da nas podsjeti na to i da sugeriše da sve omladinske aktivnosti uključuju razmišljanje o vrstama okruženja koja kreiramo za mlade.

Ovo je posebno važno kada se radi o prisustvu rodno zasnovanog nasilja u životima mladih. Kao što se kaže u Poglavlju 2 ovog priručnika, razne forme rodno zasnovanog nasilja – od nasilja u „privatnoj“ sferi doma do strukturalnog nasilja neoliberalne ekonomije – utiču na bezbjednost, dostojanstvo i potencijal mnogih mladih ljudi. Realnost mladih širom Evrope i ostatka svijeta uključuje porodično nasilje, silovanje i incest, trgovinu ljudima, nasilje u oružanom sukobu, rasizam i diskriminaciju, sakaćenje ženskih polnih organa i druge oblike sakaćenja tijela, ekonomsku nepravdu i socijalnu isključenost. Rodno zasnovano nasilje, u svim svojim oblicima, predstavlja kršenje ljudskih prava. Mlade žene su posebno ranjive u odnosu na pobrojane vrste nasilja, kao i mladi ljudi čiji je seksualni identitet marginalizovan i diskriminisan u društvenom i političkom smislu. Međutim, ovaj priručnik takođe poklanja veliku pažnju načinima na koje različite vrste *muškosti* – odnosno različiti kulturalni konstrukti pojma „biti muškarac“ – mogu da zahtijevaju stavove prema nasilju koji inhibiraju i utiču na mnoge mladiće. Ovi mladi ljudi nijesu apstraktni statistički podaci već oni zaista postoje u našim školama, omladinskim klubovima, organizacijama, radnim kampovima i projektima.

Ako rod zauzima centralno mjesto u ljudskim odnosima, vjerovatno je da je rodno zasnovano nasilje stalno prisutno kako u privatnim odnosima tako i u društvu uopšte. Iako statistika o

učestalosti njegovog pojavljivanja varira od zemlje do zemlje – a postoje značajne razlike u nivoima svijesti, političkoj posvećenosti i socijalne zaštite u različitim evropskim kontekstima – *oblici rodno zasnovanog nasilja o kojima se ovdje govori postoje svugdje*. To je polazna osnova ovog priručnika i razlog zbog kojeg rad na razvijanju svijesti o rodu i bavljenje rodno zasnovanim nasiljem treba da budu integralni segment obrazovanja u oblasti ljudskih prava u Evropi. Rodno zasnovano nasilje nije izborni segment obrazovanja u oblasti ljudskih prava; ono je uvijek već prisutno u životnim iskustvima koja mladi donose sa sobom u obrazovni kontekst i kontekst omladinskog rada. Nasilje zasnovano na rodnoj ravnopravnosti predstavlja oblik kršenja ljudskih prava kojem su mnogi mladi ljudi izloženi, i upravo ih iskustvo nasilja sprječava da se razviju i da u potpunosti ostvare svoja prava.

Korišćenje ovog materijala

Priručnik *Rod i nasilje* ima za cilj da ljudima koji rade sa mladima pruži koristan uvod u pitanja roda i rodno zasnovano nasilje, i to tako što će dati:

- Osvrt na rod i rodno zasnovano nasilje
- Informacije koje predstavljaju pravnu, političku i socijalnu osnovu
- Metode i resurse za edukaciju i treninge sa mladima.

Shodno tome, publikacija je organizovana na sljedeći način:

Poglavlje 1: Pristupi rodu daje pregled različitih shvatanja i teorija roda. Naglasak je stavljen na rod kao *proces* i na poimanje činjenice da su očekivanja rodno određenih uloga i ponašanja značajna za moć i mogućnosti u društvu.

Poglavlje 2: Rodno zasnovano nasilje objašnjava zbog čega je rodno zasnovano nasilje postalo važan segment rada u oblasti ljudskih prava; daje pregled različitih vrsta rodno zasnovanog nasilja i uticaja koje one imaju na ljude koji postanu žrtve.

Poglavlje 3: Mobilizovanje protiv rodne neravnopravnosti i rodno-zasnovanog nasilja pruža ideje za razmatranje prilikom pokretanja ljudi na akciju protiv rodno zasnovanog nasilja. Ovo je od značaja za aktivizam unutar organizacija i asocijacija, kao i u širim kampanjama i obuci mladih aktivista i aktivistkinja.

Poglavlje 4: Vježbe sa mladima na temu roda i rodno zasnovanog nasilja sadrže vježbe za obuku i moderiranje diskusija koje obuhvataju različita pitanja roda i različite aspekte nasilja zasnovanog na rodnom nasilju.

Dodaci sadrže osnovne informacije o važećim evropskim i međunarodnim instrumentima za ljudska prava koji se tiču rodno zasnovanog nasilja, uključujući i međunarodne organizacije i institucije koje rade na srodnim pitanjima.

Iako se sva vježbanja nalaze u Poglavlju 4, koje može izgledati kao najpraktičniji materijal za bavljenje rodno zasnovanim nasiljem sa mladima, prva tri poglavlja sadrže i sljedeće stvari:

Osvrte na temu – Ovo su usmjerena pitanja koja se, uz određena prilagođavanja, mogu koristiti ili kao individualna pitanja za razmišljanje ili, pak, kao pitanja prikladna za vođenu diskusiju u grupi.

Primjere iz života – Ovo su stvarne priče ili situacije iz života sa kojima se mladi susrijeću i koje su ovdje zapisane. Mogu se koristiti kao primjeri prilikom ilustriranja realnosti rodno

zasnovanog nasilja i njegovog uticaja na ljude.

Definicije – Ovo su definicije neuobičajenih termina koje ih dodatno objašnjavaju i mogu poslužiti za proširivanje vašeg znanja ili kao pomoć u objašnjavanju koncepata drugim ljudima.

Pozitivne primjere iz prakse – Ovi primjeri pokazuju šta neke organizacije rade u sprečavanju i borbi protiv rodno zasnovanog nasilja i mogu kako vama tako i drugim ljudima dati ideje o sličnim aktivnostima koje je moguće organizovati.

Prilikom čitanja ovog materijala i razmišljanja o njegovom korišćenju u vašem radu sa mladima, važno je razmotriti pitanje odgovornosti:

- Edukatori i edukatorke imaju odgovornost prema onima sa kojima rade. Ovaj priručnik zasniva se na principu da iako je rod od značaja za sve, bezbjedno vođenje istraživanja roda u radu sa mladima uz primjenu etičkih principa nije jednostavno. Neophodna su razmišljanja o konkretnoj obuci, pristupima i metodologijama. Ako se neka vježbanja ne koriste pažljivo i uz oprez, mogu imati suprotan efekat na mlade i djelovati tako da promovišu stereotipe i rad protiv sprečavanja rodno zasnovanog nasilja .
- Rad na rodu – kao i na drugim segmentima obrazovanja u oblasti ljudskih prava – je područje koje zahtijeva *kompetentnost*. Uvijek počinja sa aktivistima i aktivistkinjama u omladinskom radu koji rade sami sa sobom i razmišljaju o stavovima, ubjeđenjima, znanju i ponašanju koje osoba donosi sa sobom prilikom rada sa mladima uopšte, a posebno prilikom rada na pitanjima roda.
- Korisnici/ce ovog priručnika ne moraju nužno pročitati cjelokupan tekst da bi bili u stanju da ga koriste. Koliko ćete pročitati (i o koliko toga razmišljati) prije nego pristupite vježbama zavisice od toga koliko se osjećate kompetentni/e kada je u pitanju ova tema, zatim od vaših vlastitih vještina, vašeg vlastitog doživljaja sebe kao i potrebe grupe.
- Teme koje se odnose na rod i rodno zasnovano nasilje osjetljive su. Ove činjenice svjesni su ne samo mladi već i zajednice, organizacije, institucije i vlade. Da bi se radilo zajedno sa drugima u ovoj oblasti, neophodno je biti „tolerantan“ prema različitim pristupima ali istovremeno nepokolebljivo raditi na cilju.
- Kada radimo sa grupom mladih ljudi, nikada ne možemo u potpunosti znati pozadinu i iskustva ljudi sa kojima radimo. Pitanja koja se pokrenu u diskusijama o rodno zasnovanom nasilju mogu kod nekih izazvati nelagodnost i neprijatne rasprave. Važno je biti svjestan na koji način ljudi sa kojima radite reaguju i znati kako prevazići određene situacije prije nego do njih uopšte dođe. Opširnija uputstva o tome kako to postići nalaze se u uvodnom dijelu koji predhodi vježbama u Poglavlju 4.

Na kraju, treba se osvrnuti na prevođenje ovog materijala u različita društva i različite kontekste. Autori/ke ove publikacije pokušali/le su da koriste izvore i primjere iz raznih mjesta širom Savjeta Evrope i dalje. Neizbježno, međutim, rukovodimo se onim što znamo i, što je još važnije, onim što ne znamo! Ovaj priručnik zahtijeva od onih koji ga čitaju da budu tumači koji neće nužno prevoditi sa jednog jezika na drugi već iz jednog konteksta u drugi. Čitalac će morati dopuniti informacije iz priručnika informacijama koje se odnose, na primjer, na realnost, institucije i nevladine organizacije iz sopstvenog nacionalnog okvira. Nadamo se da će čitaoci i čitateljke pažljivo razmotriti materijal i potruditi se da uoče mjesta gdje se različite perspektive ne uklapaju u njihovo iskustvo i kontekst rada sa mladima, i da shodno tome prilagode i zamijene primjere, ideje i objašnjenja.

1. Pristupi rodu

1.1 Zbog čega je toliko važno baviti se rodom?

Da li vaš rod determiniše vašu seksualnost? Da li morate da objašnjavate svoj rod drugim ljudima? Koliko često razmišljate o svom rodu?

Rod je prisutan svugdje i nigdje. Ako pogledamo neke međunarodne vijesti iz perioda kada smo početkom 2005. godine pisali ovaj priručnik, čini se da je rod prisutan svugdje. Jednoj Meksikanki uskraćena je mogućnost da profesionalno igra fudbal za muški drugoligaški klub jer FIFA (Svjetska fudbalska federacija) insistira na odvojenim takmičenjima za žene i muškarce. Iste nedjelje, međunarodna razvojna organizacija *Action Aid*² plasirala je izvještaj koji pokazuje da u mnogim zemljama svijeta nasilje sprečava djevojčice da pohađaju školu, zabilježivši da je „nasilje kojem su djevojčice izložene u školi ili oko nje samo jedan aspekt nasilja nad djevojčicama uopšte“. Za vrijeme predsjedničke kampanje u Sjedinjenim državama, podpredsjednik Dik Čejni neprestano je ismijavao kandidata Demokratske stranke Džona Kerija zbog korišćenja riječi „osjetljiv“ („sensitive“): pravi lideri ne govore tako. U svijetu muzike, organizacije koje su vodile kampanje za prava lezbejki, homoseksualaca, biseksualaca i transrodnih osoba (LGBT – Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender people) pokrenule su globalni protest protiv „muzike smrti“, konkretno rege varijante sa Jamajke gdje glavne zvijezde u svojim pjesmama pozivaju na spaljivanje i ubistva homoseksualaca i lezbejki. Ovo su utisci samo jednog čitaoca. O čemu vi čitate u vašim novinama? Šta vidite kada upalite televizor?

Međutim, mogli bismo čitati iste priče i zaključiti da rod nije nigdje, naročito iz perspektive nekih od ljudi predstavljenih u pričama. Zar nije bolje da se muškarci i žene ne takmiče međusobno, posebno zbog toga što je muškarcima takmičarski duh više u *prirodi*? Zar lideri ne treba da budu snažni na određeni način, kao muškarci ili osobito kao žene? Zar sloboda govora ne treba da dozvoljava ljudima da kažu šta oni misle da je *normalno*?

Rod je svugdje, jer kada su ljudi u socijalnoj interakciji, način na koji doživljavamo sebe, svoje identitete, svoje slobode, svoja prava i mogućnosti dolazi u dodir sa onim kako nas drugi vide i kako se odnose prema nama. U isto vrijeme može se tvrditi da rod nije nigdje, jer načini na koje doživljavamo jedni druge u društvenom smislu toliko su naturalizovani da se čine normalnim i prirodnim. Ovaj priručnik počinje tvrdnjom da je bavljenje rodom važno zbog toga što razumjeti kako živimo zajedno u društvenom smislu znači dovesti u pitanje ono što se u svakodnevnom životu uzima zdravo za gotovo.

Kao što je navedeno u Uvodu, priručnik *Rod i nasilje* je materijal za rad sa drugima, ali je isto tako i materijal koji potcrtava potrebu za neprestanim radom na samom sebi. Zapravo, rekli bismo da jedno bez drugog nije moguće. Na izvjestan način, logiku koja stoji iza ovog stava veoma je lako izraziti: svako od nas predstavlja osobu sa svojom vlastitom subjektivnošću i iskustvima života sa drugima u društvu, te je stoga svako lično uključen u razmatranja roda. Ovo je jednostavno testirati: da li ste ikada vidjeli nekog na ulici i, podstaknuti njegovim izgledom, zapitali se da li je to

² www.actionaid.org

muškarac ili žena? Da li ste se potom zapitali zbog čega ih automatski svrstavate u jednu ili drugu kategoriju? Moguće je da svakog dana organizujemo svoje doživljaje sebe i drugih prema rodno obojenim pretpostavkama o kojima možda ne razmišljamo mnogo. Iz tog razloga ovo poglavlje istražuje koncept roda i njegov odnos sa subjektivnim doživljajem sebe, svojih društvenih iskustava i interakcija, privilegija i prepreka, sloboda i opresija. U Poglavlju 2 primjenjuje se isti pristup prema nasilju: svijet nije podijeljen na nasilne i nenasilne ljude, iako su neki ljudi mnogo agresivniji i češće pribjegavaju nasilju od drugih. Niko nije oslobođen nasilja i omladinski radnici/e i lideri/ke imaju posebnu odgovornost da razmisle o svojim stavovima prema rodu i nasilju.

Možda ste u nekim formulacijama čuli za pojam „rodne osviještenosti“. Kao što je slučaj sa ostalim konceptima sa kojima ćemo se ovdje susresti, ima mnogo različitih načina da se o ovom pojmu raspravlja. Međutim, osnovno objašnjenje glasi da svi moramo biti ili postati svjesni:

- da ćemo vjerovatno doživljavati i tumačiti sebe u kategorijama žene i/ili muškarca, a da ove kategorije ne pokrivaju i ne odražavaju složenost naših rodnih i polnih identiteta;
- na koji način svjesno i nesvjesno izražavamo svoje rodno određeno biće i na koji način ga izražavamo u odnosu na druge;
- na koji način tumačimo i procjenjujemo rod drugih i kako to utiče na vrstu interakcije koju imamo sa njima;
- slika, asocijacija, pretpostavki i normativnih standarda koje koristimo u tumačenju rod(ova) i seksualnosti drugih, i toga odakle dolaze ti uticaji;
- da je rod ključni faktor u moći, privilegijama i mogućnostima koje neki ljudi u društvu imaju a neki nemaju, i da ovo utiče na napredak ka postizanju ravnopravnosti u društvu.

U ovom odjeljku se tvrdi da je rodna osviještenost *neophodan* i *trajan* proces za svakoga, a naročito za omladinske radnike/ce i mlade ljude koji žele da rade sa svojim vršnjacima na pitanjima roda i nasilja. Neophodan je stoga što niko ne može sasvim „izaći“ iz društvenih i kulturnih procesa koji utiču na naše identitete, vrijednosti i percepcije, ali možemo izgraditi načine razmišljanja i preispitivanja nas samih koji su vrlo važni za grupni rad i interakciju. Trajan je stoga što je rod proces, i naš način razmišljanja o nama samima i o drugima kao rodno određenim, seksualnim bićima mijenja se u vremenu i u različitim kontekstima.

Osvrst na temu

Razmislite o svom sadašnjem radu sa mladima. Zbog čega je rodna osviještenost neophodna (a) za vas lično? (b) za mlade ljude sa kojima radite? (c) za vašu organizaciju? (d) za društveni kontekst u kojem radite?

1.2 Šta je rod?

Šta je to rod? Kakav je odnos roda prema polu? Šta to znači razumjeti rod kao jedan trajan proces? Kakve veze rod ima sa moći?

Iako su ovo osnovna pitanja, ipak na njih nije lako odgovoriti jer rod predstavlja koncept koji je već godinama predmet diskusija i analiza iz veoma različitih perspektiva. Rod predstavlja kako *analitičku kategoriju* – način razmišljanja o tome kako se stvaraju identiteti – tako i *političku*

ideju koja se tiče distribucije moći u društvu. Zbog toga, pitanja roda predstavljaju oblast koja se provlači kroz promišljanje o društvu, pravu, politici i kulturi, i o kojoj se često diskutuje u relaciji sa drugim aspektima identiteta i društvenog položaja, kao što su klasa, etnicitet, starosna dob i fizičke sposobnosti. Rod je isto tako važan u čitavom nizu društvenih i političkih debata koje se vode na različite načine u zavisnosti od kulturnog konteksta. Ovaj odjeljak nema za cilj da definiše rod jer se shvatanja roda razlikuju a nerijetko i sukobljavaju. Umjesto toga, njegova skromnija namjera jeste da ponudi neke ideje koje će se provlačiti kroz različite odjeljke i poglavlja, i da pozove čitaoca da o njima razmisli u svom vlastitom kontekstu.

1.2.1 Koncepti roda

Šta znači biti žena? Šta znači biti muškarac? Da li se rađamo sa spoznajom o svom rodu? Šta utiče na naš koncept vlastitog roda?

Uprkos ovim razmatranjima, možemo početi sa proširivanjem nekih jasnih opisa. Rod može da se shvati kao način na koji shvatamo i živimo kao muško i žensko. Od rođenja, naši društveni i kulturni konteksti nude nam značenja, granice i mogućnosti „žene” ili „muškarca”. Svjetska zdravstvena organizacija (SZO) pruža koristan rezime ovoga:

„Pol” se odnosi na biološke i fiziološke karakteristike koje definišu muškarce i žene.

„Rod” se odnosi na uloge, ponašanja, aktivnosti i atribute koji su društveni konstrukti i koje društvo smatra prikladnim za muškarce i žene.

Drugim riječima, „muško” i „žensko” su kategorije koje se odnose na pol, dok su „muškost” i „ženskost” kategorije roda. (1)

Osvrt na temu

Da li je u vašem jeziku ova definicija ista ili drugačija? Da li postoje riječi „rod” i „pol”? Da li je moguće to prevesti? Kako kategorije muškosti i ženskosti funkcionišu u vašem jeziku?

Mi učimo da identifikujemo sebe na određene načine i u relaciji sa širim predstavama, kodovima i pretpostavkama o rodu. Ono što je važno, ova shvatanja roda imaju značajnog uticaja na to kako doživljavamo ljude u našem društvu i koje vrste mogućnosti im jesu ili nijesu na raspolaganju. Prihvatiti koncept roda i razmišljanja koja proističu iz njega znači prihvatiti da biti žena ili muškarac nije samo biološka kategorija bića sa fiksiranim, zajedničkim značenjem, već da su to zapravo kategorije kojima mi – u socijalnom i kulturalnom smislu – *dajemo značenje*. Kalyani Menon-Sen izražava ovo na veoma lijep način:

Termin „rod” koristi se da opiše niz osobina i ponašanja koja društvo očekuje od muškaraca i žena.

Rod nije biološka kategorija; djevojčice i dječaci ne rađaju se sa spoznajom o tome kako treba da izgledaju, da se oblače, da govore, da se ponašaju, razmišljaju ili reaguju. (2)

Ako ovom linijom razmišljanja krenemo dalje, koncepti roda vjerovatno će se razlikovati u vremenu i od konteksta do konteksta, i vjerovatno će se poimati u relaciji sa drugim aspektima i označiteljima identiteta, kao što su starosna dob, klasa, etnicitet, tjelesne sposobnosti i seksualna orijentacija.

Analiza roda podrazumijeva posmatranje različitih načina na koje se socio-kulturalni kodovi pojmova biti žena i biti muškarac razumiju i žive, normalizuju i regulišu, pregovaraju i izazivaju. Ona uključuje promišljanje o različitim tipovima *ženskosti* i *muškosti* kao setu ideja, definicija i prakse koje ljudi nasljeđuju i koriste da bi dali smisao svom identitetu, izgledu i ponašanju, a naročito da bi dali smisao „seksualnim i reproduktivnim kapacitetima“ svog tijela (3). Analiza roda istražuje načine na koje se naizgled očigledne i prirodne razlike između žena i muškaraca vremenom stvaraju i oblikuju u socijalnom smislu, kao i načine na koje te pretpostavljene razlike igraju centralnu ulogu u odnosima moći i neravnopravnosti.

Osvrt na temu

Prema gore navedenom citatu, „rod“ se odnosi na uloge, ponašanja, aktivnosti i atribute koji su *društveni konstrukti* i koje društvo smatra *prikladnim* za muškarce i žene.

Kako vi shvatate ideju o ulogama kao društvenim konstruktima? Kada postajete svjesni njih, a kada ne? Pratite tokom jednog dana svoja shvatanja navedenog: na primjer, kada gledate televiziju, kada postajete svjesni uloga roda i zašto?

	Šta?	Ko?	(Ne)Prikladno?	Zbog čega?
Uloga				
Ponašanje				
Aktivnost				
Atribut				

1.2.2 Rod i pol

Da li se kod ljudi rod može razlikovati od njihovog biološkog pola? Postoje li samo dvije vrste roda? Koji je odnos između našeg tijela i našeg roda – ako među njima postoji neki odnos?

Definicije o kojima se govorilo u predhodnom odjeljku nude jasnu diferencijaciju između ideje pola kao biološke kategorije i roda kao društvenih konstrukata kroz koje se muškost i ženskost izražavaju i organizuju. Feministička misao, posebno od sedamdesetih godina prošlog vijeka naovamo, pravila je razliku između roda i pola, i načina na koje su razlike između muškog i ženskog kulturalno nabijene prirodnim i *esencijalnim* značenjima. Preispitivanje ovih naturalizovanih značenja imalo je centralnu ulogu u preispitivanju ideje da muškarci i žene treba da igraju različite uloge jedni prema drugima, te da „sve žene“ ili „svi muškarci“ treba da se prilagode nizu „prirodnih“ očekivanja.

Za mnoge analitičare, pol predstavlja biološku činjenicu: mogu se roditi dva biološki različita tipa djeteta – djevojčica ili dječak. Rod se može razumjeti kao sve ono što od tog trenutka nadalje

oblikuje poimanja i praksu „djevojčice“ i „dječaka“. Definicije Svjetske zdravstvene organizacije citirane u predhodnom odjeljku ilustruju ovo na sljedeći način:

Aspekti pola neće se bitnije razlikovati u različitim ljudskim društvima, dok se aspekti roda mogu uveliko razlikovati.

Evo nekih primjera polnih karakteristika:

- Žene mogu imati menstruaciju dok muškarci ne.
- Muškarci imaju testise dok ih žene nemaju.
- Kod žena su se razvile grudi koje obično imaju sposobnost laktacije (proizvodnje mlijeka) dok kod muškaraca to nije slučaj.
- Muškarci uglavnom imaju krupnije kosti od žena.

A evo i nekih primjera rodni karakteristika:

- U većini zemalja žene zarađuju znatno manje nego muškarci.
- U Vijetnamu ima mnogo više pušača među muškarcima jer se pušenje među ženama tradicionalno smatralo neprikladnim.
- U Saudijskoj Arabiji ženama nije dozvoljeno da voze kola dok muškarcima jeste.
- U većem dijelu svijeta, žene obavljaju više kućnih poslova nego muškarci.

Osvrt na temu

U kojim pitanjima i na koje načine osjećate da dolazi do miješanja pola i roda? Zbog čega smatrate da je to tako? Spisak primjera koji daje Svjetska zdravstvena organizacija odnosi se na svijet uopšte. Možete li dodati neke primjere koji se odnose na vašu zemlju, ili na Evropu?

Prije nego što nastavimo da promišljamo odnos između pola i roda, treba da shvatimo da taj odnos nije tako jednostavan kako se čini. Nije sve osobe lako kategorisati kao „muško“ ili „žensko“ čak ni na striktno biološkoj osnovi predstavljenoj ovdje. „Interseksualne“ osobe mogu izmicati klasifikaciji, kao što to definiše Centar za lezbejke, homoseksualce, biseksualce i transrodne osobe Univerziteta u istočnom Mičigenu:

Interseksualne osobe rađaju se sa „polnim hromozomima“, spoljašnjim genitalijama ili unutrašnjim reproduktivnim sistemima koji se ne smatraju „standardnim“ ni za muško ni za žensko. Postojanje interseksualnih osoba pokazuje da ne postoje samo dva pola i da naš način razmišljanja o polu (uz pokušaj da se svako uklopi ili u mušku ili u žensku kategoriju) predstavlja društveni konstrukt. (4)

Uprkos postojanju interseksualnih osoba, podjela na dva pola nikada se ne dovodi u pitanje. Stoga mnogi tvrde da i sami pol predstavlja rodno obojeni koncept koji pretpostavlja da će muška tijela uvijek „postati“ muškarci, a da su ženski identiteti ograničeni na osobe nastanjene u ženskom tijelu.

Ipak, mnoge diskusije o rodu odvijaju se na osnovu biološke podjele na „žensko“ i „muško“, što vremenom postaju rodni identiteti. Na primjer, u većini zapadnih zemalja, ako odete u bolnicu da vidite novorođenu djevojčicu ili dječaka, i ako odete da kupite čestitku, velika je vjerovatnoća

da će čestitke na koje naiđete biti obojene u skladu sa rodom, da će djevojčice i dječaci na tim čestitkama biti drugačije odjeveni i da će biti prikazani sa različitim vrstama igračaka. Na mnoštvo načina, uključujući i to kako je dijete obučeno, kako se sa njime igramo, kako o njemu govorimo, kako mu se obraćamo, na šta ga podstičemo a na šta ne podstičemo, ovo biološki žensko ili muško biće doživljava se kao dječak ili djevojčica i ono počinje samo sebe da poima na taj način: kao dječak ili djevojčica. Svi mi učimo da funkcionišemo u okviru pretpostavki o tome kakvi djevojčice i dječaci „treba“ da budu i šta oni „normalno“ rade.

Kao što je Džon Hartli istakao: „Kad god se shvati da polne razlike imaju neko značenje, radi se u stvari ne o polu već o rodu... rod je ljudska podjela koja ima značenje, a njen „izvor“ u prirodi nije ni tamo ni ovamo“ (5). Ideja o rodu, stoga, u suprotnosti je sa idejom „biološkog determinizma“ – prema kojoj pol ima odlučujuću ulogu u formiranju osobe i njenog ponašanja – i idejom „esencijalizma“, u okviru koje se zagovara da kod žene i muškarca *naprosto postoje* različite suštine.

Bebe koje dobijaju plave ili roze poklone mogu biti očigledan primjer, ali očigledna priroda roda potcrtava njegovu moć. Iako se uloge zasnovane na rodu i rodno određene pretpostavke umnožavaju i dovode u pitanje, važno je prepoznati da nam se rod čini prirodnim jer su mnogi njegovi aspekti pretvoreni u normalu i osnažuju se u svakodnevnom životu. Drugim riječima, iako je rod kulturni konstrukt muških i ženskih identiteta vezanih (uglavnom) za biološki različita tijela, ovi rodni identiteti postaju *nešto prirodno*. Neki oblici ponašanja bivaju prihvaćeni i privilegovani u odnosu na ostale. Kako Hartli primjećuje, priroda možda ne determiniše šta to znači živjeti kao žensko ili kao muško, ali pretpostavke o rodu i rodne razlike često se zasnivaju na osjećaju *šta je prirodno*.

Stoga, u određeno vrijeme i na određenim mjestima rod često uključuje pretpostavke koje su postale normalne a tiču se toga šta se prepoznaje kao žena ili muškarac. Kao što ćemo vidjeti, ove pretpostavke učvršćuju se obrascima odnosa, u društvenim institucijama kao i u slikama i informacijama koje se svakodnevno upijaju. Sjetite se, na primjer, fraza u vašem jeziku ekvivalentnim ovima koje slijede: „Mora tako, on je muškarac“, „Muški su muški“, „Ona je prava žena“, ili, pak, fraze kojima se generalizuje poput „Žene uvijek...“, „Svi muškarci treba...“ i sl. U nekim kontekstima, na primjer, može se čuti fraza „Budi muško“. Ako pratimo ovu analizu roda, ovo nam sugerije da i govornik i slušalac u svojim kontekstima imaju ideju o tome šta se obično asocira sa ispravnim muškim ponašanjem, a šta ne. Postoji široki spektar pretpostavki iza fraza kao što su „budi muško“ i „ona je prava žena“ za koje govornik smatra da nema potrebe da ih izgovara. Ova fraza takođe je i naredba: ona sugerije da slušalac ima malo kontrole nad time kako će se njegove reakcije i ponašanje tumačiti ako želi da ga doživljavaju kao „muškarca“ ili kao „ženu“.

Naši argumenti vrlo su bliski ideji izraženoj u citatu koji slijedi:

[...] osobine koje se stereotipno vezuju za žene i muškarce u savremenoj zapadnoj kulturi (kao što su veća sklonost izražavanju emocija kod žena ili veća sklonost agresiji i nasilju kod muškaraca) shvataju se kao rodno određene, što povlači za sobom da ih je moguće promijeniti. (6)

Međutim, kada počnemo da analiziramo rod i da razmišljamo o tome kako pozivamo ljude da ispitaju svoje ponašanje u odnosu na ova razmišljanja, prvo treba da shvatimo da su rodno određeni načini na koje tumačimo sebe i druge vrlo moćni. Duboko su ukorijenjeni u društvo i često

nam se čine *normalnima* i *prirodnima*, čini nam se da su „ono kako jeste i kako je oduvijek bilo“ i da su naprosto plod *zdravog razuma*. Međutim, ovo ne znači da su ljudi u potpunosti sputani krutim rodnim ulogama ili da je individualnost nemoćna pred društvenim uticajima. Ovo samo znači da se dominantni kodovi muškosti i ženskosti koji su postali normala uspostavljaju u svakodnevnoj praksi u većini društava, a da ljudi treba da prepoznaju da njihova moć potiče iz načina na koji oni postaju prirodni i uobičajeni.

1.2.3 Razmatranje roda

Prije nego pređemo na temu roda i socijalizacije, važno je istaći nekoliko stvari o pristupu rodu i pitanjima roda u vašem vlastitom kontekstu i na koji način se to odražava na rad sa mladima.

- *Rod je osjetljivo pitanje*: Poimanja roda i osjećanja vezana za rod i pitanja roda nerijetko mogu biti krajnje lična, dok bavljenje ovim pitanjima može da potstakne sjećanja i emocije vezane za prošla ili sadašnja iskustva. Kada se bavimo pitanjima identiteta, nije uvijek moguće znati „ko je u prostoriji“. Prije nego se upustite u diskusije poput ovih sa svojom grupom mladih ljudi, treba pažljivo da razmislite o tome kako na odgovoran i osjetljiv način voditi takve diskusije. Pročitajte odjeljak 3.2.5 o bezbjednosti i etici u obuci.
- *Rod je političko pitanje*: Diskusije o rodu često su, takođe, vrlo „žučne“ i politički obojene, i mogu dovesti u pitanje različite tipove ideoloških, religioznih i drugih čvrsto ukorijenjenih uvjerenja. Vođenje takvih diskusija ili srodnih kurseva obuke predstavlja izazov i podrazumijeva jasnu svijest o našim vlastitim stavovima i uvjerenjima i o tome šta je neophodno da bi se dozvolilo drugima da diskutuju o ovim pitanjima na smislen način.
- *Rod je pitanje jezika*: Uprkos gore navedenim definicijama i diferencijacijama, može se dogoditi da se termini „rod“ i „pol“ koriste u društvu bez razlike u značenju. Na primjer, u nekim upitnicima ili formularima može se postaviti pitanje koji je vaš „rod“, a da se pri tom kao ponuđene mogućnosti za odgovor nađu dvije kategorije: „muški“ i „ženski“. U mnogim jezicima ne postoji ekvivalentna podjela između pola i roda, ili je rod tek nedavno uveden, što predstavlja važno pitanje kada je riječ o nacionalnim i internacionalnim omladinskim kontekstima. To stalno pomjerenje sa jednog termina na drugi može biti indikator nekih konfuzija do kojih dolazi kada diskutujemo o rodu u našem društvu.
- *Rod je pitanje koje se tiče svakoga*: S obzirom da je rasprostranjena svijest o rodu prvenstveno rezultat feminističke politike (koja je prešla sa preispitivanja položaja i uloga žena u društvu na istraživanje stvaranja rodno određenih subjekata), često postoji tendencija da se rod asocira isključivo sa ženama i ženskim pitanjem. Odsustvo analize muškaraca i poimanja muškaraca u ovoj pretpostavci govori svoju vlastitu priču. Rod podrazumijeva ispitivanje kako biološki različita tijela vremenom akumuliraju značenja kao žena ili muškarac, i *u odnosu jedno prema drugom*. Rod takođe uključuje istraživanje složenih načina na koje muškost i ženskost mogu osnaživati jedno drugo ili se takođe preklapati.
- *Rod je pitanje moći*: Posvećena analiza roda ne preispituje stvaranje muških i ženskih identiteta u međusobnom odnosu a da istovremeno ne razmotri kako se ti odnosi stvaraju i kako reprodukuju *razlike u moći i ravnopravnosti*. U globalu, ovi mikro i makro odnosi teže da stave muškarca u privilegovan položaj a ženu u položaj potčinjenosti. U odjeljcima koji slijede opisuju se neki od načina na koje rodno određene uloge i ponašanja propagiraju

Vježba
U skladu sa ovim
sekcijama, korisno
je razmotriti vježbu
Gender Boxes

neravnopravnost između žena i muškaraca. Nadalje, takođe je važno prepoznati da „...postojeće norme roda marginalizuju mnoge muškarce i da kulturalni konstrukti roda isključuju i otuđuju one koji se ne uklapaju lako u kategorije muškog ili ženskog“. (7)

1.3 Rod i socijalizacija

Kako se rod „uči“? Zbog čega je rod „u procesu“? Šta utiče na naše vrijednosti, percepcije i očekivanja koja se odnose na rod?

1.3.1 Život u društvu

Društvo nam je misterija jer smo živjeli u njemu a ono sada stanuje u nama u stepenu koji nije jasno vidljiv iz perspektive svakodnevnog života. (8)

Ovaj citat sugerise da mi istovremeno doživljavamo društvo i učimo o njemu, a da pritom nismo nužno svjesni na koji način učimo i šta doživljavamo. Drugim riječima, možemo biti veoma prilagođeni na znake roda u sredini koja nas okružuje, a da nužno ne razmišljamo o tome kako su ti znaci postali *rodno određeni* za nas. Sociolozi Zigmunt Bauman i Tim Mej tvrde da su „...mnogi izbori koje pravimo stvar navike i, stoga, ne podliježu svjesnom i otvorenom izboru“ (9). Kako objašnjavaju, razmatranje pitanja na koji način učimo da živimo sa drugima u društvu, kako sebe doživljavamo i kako se ponašamo, u značajnoj mjeri zavisi od konteksta u kojem živimo i grupa i mreža kojima pripadamo. U društvenom životu, sakupljamo ogromnu količinu „...prećutnog znanja (koje) usmjerava naše ponašanje a da mi istovremeno nismo nužno u stanju da izrazimo kako i zašto ono funkcioniše na određene načine“. (10) Ovo svakodnevno znanje uključuje osjećaj vrijednosti, norme, uloge i načine na koje procjenjujemo ponašanje. Na primjer, iako nikada nismo svjesno učili koliko blizu možemo biti drugima na javnim mjestima, mi naprosto znamo da postoje zajednička „pravila“ koja dijelimo o tome kako sjedjeti pored druge osobe u podzemnoj željeznici i kako ne treba čitati novine preko njenog ramena.

Ova vrsta znanja se neprestano širi i prilagođava: „iako smo duboko uvučeni u svoju dnevnu rutinu, posjedujući praktično znanje usmjereno na društveno okruženje u kojem djelujemo, često ne zastanemo da razmislimo o značenju onog kroz šta smo prošli; još rjeđe zastanemo da uporedimo naša privatna iskustva sa sudbinom drugih...“ (11) Razmišljanje o tome na koji način *učimo* o rodu nosi u sebi izazov: poziva nas da napravimo kritičku distancu prema nama samima i našim svakodnevnim matricama razmišljanja i interakcije, i da zastanemo i razmislimo o značenju roda i o tome kako smo u stanju da steknemo tako ogromno, zdravorazumsko, naizgled *prirodno* znanje o rodno određenim ulogama, vrijednostima i identitetima.

1.3.2 Pristupi socijalizaciji

Kao ljudska bića, rođeni smo u socio-kulturnim aranžmanima i značenjima koji su postojali i prije nas. „Socijalizacija“ je termin koji se često upotrebljava da predstavi način na koji od ranog

djetinjstva učimo da se uklapamo i da pregovaramo o normativnim očekivanjima kako bi bili u stanju da se ponašamo, naročito u odnosu na nizove muških i ženskih kodova, uloga i ponašanja. Biti rođen kao „on“ ili „ona“ ne označava puku kategoriju biološkog pola, već bilježi „njega“ i „nju“ kao one koji nasljeduju karakteristike koje žene i muškarci treba da imaju, predrasude o tome kako treba da se ponašaju, igraju, oblače, reaguju i izražavaju osjećanja. Kako Džejn Pilčer i Imelda Whelehan objašnjavaju:

Koncept socijalizacije javlja se u objašnjenjima rodne razlike, gdje se naglasak stavlja na proces kojim pojedinci uče da usvoje muškost ili ženskost u svom identitetu, izgledu, vrijednostima i ponašanju. Primarna faza socijalizacije odvija se tokom prvih mjeseci života i djetinjstva, putem interakcije između odraslih (posebno roditelja) i djece. Socijalizacija je, međutim, proces koji traje tokom čitavog života. Kako pojedinci rastu i staraju, neprestano se suočavaju sa novim situacijama i iskustvima i tako tokom čitavog života uče nove aspekte ženskosti i muškosti. (12)

Međutim, znati da se odvija nešto što se zove socijalizacija nije isto što i analizirati način na koji se ona odvija, a ovo predstavlja poseban izazov s obzirom na brojne kontekste u kojima se materijal poput ovoga može čitati. Ono što predstavlja glavnu brigu za antropologe koji proučavaju rod, na primjer, jeste činjenica da se načini na koje se žene i muškarci odnose jedni prema drugima i interakcija koja se među njima događa, kao i društvena značenja po kojima se polovi konceptualizuju, ogromno razlikuju od mjesta do mjesta. Imajući ovo na umu, možemo govoriti o socijalizaciji na dva načina. To je (a) generalna ideja o procesima koji nas u izvjesnoj mjeri vremenom oblikuju i usmjeravaju kroz našu interakciju sa drugima, što rezultira sticanjem rodnog identiteta, i (b) koncept koji ima određeniju istoriju u sociologiji.

Uopšteno, ideje o socijalizaciji sugerišu da o prevladavajućim rodnim ulogama, razlikama i vrijednostima učimo kroz interakciju sa važnim akterima. Ovo uključuje porodicu, nastavnike/ce u našem obrazovnom iskustvu, vršnjačke grupe i našu recepciju prenijetih slika i informacija. Ova generalna ideja postaje komplikovanija kada se osvrnemo na različitosti pogleda o tome kako se socijalizacija odvija. Ključna pitanja uključuju:

- Koliko značaja u našoj diskusiji treba dati različitim akterima u socijalizaciji?
- U kojoj su mjeri i na koje načine ljudi u stanju da aktivno pregovaraju sa ovim uticajima i da na jedan svjesniji način oblikuju rodni identitet?

Teorije o učenju uloga, koje su bile najuticajnije sedamdesetih godina prošlog vijeka i koje su postale oblik zdravog razuma, zagovaraju stav da djeca uče i internalizuju *ispravne* rodne uloge i ponašanja kroz interakciju sa odraslima, naročito sa svojim roditeljima. Kako se tvrdi, u svakodnevnim situacijama roditelji često odobravaju i definišu granice *prikladnog* rodno određenog ponašanja kod djece, poput toga koje igre i sa kojim igračkama se treba igrati, a takođe im se kroz svoje vlastito ponašanje implicitno nude kao rodno određeni modeli. Djeca uče da se kreću kroz život kao djevojčice ili dječaci koristeći mape koje odražavaju važne smjernice postavljene od odraslih koji imaju najsnažniji uticaj na njih. Tako, u teorijama socijalizacije koje naglasak stavljaju na učenje uloga, ideje koje se stalno ponavljaju uključuju načine na koje se granice koje se odnose na ponašanje, a čija rigidnost zavisi of konteksta, učvršćuju logikom pozitivne i negativne reakcije, što rezultira *internalizovanjem* normi o ženskim i muškim ulogama i ponašanju.

Aktivna uloga (lični angažman) *u kreiranju roda*: iako ne možemo da se pozabavimo suptilnijim detaljima teorija o učenju uloga na način kako one to zaslužuju, ipak je važno istaći ograničenja

ove vrste pristupa. Ovakav pristup može biti od koristi u objašnjenjima kako se „dominantne“ ili „hegemonističke“ rodne uloge formiraju, ali ona ne može da objasni razvoj žena i muškaraca koji se suprotstavljaju seksizmu i heteroseksizmu (seksizmu usmjerenom na ljude na osnovu seksualne orijentacije). Isto tako, ona ne može da objasni kako su rodne uloge u mnogim aspektima postale složenijima i nerazumljivijima. Zbog čega neki ljudi izgleda prihvate izvjesne uloge i žive u skladu s njima, dok ih drugi odbijaju ili podrivaju?

Na primjer, stereotipna rodna uloga podrazumijeva muškarca koji radi van kuće i historijski ga povezuje sa ulogom vojnika; istovremeno, u nekoliko evropskih zemalja postaje sve više uobičajeno vidjeti očeve koji su odslužili vojni rok i uzeli bolovanje za primarnu njegu djeteta. Slično tome, dok su škole prepoznate kao institucije sa stereotipnim obrascima ženskosti i muškosti, u mnogim kontekstima ovo ne stoji, s obzirom na činjenicu da obrazovni materijali i programi sada odražavaju povećanu senzitivnost prema rodu.

Ono što je možda i najvažnije, pre naglašavanje socijalizacije kao sile koja garantuje konformizam jednako je ograničavajuće kao i prenebregavanje uticaja društva na *pojedince*. Najzad, edukativna logika ovog materijala počiva na uvjerenju da naše poimanje roda može da se promijeni, da ljudi zaista mogu da prilagode rodne norme u vlastitom životu i da to zaista i čine. Stoga, mnoge savremene teorije roda ističu moć koju ljudi imaju da *promišljaju, oblikuju i stvaraju svoje vlastite rodne identitete*. Posebno mladi ljudi, u svom korišćenju stila, popularne kulture i svojih mreža, imaju u mnogim kontekstima povećani stepen autonomije kada je riječ o tome kako se predstavljaju i kako žive u vlastitim tijelima.

Stoga, mnoga stanovišta obično se opredjeljuju za ravnotežu između teorija socijalizacije i autonomije pojedinca:

Mi usvajamo obrasce muškosti i ženskosti u zavisnosti od naših situacija i uvjerenja. Naše poimanje roda je dinamično – mijenja se vremenom sa zrelošću, iskustvom i promišljanjem. Tako mi igramo aktivnu ulogu u stvaranju svog rodnog identiteta, ali opcije koje su nam na raspolaganju nijesu neograničene. Na nas utiču kolektivni obrasci institucija poput škole, crkve, medija i porodice, koje stvaraju i osnažuju određene forme muškosti i ženskosti. (13)

Alzop, Ficsimons i Lenon pominju sljedeća tri načina na koja su aspekti rodne socijalizacije u međusobnoj interakciji:

- *Rod kao osobina subjektivnog: „Prepoznamo se i nalazimo smisao u sebi kao muškarci i žene ili dječaci i djevojčice“. Ovo će zavisiti od ljudi, institucija i konteksta u kojima živimo, kao i društvenih očekivanja da djelujemo i da nas prepoznaju kao rodno određene na izvjesne načine sa kojima se susriječemo.*
- *Stoga možemo govoriti o rodu kao kulturalnom poimanju i predstavama sa kojima se susriječemo. „Uvjerenje da djevojčice vole da sjede i da se igraju sa lutkama, dok dječaci vole neobuzdanu i živu igru u nekim kulturama tradicionalno predstavlja dio shvatanja rodnih razlika u djetinjstvu“.*
- *Na takvim shvatanjima počiva ideja roda kao društvene varijable. Rod „strukturiše puteve onih koji su na takav način klasifikovani u društvu. U poslovnoj sferi, na primjer, još uvijek postoji tendencija da se muškarci i žene usmjeravaju na različite poslove i da, kao posljedica toga, imaju različita primanja“. (14)*

1.3.3 Rodno određivanje

Ako je, kako kažemo, rod jedan dinamičan proces, onda se o rodu može govoriti i kroz glagolsku frazu: *rodno odrediti*. Kako Pilčer i Whelehan objašnjavaju:

Prelazak na korišćenje glagolske fraze „rodno odrediti“ odraz je izmijenjenih poimanja roda kao jednog aktivnog i trajnog procesa, a ne nečeg što je gotovo i fiksirano kao takvo. U tom smislu, nešto je rodno određeno kada je, samo po sebi, aktivno uključeno u društvene procese koji produkuju i reprodukuju razlike između muškaraca i žena. (15)

Imajući ovaj citat na umu, pročitajte odlomak koji slijedi i razmislite o tome na koji način je u njemu rodno određivanje predstavljeno kao dinamičan proces. Odlomak je preuzet iz romana *Populärmusik från Vittula* (prevedenog na engleski jezik kao *Popular Music*). Autor, Mikael Niemi, opisuje odrastanje grupe mladića šezdesetih godina prošlog vijeka u gradiću na sjeveru Švedske na granici sa Finskom. U ovom kratkom odlomku govori se o tome kako mladići, koji su osnovali rok grupu, razmišljaju o tome da li je sviranje roka kao nove vrste muzike *knapsu*:

U ranim danima Nila i ja često smo raspravljali o tome da li se naša rok muzika može smatrati za knapsu. Riječ je finska i znači nešto poput „ženski“, nešto što samo žene rade. Moglo bi se reći da se u oblasti Tornedalen muška uloga svodi na samo jednu stvar: ne biti knapsu. To zvuči jednostavno i očigledno, ali komplikuju ga razna posebna pravila za koja vam je često potrebno više decenija da ih naučite, nešto sa čime se muškarci koji dođu sa juga Švedske često suočavaju. Neke aktivnosti su u osnovi knapsu, te stoga muškarci treba da ih izbjegavaju. Mijenjanje zavjesa, na primjer, zatim pletenje, tkanje ćilima, ručna muža, zalivanje kućnog bilja i slično. Druge aktivnosti, međutim, definitivno su muške, kao što su sječa drveća, lov na losove, izgradnja brvnara, splavarenje niz rijeku i borba na podijumu. Svijet je od davnina podijeljen na dva dijela i svako je znao šta to znači.

Ali onda je došao napredak. I iznenada se pojavilo mnoštvo novih aktivnosti i zanimanja koja su poremetila koncept. Kako se knapsu koncept razvijao stotinama godina, kao koncept u podsvijesti generacija, definicije se nijesu mogle više održati. Sem u nekim područjima. Motori, na primjer, su muška sfera. Motori na benzin više su muški nego električni. Automobili, vozila za snijeg i električne testere, stoga, nijesu knapsu. Ali može li muškarac šiti na šivaćoj mašini? Mutiti šlag električnim mikserom? Musti krave mašinom za mužu? Isprazniti mašinu za suđe? Može li pravi muškarac usisati svoja kola i sačuvati svoje dostojanstvo? Ovo su pitanja o kojima treba da razmislite. Stvar je još teža kada je riječ o novim trendovima. Na primjer, da li je knapsu jesti margarin sa smanjenim procentom mliječne masti? Imati grijanje u kolima? Kupiti gel za kosu? Meditirati? Plivati sa maskom? Koristiti hanzaplast? Pokupiti pseći izmet u plastičnu kesu? (16)

Osvrt na temu

Možete li se sjetiti zbudjujućih primjera poput ovih u odlomku? Koji su to poslovi i društvene aktivnosti u vašem kontekstu kod kojih je došlo do pomjeranja u rodnoj određenosti?

Da li zemlja u kojoj živite ima rodni identitet? Ako ima, odakle to potiče?

U kakvoj je vezi spisak pitanja koja je autor postavio sa vježbanjem *Rodna matrica*?

1.3.4 Rod i seksualnost

„Seksualnost“ je još jedan kompleksan termin u ovoj diskusiji, jer se on istovremeno odnosi na (a) reprodukciju, (b) erotsku želju za drugim ljudskim bićem, i (c) centralni aspekt rodnog identiteta.

Zbog veze između heteroseksualnog polnog odnosa i reprodukcije, često se smatra da seksualnost ima prirodan odnos sa stabilnim muškim i ženskim ulogama. Međutim, u seksualnosti ima mnogo više od toga: potražite knjigu o seksualnosti u bilo kojoj Internet knjižari i pronaći ćete naslove koji se odnose na fiziologiju, kulturu, moral i etiku, istoriju, organizovanu religiju i duhovnost. Seksualnost i seksualni identiteti variraju u vremenu, a seksualnost je uvijek bila važna u pitanjima prirode i granica ljudske slobode.

Debata između „esencijalističkih ideja“ (koje zagovaraju jasne biološke razlike između muškaraca i žena) i „konstruktivističkih ideja“ (koje naglašavaju fundamentalne uticaje društva i kulture na rodne identitete) takođe je od značaja kada se govori o seksualnosti. Ideja da je seksualnost jedno potpuno prirodno stanje dvosmislena je: sa jedne strane, kako se govori u odjeljku 2.2, zločini nad ženama često su „objašnjavani“ kroz esencijalni seksualni nagon muškaraca. Slično tome, utemeljene ideje o rodu i seksualnosti igraju značajnu ulogu kada je riječ o heteroseksualnim normama karakterističnim za patrijarhat: na primjer, u mnogim zemljama tek od nedavno se silovanje u braku smatra zločinom (vidi odjeljak 1.4). Očigledno, ideja da biološka reprodukcija definiše „normalne“ seksualne identitete služi kao osnova za diskriminaciju nad seksualnim identitetima koji se u tom smislu doživljavaju kao različiti i abnormalni (vidi odjeljak 1.5.2 o političkoj reakciji LGBT aktivista i aktivistkinja).

Ideju o fiksnim kategorijama seksualnosti, baš kao i ideju o nepromjenjivim, esencijalnim rodnim identitetima, podrivaju razne istorije seksualnosti koje pokazuju smjene obrazaca i vrijednosti koji se vezuju za oblike seksualnog ponašanja među ljudima. Jedna od najpoznatijih među njima je trotomna *Istorija seksualnosti*, djelo francuskog filozofa Mišela Fukoa. U prvom tomu, primjerice, Fuko pokazuje da prije nego što je „homoseksualnost“ kategorisana kao oblik seksualnog identiteta u devetnaestom stoljeću, seksualni odnosi između muškaraca u različitim kontekstima smatrani su činom koji se može slaviti ili kažnjavati, *ali koji nije definisao identitet ljudi o kojima se radilo*.

Glavna poruka, možda, nije da omladinski radnici/e i lideri/ke moraju da razriješe trajnu debatu između biologije i kulture, već da imaju na umu da seksualnost, kao što je slučaj i sa rodom, predstavlja nešto što podrazumijeva ogromnu raznolikost, a što se ipak uvijek u izvjesnoj mjeri disciplinuje društvenom praksom i očekivanjima.

1.3.5 Rod i neravnopravnost

Šta se podrazumijeva pod patrijarhatom? Jesu li žene inferiorne ili superiorne u odnosu na muškarce?

U uvodnom dijelu ovog priručnika kaže se da je, po našem mišljenju, posljednjih godina rod kao tema zanemaren u radu sa mladima u Evropi. Ako je to zaista tako, onda se radi o ozbiljnom zanemarivanju kojem treba pokloniti pažnju:

Obilježavajući 25. godišnjicu usvajanja Konvencije o eliminisanju svih vrsta diskriminacije žena (CEDAW), Odbor Ujedinjenih Nacija za suzbijanje diskriminacije žena objavio je da ni u jednoj zemlji na svijetu nije ostvarena potpuna ravnopravnost između muškaraca i žena u zakonu i praksi. Kako izvještava Novinska agencija Ujedinjenih nacija, Zamjenik Generalnog sekretara Luiz Frešet izjavila je da su žene i dalje „znatno manje zastupljene u javnom životu“ i da još uvijek trpe nasilje i seksualno uznemiravanje u svakodnevnom životu. (17)

Kao što će biti riječi u narednim odjeljcima, ova vrsta razmišljanja o rodu iznikla je iz različitih perioda borbe, prvenstveno žena i seksualnih manjina, za jednaka prava i mogućnosti, kao i za adekvatnu kritiku načina funkcionisanja moći u većini društava. Glavni cilj rodne analize i politike bio je da se ispita način na koji su muška moć, privilegije i dominacija postali normala u javnoj i privatnoj sferi i, kao što ćemo imati prilike da vidimo o Poglavlju 2, kako je to pogubno vezano za nasilje.

Ima mnogo različitih modela i teorija koje nude objašnjenje o tome na koji način su muškarci u društvenoj hijerarhiji dominantno došli do superiornog položaja u odnosu na žene. Ideja „patrijarhata“ često se upotrebljava kao neka vrsta sinonima za mušku dominaciju, a bila je i predmet više konkretnih teorija. Generalno gledano, patrijarhat opisuje način na koji su rodne uloge i mogućnosti težile da podrede žene muškarcima. Patrijarhat podrazumijeva prihvatanje fundamentalnih ideja o prirodi i vrijednosti žena, njihovih uloga – uključujući heteroseksualne norme žene i majke – i njihovih mogućnosti, a te ideje obično pozivaju na rezonovanje u biološkim terminima: na primjer, ženama prirodno više pristaje da brinu o drugima. U nekim teorijama o patrijarhatu zagovara se stav da patrijarhat zavisi od podjela rada koje su dominirale u industrijskim kapitalističkim društvima. Drugim riječima, dominantna zastupljenost muškaraca na poslovima u javnoj sferi i žena koje rade u privatnoj sferi kako bi „stvorile dom“, duboko je uticala na trajanje tradicionalnih rodni uloga. Međutim, bitno je prepoznati da ovo nije cijela priča, jer ne uzima u obzir ulogu žena u radnoj snazi industrijskih društava, niti brojne promjene koje su se odigrale u rodni ulogama koje se odnose na poslovnu sferu u društvima u kojima su tešku industriju zamijenile uslužne i informacione djelatnosti.

Osvrt na temu

Razuman čovjek...

U mnogim pravnim sistemima upotrebljava se koncept „razumnog čovjeka“ kao hipotetičko sredstvo koje pomaže sudijama da donesu presudu. Njima se može postaviti pitanje da zamisle „Kako bi razuman čovjek reagovao pod ovim okolnostima?“ U nekim slučajevima, eksplicitno pominjanje čovjeka zamijenjeno je sintagmom „razumna osoba“.

Da li ste u svom kontekstu naišli na ovaj koncept? Da li postoji u nekom obliku? Da li, po vašem mišljenju, mijenjanje naziva mijenja konotacije koje nosi?

U Poglavlju 2 nastavlja se razmatranje istog pitanja tako što se akcenat stavlja na rodnu neravnopravnost i vrste nasilja.

1.4 Tipovi muškosti

Kada razmatramo načine na koje su rodni odnosi privilegovali muškarce kao centar racionalnosti i normalnosti, možda nas neće iznenaditi činjenica da je bilo potrebno podosta vremena da se muškost shvati kao proces stvaranja roda a ne samo kao način opisivanja kakvi su muškarci. Zaista, naslov ovog odjeljka – *Tipovi muškosti* – prepoznaje da ne postoji samo jedno tumačenje onoga čime „muškarac“ pokazuje da je „muškarac“. Muškost varira kroz socio-kulturne kontekste i unutar grupa i mreža, tako da različiti muškarci, sa različitim iskustvima, odnosima i pritiscima, mogu izražavati muškost na različite i nedosljedne načine. Kao što Vajthed i Beret objašnjavaju:

Muškosti podrazumijevaju ona ponašanja, jezike i praksu koji postoje u specifičnim kulturnim i organizacionim lokacijama, i koji se obično povezuju sa muškarcima te se u kulturalnom smislu definišu kao ono što nije žensko. (18)

Upotrebljavajući termin „muškost“ u množini, ovaj citat naglašava da ne postoji jedan dosljedan set očekivanja koji okružuje „muškost“. Uistinu, jedan od razloga za uspon studija o muškosti jeste promjena u tradicionalnim muškim ulogama u post-industrijskim društvima. Ipak, iako se sve veća pažnja poklanja načinima na koje se muškost pluralizovala u izvjesnim kontekstima posljednjih decenija, treba naglasiti, naročito u publikaciji koja se bavi analizom rodno zasnovanog nasilja, da pritisak i očekivanje ponašanja u skladu sa dominantnim kodovima muškosti ostaju dominantno iskustvo za mnoge muškarce, što se odražava na žene, djecu i muškarce.

Kulturalna očekivanja muškog ponašanja, kako se sugerise u navedenom citatu, često se usredsređuju na razdvajanje muškosti iz područja ženskosti, gdje se homoseksualnost dovodi u posebnu vezu sa ženskošću. Muški identiteti, poput svih ostalih identiteta, formiraju se u terminima razlike i sličnosti: biti muškarac podrazumijeva ne biti nešto drugo od muškarca i biti nalik na neke druge muškarce. Muškost, posmatrana u različitim kontekstima, podrazumijeva stavove i ponašanja koji označavaju i potvrđuju muške identitete u odnosu jednog prema drugom, kao i to da budete prepoznati na određene načine od strane drugih muškaraca i žena.

U svojoj knjizi *Muškosti* (1995), R.V Konel tvrdi da muškost postoji i da se pomjera unutar mreža rodnih odnosa. On se suprotstavlja pojmovima muškosti koji prihvataju normativne standarde o tome kakvi muškarci *treba* da budu, zatim esencijalističkim teorijama o centralnim muškim karakteristikama, kao i teorijama muškosti koje se usredsređuju na opisivanje razlika. Umjesto toga, Konel tvrdi da je ono što je važno za smisaonu analizu roda i muškosti „...proces i odnosi kroz koje muškarci i žene vode rodno određene živote. U onoj mjeri u kojoj se ovaj termin može uopšte ukratko opisati, 'muškost' istovremeno predstavlja mjesto u rodnim odnosima, praksu kroz koju muškarci i žene uključuju to mjesto u rod, kao i efekte ove prakse u tjelesnom iskustvu, ličnosti i kulturi“. (19)

Konel daje korisnu ideju o višestrukim muškostima. Obratite pažnju kako se u citatu koji slijedi različite konceptualizacije „muške seksualnosti“ pokazuju kao vezane za istorijski kontekst:

Različite kulture, i različiti periodi istorije, na različite načine stvaraju muškost. Na primjer, neke kulture prave heroje od vojnika i smatraju nasilje vrhunskim testom muškosti; druge, pak, na vojnike gledaju s nipodaštavanjem, smatrajući nasilje dostojnim prezira. Neke kulture doživljavaju

homoseksualni odnos kao nekompatibilan sa istinskom muškošću; u drugima, opet, smatra se da se ne može biti pravi muškarac ako niste imali homoseksualne odnose. Iz ovog proističe da će u velikim multikulturalnim društvima vjerovatno postojati višestruke definicije muškosti.... Postoje, na primjer, razlike u izražavanju muškosti između Latino i Anglo muškaraca u Sjedinjenim državama, kao i između Grka ili Libanaca i Anglo mladića u Australiji. Druga novija istraživanja ispituju različite načine na koje mladići iz većinskih i manjinskih grupa izražavaju svoju muškost kroz popularnu kulturu u francuskim, njemačkim i holandskim gradovima. Značenje muškosti u životu radničke klase razlikuje se od značenja tog pojma u životu srednje klase, a da ne pominjemo one veoma bogate i veoma siromašne. I što je jednako važno, unutar datog kulturnog konteksta može se naći više od jednog tipa muškosti. Na bilo kojem radnom mjestu, u bilo kojem susjedstvu ili vršnjačkoj grupi, vjerovatno će biti različitih shvatanja muškosti. (20)

Konel tvrdi da je važno razmotriti odnose moći među različitim tipovima muškosti kao i njihove odnose sa različitim tipovima ženskosti, i analizirati kako to u društvenom smislu reprodukuje, podržava ili dovodi u pitanje distribuciju moći između žena i muškaraca. Ove kategorije nijesu kruti tipovi i podlijegale su izvjesnim kritikama, tako da ih je najbolje posmatrati kao fluidne ali ipak korisne indikatore:

„Nadmoćni tipovi muškosti“: Ovi tipovi muškosti su veoma vidljivi i poštovani i nalaze se na pozicijama autoriteta u odnosu na druge tipove muškosti u određenom kontekstu. Ovi tipovi možda nijesu najrasprostranjenija forma, ali vjerovano izazivaju najviše divljenja i predstavljaju standarde za druge. Primjeri mogu uključiti odlučne lidere u poslu, popularne mladiće u školskoj vršnjačkoj grupi i izvjesne sportiste i ono što se čini da „utjelovljuju“. Nadmoćni tipovi muškosti mogu se posmatrati kao dominantni u cjelokupnom rodnom poretku.

„Saučesnički tipovi muškosti“: Biti saučesnik znači zatvarati oči pred nečim ili podržavati nešto bez aktivnog učešća u tome. „Saučesnički tipovi muškosti“ su oni tipovi koji generalno imaju koristi od društvene dominacije muškaraca ali koji ne pokušavaju da aktivno potčinjavaju žene. Saučesničko djelo bilo bi, na primjer, poricati postojanje neravnopravnosti ili drugih problema, ili, naprosto, ne dovoditi u pitanje način na koji su rodni odnosi u osnovi postavljeni. Saučesništvo možda nije jednako izraženo i dosljedno na svim planovima, dok je mjera u kojoj većina muškaraca pokazuje neki oblik saučesništva predmet velike debate.

„Potčinjeni tipovi muškosti“ su oni tipovi kojisu u kulturalnom smislu inferiorni (homoseksualnost u odnosu na heteroseksualnost predstavlja očigledan primjer), ili, pak, oni koji su uložili svjestan napor da protestuju i „napuste“ nadmoćne i saučesničke pozicije. Drugi potčinjeni tipovi muškosti mogu obuhvatati one tipove čiji se fizički izgled ne uklapa u standarde postavljene od strane nadmoćnih tipova muškosti. U odnosu na homoseksualnost, ova formulacija dovodi u pitanje normativnu pretpostavku da je homoseksualnost bliska „ženskosti“.

„Marginalizovani tipovi muškosti“ su oni tipovi koje pitanja klase, etniciteta ili statusa određuju kao različite. Oni u izvjesnim kontekstima mogu da iskažu i uživaju moć muškosti, ali su uvijek u krajnjoj liniji povezani sa normama i predstavama nadmoćnih tipova muškosti.

1.4.1 Analiza slučaja: Kontekst u kojem žive mladići u Sjevernoj Irskoj

U narednoj analizi slučaja, Ken Harland, koji je u Belfastu puno radio sa mladima i istraživao mladiće i pitanja muškosti, razmatra pitanja sa kojima se mladići susrijeću u svakodnevnom životu.

Ova analiza slučaja bavi se aspektima obrađenim u njegovoj knjizi „Young Men Talking“ (Priče mladića), objavljenoj 1997. godine. (21)

Prilikom razmišljanja o bilo kojem aspektu života u Sjevernoj Irskoj mora se uzeti u obzir kontekst konflikta koji je dominantan u ovoj sredini već skoro punih 35 godina. Od 1969. godine, Sjeverna Irska doživljava rasprostranjena socijalna, ekonomska i politička previranja kroz ono što se obično naziva „problemom“ („the troubles“). Tokom čitavog ovog perioda kulturni i politički identitet u žestokom su rascjepu, pri čemu mladi ljudi razvijaju osjećaj etničkog identiteta “u središtu političke krize i sektaške konfrontacije”. (22) Sektaštvo i efekti ovog problema pokazali su se kao faktor koji značajno utiče na mlade ljude koji odrastaju u Sjevernoj Irskoj. Konoli i Maginn (23) nalaze da je sektaštvo među djecom u Sjevernoj Irskoj snažno prisutno u njihovom svakodnevnom iskustvu, tako da već do svoje treće godine života, djeca ne samo da su razvila pojmove kategorija „protestanata“ i „katolika,“ već su takođe u stanju da primjenjuju negativne karakteristike sa jednog na drugo. Kako mladići odrastaju, ove negativne percepcije ne samo da se uvećavaju već se usljed drugih važnih faktora i pogoršavaju. Na primjer, u mom istraživanju o centralnom dijelu Belfasta, mladići su doživljavali školu i lokalne zajednice kao neprijateljska okruženja u kojima su sve više osjećali apatiju, ranjivost i razočaranje. Na druge mladiće iz svoje zajednice gledali su s podozrenjem, dok su se istovremeno plašili mladića koji potiču iz različitih tradicija. Paravojno nasilje predstavljalo je stalnu prijetnju koja je rezultirala time da mladići postanu sumnjičavi i zbunjeni, naročito kad je riječ o pitanjima vezanim za zakon i red.

„Protivrječno“ iskustvo muškosti kod mladića

Pitanja koja se tiču muškosti i toga šta znači biti muškarac sve više se usložnjavaju, postajući sve više protivrječna i zbunjujuća. Od samog djetinjstva muška djeca dobijaju mnoštvo poruka o tome šta znači biti muškarac. Većina dječaka nauči da se ponaša na određeni način, pokazujući agresivne forme muškog ponašanja i izbjegavajući ponašanja koja se mogu smatrati feminiziranim. Za mnoge mladiće, posljedica eventualnog neuspjeha u ispunjavanju prihvaćenih standarda muškosti jeste rizik da izgube svoj status muškosti, što može imati pogubne efekte na njihovo zdravlje i samopoštovanje. Kroz svoje kontakte sa lokalnim tumačenjima muškosti i ženskosti, mnogi mladići u radničkim oblastima Sjeverne Irske nauče da egzistiraju i preživljavaju u okviru kompleksne i kontradiktorne mreže ideja i uvjerenja o muškosti. Jedan od rezultata je taj da mladići vjeruju da moraju da se odreknu ili da sakriju važne aspekte svoje ličnosti kako bi pokazali svoju muškosti, vjerujući da upravo grubim ponašanjem muškarci stiču status i poštovanje. Mladići obuhvaćeni mojim istraživanjem smatrali su da muškarci treba da budu moćni, snažni, hrabri, inteligentni, zdravi, seksipilni, zreli i da imaju kontrolu nad svim aspektima svog života. U stvarnosti, međutim, njihov život bio je pun „protivrječnosti“ jer se većina mladića osjećala nemoćnima, plašila se nasilja u svakodnevnom životu, u školi su ih smatrali glupima, nijesu vodili računa o svom zdravlju a posebno mentalnom, nijesu imali mnogo seksualnog iskustva, nijesu bili ni u jednoj vrsti seksualne veze i osjećali su da ih odrasli smatraju „nezrelima“. Prepoznavanje ovih „protivrječnosti“ važno je za razumijevanje unutrašnjih pritisaka koje mnogi mladići osjećaju u vezi sa time kako izgrađuju svoj muški identitet i šta znači biti muškarac. Protivrječnosti između percepcije moći kod ovih mladića i njihovog osjećaja nemoći odražavaju ono što Konel (1995) naziva „pobuna muškosti“ gdje se mladići pozivaju na moć kada ne postoji nikakvog stvarnog osnova za to. U mojoj studiji, percepcije muškosti kod ovih mladića rezultirale su time da su oni zanemarivali

svoj bol i da su se distancirali od svog unutarnjeg svijeta emocija i osjećanja, nerijetko do te mjere da su djelovali potpuno „bez emocija“. Značajne socio-ekonomske promjene koje su se odigrale kao rezultat deindustrijalizacije, nesigurni prelazak iz svijeta mladića u svijet odraslih muškaraca, zapažena prijetnja od nasilja i izmijenjeni položaj žena u društvu sve zajedno predstavlja faktore koji doprinose da očekivanja mladića u sferi muškosti budu prepuna složenih protivrječnosti.

Rizično ponašanje kod mladića

Prihvatanje stereotipnih predstava o muškarcima i muškosti ohrabruje mladiće da svojevolarno dovode svoje zdravlje u opasnost učešćem u visokorizičnim aktivnostima. Jedan od ključnih zaključaka do kojih sam došao u svom istraživanju je da ovi mladići imaju ambivalentan odnos prema svojoj muškosti i da osjećaju ogroman pritisak da *dokažu* svoju muškost pred drugima. Shodno tome, bili su spremni da preuzmu rizike kao dio cijene koju moraju da plate težeći muškosti. Pojam rizika predstavlja pitanje koje se ponavlja u zdravstvenoj statistici ovih mladića. To dokazuju rizični oblici ponašanja kao što su vožnja bez pojasa, brza hrana, tuče, ulično nasilje, izbjegavanje ljekara, zloupotreba alkohola, krađa automobila, zatim njihovo internalizovanje problema i povećana stopa samoubistava. Iako su mladići bili svjesni opasnosti, doživljavali su preuzimanje rizika kao neophodnu komponentu muške omladinske kulture i kao važan način demonstriranja muškosti pred drugima.

Javno i privatno – „dva svijeta“ mladića

U savremenim zapadnim društvima, postaje sve više uobičajeno da umjesto pohvale, muškarci trpe kritiku zbog svoje sposobnosti da potiskuju osjećanja. Sve više i više, muškarci koji potiskuju svoja osjećanja bivaju optuživani da „nijesu u kontaktu sa svojim osjećanjima“ ili da „nijesu u kontaktu sa svojim ženskim bićem“. Prije trideset godina takve optužbe nijesu se smatrale neophodnima niti su bile uključene u analizu roda. Prije ovoga, bilo je opšte prihvaćeno da su žene osjećajnije nego muškarci; stoga, kada su žene javno pokazivale svoja osjećanja, to je prihvatano kao dokaz njihove ženskosti. Uzimalo se zdravo za gotovo da su žene „bolje“ od muškaraca u izražavanju svojih emocionalnih potreba. Nasuprot tome, muškarci koji su mogli da kontrolišu svoja osjećanja doživljavali su se kao modeli u tradicionalnom tumačenju muškosti.

Kod mladića iz ovog istraživanja razvio se ambivalentan odnos između njihove „javne“ i „privatne“ ličnosti. U javnosti, mladići su osjećali ogroman pritisak da ostave utisak samouvjerenosti (čak do granica mačizma) i da drugima dokazuju svoju muškost na nasilan način, tipično kroz uvrede i napadno ponašanje. U javnosti su se plašili da ne dožive poniženje kao slabići (ili kao žene), što je predstavljalo prijetnju njihovom osjećanju muškog ponosa. Međutim, u privatnosti, ovi mladići suočavali su se sa anksioznošću i pokušavali da se izbore sa svojim strahovima i unutrašnjim emocijama. Oni su naučili da „pravi muškarac“ treba da ima kontrolu nad svojim osjećanjima i stoga nerado traže podršku ili pomoć od drugih. Glavne teškoće leže u činjenici da u tradicionalnim muškim kulturama nema stvarnih mehanizama koji bi podstakli mladiće da potraže pomoć ili postanu vještiji u ispoljavanju svojih emocija.

1.5 Rodna politika: pokreti za stvaranje ravnopravnijeg društva

1.5.1 Ženski pokreti

Ideja o „ženskom pokretu“ čini se relativno novom: većina ljudi reći će da je pokret žena počeo borbom za pravo glasa krajem XIX stoljeća. Isto tako, mnogi smatraju da žene sada imaju jednaka politička, društvena pa čak i ljudska prava sa muškarcima, tako da takav pokret nema neku svrhu. Međutim, ni jedna ni druga pretpostavka nije tačna. Stoga, šta je pokret žena, kada je otpočeo i zbog čega je još uvijek relevantan? Uvijek je bilo izuzetnih, sjajnih žena poput Jovanke Orleanke ili Elizabete I, koje su imale važnu ulogu u lokalnoj ili svjetskoj istoriji, ali koje nijesu zagovarale pitanja žena. Ženski pokret sačinjen je od žena i muškaraca koji rade i bore se da *unaprijede život žena kao društvene grupe*. Do nedavno, u većini društava žene su bile vezane za dom kao kćeri, supruge i majke, i u većini slučajeva o njihovom životu znamo samo ako su one bile povezane sa nekim slavним muškarcem. Zbog toga je organizovani pokret žena počeo u XIX stoljeću, iako je aktivizam žena bio vjerovatno uvijek prisutan u ljudskim društvima.

Jedna od ranih pionirki koja je razmišljala i pisala o ženama kao grupi je italijanska autorka Kristina de Pizan, koja je još 1495. godine objavila knjigu o položaju žena. Kristina de Pizan piše o knjigama čiji su autori poznati ljudi koji su postavljali pitanje da li su žene uopšte ljudska bića ili su sličnije životinjama i koji su pisali knjige o grijesima i slabostima djevojaka i žena. Ona je sjajan primjer rane faze borbe za ravnopravnost žena, ali je njena situacija bila vrlo specifična: umjela je da čita i piše, što je u to vrijeme bilo vrlo neobično za žene. Kasnije, žene su učestvovala u aktivnostima francuske revolucije od samog početka: demonstracije koje su vodile revoluciji počele su tako što je grupa radnica marširala do Versaja da traži ne samo hranu da prehrane svoje porodice već i političke promjene. Međutim, kad se revolucija završila, prava žena skinuta su s dnevnog reda, a kada je počela vladavina Napoleona, žene su poslate kućama, bez ekonomske, društvene i političke ravnopravnosti.

Ženski pokret počeo je da dotiče više ljudi u Sjevernoj Americi, uglavnom zbog toga što je tamo ženama bilo dozvoljeno da idu u školu ranije nego u Evropi, a žene koje čitaju, pišu i podstiču se da misle svojom glavom obično počinju da preispituju društvo. Prve aktivistkinje putovale su širom Sjeverne Amerike i borile se za okončanje kako ropstva tako i potčinjenog položaja žena. Godine 1848. organizovale su „Prvu konvenciju o pravima žena“ i nastavile da vode kampanju za unapređenje društvenog položaja svih žena. Pokret je počeo u Evropi sa istom svrhom: aktivistkinje su sakupljale potpise zahtijevajući da radnice treba da primaju vlastitu platu a ne platu svog muža, da ženama treba da bude omogućeno da posjeduju vlastitu kuću i da imaju starateljstvo nad svojom djecom.

Borba za pravo žena da glasaju na izborima poznata je kao „pokret za pravo glasa“ (*suffrage movement*). Do kraja XIX stoljeća pokret se proširio na čitav svijet, a riječi „feminizam“ i „feministički pokret“ takođe se koriste od tog vremena nadalje. Ovaj prvi talas feminističkog aktivizma uključivao je masovne demonstracije, objavljivanje novina, organizovane debate i osnivanje međunarodnih ženskih organizacija. Dijelom kao rezultat svega ovoga, do dvadesetih godina XX stoljeća, žene su osvojile pravo glasa u većem dijelu zapadne Evrope i Sjeverne Amerike. U isto vrijeme, žene su postale aktivne u socijalističkim i socijal-demokratskim strankama jer je sve više

i više žena počinjalo da radi van kuće u fabrikama i kancelarijama. Ženama je prvi put dozvoljen pristup univerzitetima početkom XX stoljeća, od kada je sve više žena imalo istovremeno i karijeru i porodicu. Feministički pokret bio je zabranjen u zemljama gdje su fašističke stranke osvojile vlast, tako da su se žene počele ponovo organizovati nakon okončanja Drugog svjetskog rata. U to vrijeme žene su dobile jednaka politička prava u nekoliko istočnoevropskih zemalja, a emancipacija žena bila je važan cilj u ovim društvima: većini žena bilo je dozvoljeno da rade poslove sa punim radnim vremenom, da se razvedu od svojih muževa i da idu na univerzitet. Međutim, sve aspekte života u ovom dijelu Evrope kontrolisale su komunističke partije, emancipacija žena u realnosti nije ostvarena, a stvarnog ženskog pokreta nije bilo sve do pada sovjetskog bloka 1989. godine.

Sa druge strane, u zapadnoj Evropi i Sjedinjenim američkim državama, do sedamdesetih godina XX vijeka feministički ženski pokret ponovo se ustalasio. Iako je ovaj *drugi talas feminističkog aktivizma* imao za cilj „slobodu žena“, različite grupe imale su različite ideje o tome kako to ostvariti. *Liberalne feministkinje* željele su veću zakonsku ravnopravnost i reforme društvenih institucija kao što su škole, crkve i mediji. *Radikalne feministkinje* zagovarale su tezu da uzrok neravnopravnosti žena leži u *patrijarhatu*: muškarci kao grupa ugnjetavaju žene. One su se takođe bavile nasiljem muškaraca nad ženama i počele da govore o nasilju u porodici i silovanju. *Socijalističke feministkinje* kažu da je ono što izaziva potlačenost žena kombinacija patrijarhata i kapitalizma. Drugi talas feminizma takođe je doveo do novih naučnih oblasti: ženske studije postale su disciplina koja se izučava na univerzitetu, a knjige se objavljuju o dostignućima žena u književnosti, muzici, nauci, kao i o ranije nenapisanoj ženskoj istoriji. Najzad, ženski pokret imao je značajnu ulogu u pisanju međunarodnih dokumenata o pravima žena kao što su Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima i Konvencija o eliminisanju svih vrsta diskriminacije žena.

1.5.2 Pokreti lezbejki, homoseksualaca, biseksualaca i transrodnih osoba

Koja su to rodna pitanja sa kojima se suočava pokret LGBT osoba i te osobe uopšte, i kako su se ta pitanja vremenom mijenjala?

Seksualne veze između osoba istog pola oduvijek su postojale, ali se korijeni organizovanih pokreta LGBT osoba u Evropi i SAD-u mogu naći u trećoj i četvrtoj dekadi XX vijeka i razvoju urbane gej i lezbejske subkulture. (24) Na primjer, Berlin je bio poznat po svojoj gej subkulturi. Organizacije homoseksualaca počele su da se razvijaju nakon Drugog svjetskog rata. U Holandiji, 1946. godine, homoseksualci a kasnije i lezbejke, okupili su se pod neformalnim imenom „Šekspirov klub“, da bi kasnije osnovali organizaciju C.O.C. Naziv je bio akronim za Centar za kulturu i rekreaciju, pseudonim koji je organizacija usvojila nakon svog osnivanja. Organizacija C.O.C. poznata je kao najstarija organizacija LGBT osoba na svijetu.

U SAD-u, prvi pokušaji da se osnuje organizacija lezbejki i homoseksualaca zabilježeni su 1950. godine u Los Anđelesu, kada je manja grupa muškaraca osnovala „Društvo Matačin“ (*Mattachine Society*). Ovom društvu, čije je članstvo bilo pretežno muškog pola, 1955. godine pridružila se lezbejska organizacija u San Francisku, „Kćeri Bilitisa“ (*The Daughters of Bilitis*). Pedesetih godina ove organizacije ostale su male, ali su osnovale ogranke u nekoliko gradova i objavljivale časopise koji su za čitaoce predstavljali iskru nade.

Početak političkog pokreta homoseksualaca često se vezuje za 27. jun 1969. godine i raciju njujorške policije na bar „Stounvol in“ u Grinič Vilidžu. Neočekivano, klijentela bara uzvratila je udarac, izazivajući tri noći pobune u tom kraju Njujorka, što je praćeno i pojavom slogana „gay power“ („moć homoseksualaca“) na zgradama. Gotovo preko noći, rodio se opšti pokret za slobodu homoseksualaca. Dugujući mnogo radikalnom protestu Afro-Amerikanaca, žena i anti-ratnih protestanata šezdesetih godina, homoseksualci su se pobunili protiv svih oblika neprijateljstva i kažnjavanja koje je društvo primjenjivalo. Birajući da „izađu iz ormara“ i da javno deklariraju svoj identitet, stvorili su pokret za društvene promjene sa značajnom motivacijom. Generalno, isti razvojni pomaci zapažaju se u zapadnoevropskim zemljama, gdje svijet lezbejki i homoseksualaca, posebno u većim gradovima, ne predstavlja više skrivenu subkulturu već jednu dobro organizovanu zajednicu. Ovo često podrazumijeva biznise homoseksualaca, političke klubove, socijalne službe, centre lokalne zajednice i vjerske skupove koji okupljaju ljude. U izvjesnim mjestima, deklarirani homoseksualci učestvuju u izbornoj trci kao kandidati.

Tokom ovih borbi, homoseksualci i lezbejke počeli su da shvataju da se ne uklapaju, niti žele da se uklape, u dominantne društvene rodne uloge. Homoseksualci ne samo da su uzdrnali heteroseksualne norme već su doveli u pitanje i predstave o tome kako muškarci i žene treba da se ponašaju, kako treba da izgledaju i koje uloge treba da igraju u društvu. Ove konfrontacije sa represivnim društvenim normama izvode se na spektakularne načine koji su povećali vidljivost, kao što je „ljubljenje“ lezbejki na njemačkom gradskom trgu, a ponekad i kroz uobičajene političke pristupe kao što su lobiranje i zastupanje. Javno deklarirane lezbejke i homoseksualci u politici i organizacije poput Međunarodne asocijacije lezbejki i homoseksualaca (ILGA) i Međunarodne omladinske i studentske organizacija lezbejki, homoseksualaca, biseksualaca i transrodnih osoba (IGLYO), doprinosili su i nastavljaju da doprinose uključivanju pitanja vezanih za LGBT populaciju u diskusije o jednakim mogućnostima, ljudskim pravima i generalnoj socijalnoj politici.

Prethodni odjeljak o feminizmu, i naredni odjeljak o muškim grupama, pokazuju da su drugi pokreti imali određenu ulogu u borbi LGBT zajednice. Posebno, odvajanje seksualnosti od reprodukcije koje je zasluga feminističkog pokreta, njegova kritika braka i dominantnih obrazaca muško-ženskih uloga, doprinijeli su otvaranju društvenog prostora za iskustva i identitete homoseksualaca i lezbejki. Međutim, ovo ne znači da je bilo koja od ovih borbi do kraja iscrpljena: rodna politika ne napreduje pravolinijski, a kruta rodna očekivanja i dalje su uzrok znatne marginalizacije na osnovu seksualnog identiteta. Štaviše, kod društvenih konzervativaca došlo je do snažne reakcije protiv kako feminizma tako i pokreta LGBT populacije. Čak i prije nekoliko godina, kada je Rozen poljubila lezbejku na istoimenom američkom televizijskom programu, došlo je do snažnog protesta. Američka porodična asocijacija (AFA) osudila je ABC televiziju što je dozvolila takav izliv osjećanja na TV-u. Tim Vajldmon, podpredsjednik pomenute asocijacije, izjavio je: „Televizijska industrija sa sve većim žarom nastavlja da plasira pitanja homoseksualaca, redovno prikazujući likove koji su homoseksualci, brakove između osoba istog pola, a sada i strasne scene ljubljenja lezbejki. I neće obustaviti napad na moralne vrijednosti sve dok američko društvo ne dignu ruke i u potpunosti prihvati homoseksualni način života kao legitiman.“ (25)

Osvrt na temu

Kako je homoseksualnost predstavljena na televizijskim programima u vašem kontekstu? Koji stereotipi postoje? Da li ima predstavljanja koja podrivaju te stereotipe? Vodi li se javna debata poput ove koja je aktualna u SAD-u?

Uprkos činjenici da su u nekoliko evropskih zemalja zakonske promjene dovele do antidiskriminatorskog zakonodavstva i partnerstava između osoba istog pola, ili „građanskog braka“, prihvatanje LGBT osoba od strane društva još uvijek je daleko od toga da bude bezuslovno i sigurno. Na primjer, autori ovog priručnika primijetili su da pitanja LGBT populacije ostaju u izvjesnoj mjeri tabu čak i među „naprednjacima“ u pokretu za ljudska prava i radu sa mladima u Evropi. Takođe treba istaći da se ne može govoriti o jednom jedinstvenom pokretu LGBT osoba. Iako se lezbejke, homoseksualci, biseksualci i transrodne osobe često pominju kao jedna kategorija, i dalje ima mnogo razlika među njima kao i unutar ovih obuhvatnih seksualnih identiteta. Ponekad LGBT osobe tijesno saraduju, da bi ponekad, opet, vodile potpuno odvojene kampanje i kreirale različite strategije. *Unutar* pokreta LGBT osoba može se primijetiti čitav niz raznorodnih stavova prema političkim zahtjevima i rodnim očekivanjima. „Kako homoseksualci treba da se ponašaju“ tema je koja neprestano izaziva rasprave, koje se kreću u rasponu između pristupa koji imaju za cilj veću prihvatljivost u dominantnom društvu i radikalnijih politika identiteta koje se poigravaju sa predstavama ženskih i muških identiteta.

1.5.3 Grupe odraslih muškaraca i grupe mladića

U ovom odjeljku, Džef Hern, Profesor na Švedskom ekonomskom fakultetu u Helsinkiju i na Univerzitetu u Hadersfildu, govori o antiseksističkim muškim grupama i njihovim aktivnostima. On je prvi put osnovao takvu grupu 1978. godine i od 1999. pripada profeminističkoj muškoj grupi („profeministimiehet“) u Helsinkiju, u Finskoj.

Jeste li se ikada zapitali kako bi izgledalo sjedjeti sa grupom mladića ili odraslih muškaraca, ali bez nekog unaprijed definisanog razloga ili plana? O čemu biste razgovarali? Šta biste radili?

Mladići i odrasli muškarci često se susrijeću, druže ili organizuju u grupe, i često nam se čini da u tome zaista uživaju. Mnoge od ovih grupa ograničene su samo na mladiće ili samo na odrasle muškarce, ili, pak, u njima brojačno dominiraju ili jedni ili drugi. Takve grupe mogu se vidjeti u školama i drugim obrazovnim ustanovama, na poslu, u sportu, u pabovima i klubovima ili na ulici. To su mjesta i prostori gdje se odrasli muškarci i mladići susrijeću sa drugim osobama istog pola. Ali njih često *ne nazivaju* grupama odraslih muškaraca ili mladića, čak i kada one to očito jesu. Katkad se ove grupe posebno organizuju kao takve, kao što je slučaj u mnogim sportovima u kojima učestvuje samo jedan pol; katkad ih prate formalni ili organizovani pokušaji da se djevojke i žene isključe, kao na primjer u klubovima ili prostorijama označenima kao muški; često se to naprosto podrazumijeva jer „to tako treba“, kao što je slučaj u, recimo, nekim vodećim menadžerskim

grupama, „ekspertskim“ panel diskusijama ili uličnim bandama; ponekad se, opet, to samo tako slučajno „desi“; i, naravno, nekad su to grupe homoseksualaca.

Većina ovih grupa nijesu ono što bih ja nazvao *explicitno rodno svjesnim* grupama. Mladići i/ili odrasli muškarci obično se ne okupljaju da bi svjesno razmišljali o svom rodu ili o svojim sopstvenim rodnim interesima u odnosu na žene. Međutim, već izvjesno vrijeme, oni zaista sve više počinju da se viđaju, više ili manje rodno svjesni, da razgovaraju i razmišljaju o svom rodu. Od sedamdesetih godina XX vijeka, bilo je više oblika eksplicitno rodno svjesnih grupa i politike koju su vodili odrasli muškarci i mladići, od antifeminističkih do *profeminističkih*³. Antiseksističke grupe sedamdesetih i osamdesetih godina, pod uticajem feminističke, homoseksualne, ljevičarske, anarhističke i zelene politike, bile su aktivne na nacionalnim i regionalnim konferencijama, skupovima i kampanjama. Jedna lista „ciljeva antiseksističkih muških grupa“ iz 1980. godine sadržala je sljedeće:

- Posvećenost (antiseksističkoj) grupi
- Odlučne akcije u cilju podizanja svijesti
- Podrška pokretu za oslobađanje žena
- Podrška oslobađanju homoseksualaca
- Zajednička briga o djetetu
- Učenje od feminističke i homoseksualne kulture
- Djelovanje u svoje vlastito ime
- Propaganda i proaktivni programi (vezani za akciju)
- Povezivanje sa drugim muškarcima u borbi protiv seksističkih grupa
- Odbacivanje nasilja (fizičkog, emocionalnog i verbalnog). (26)

Do sredine osamdesetih, makar u Britaniji, došlo je do pada entuzijazma u antiseksističkim muškim pokretima. Mnogi aktivisti ili su odustali od rada ili su pokušali da uključe ova pitanja u redovni i profesionalni rad u nastavi, rad sa mladima, u socijalne službe, novinarstvo, televiziju, terapiju, savjetovanja, pisanje i istraživačke aktivnosti. Ovo je dijelom značilo sprovođenje ideja u djelo, ali katkad i njihovo razvodnjavanje. Uslijedio je pokret mitopoetskih grupa, grupa koje su pokušale da „povrate“ autentične, esencijalne muške identitete. U skorije vrijeme, organizacije za prava muškaraca i prava očeva postale su vidljivije i aktivnije i to na spektakularan način, iako su muškarci i očevi dugo vremena uživali prava privilegovanog roda.

Stoga, ima mnogo različitih motiva za susrete mladića ili odraslih muškaraca u rodno-svjesnim grupama. Oni se kreću od aktivnog zalaganja za rodnu ravnopravnost i feminizam do aktivnog neprijateljstva prema rodnoj ravnopravnosti i feminizmu – vraćanja starim, tradicionalnim, patrijarhalnim obrascima i njihovog učvršćivanja. Postoji neka vrsta kontinuuma koji se kreće od muškaraca koji aktivno podržavaju rodnu ravnopravnost i feminizam, preko onih koji su pristalice

³ Šta je profeminizam? Profeminizam označava solidarnost muškaraca i podršku koju pružaju feminističkim pitanjima i borbi. I kao što postoje razne vrste feminizma, tako postoje i razni oblici profeminizma. Međutim, ono što profeministe spaja u svim tim raznolikim stavovima jeste opredjeljenje da oslušuju šta žene i feminizam imaju da kažu i da uče od njih, kao i da preispituju i dekonstruišu muški rod kao dominantan i hegemonistički rod. To podrazumijeva aktivno mijenjanje samih sebe i drugih muškaraca – u ličnom i političkom smislu, kod kuće, na poslu, u medijima, kampanjama, zakonima itd. Primjeri ponašanja i moći muškaraca koji treba da se mijenjaju obuhvataju nasilje, seksualno uznemiravanje, rodnu diskriminaciju, seksizam i, uopšteno, patrijarhalnu dominaciju. Organizovano profeminističko djelovanje može obuhvatati kampanje, demonstracije, postere, letke, pisanje pisama, članaka i pamfleta, proizvodnju majica, razglednica i slično, kao i više lično orjentisane aktivnosti, poput formiranja grupa namijenjenih podizanju svijesti.

ovih ideja u teoriji ali u praksi ne čine ništa konkretno u tom pravcu, zatim dalje preko onih koje „nije stalo“, pa sve do onih koji izražavaju aktivno neprijateljstvo.

Još jedan način na koji se ove grupe mogu posmatrati jeste u odnosu na različite pozicije koje zauzimaju unutar tri tačke jednog trougla: prvo, prepoznavanje institucionalizovanih privilegija; drugo, prepoznavanje razlika / neravnopravnosti među muškarcima; i treće, prepoznavanje „cijene muškosti“. Ovaj model pokazuje složenost motiva, posebno u pogledu različitih vrsta razlika / nejednakosti među muškarcima. On ističe da se rodna politika ne može svesti na jedan kontinuum, već otvara neke lične i političke prostore. Ove raznorodne pozicije mogu zauzimati muškarci kao pojedinci, grupe muškaraca, čitave organizacije pa čak i cijele vlade. One mogu funkcionisati u politici rodne ravnopravnosti, u poslovnoj sferi, kod kuće, u ličnim odnosima, pa čak i u krevetu.

Nedavno je došlo do ponovnog interesovanja za organizovanje na liniji profeminizma, barem u evropskom i međunarodnom kontekstu. Neki od primjera su Evropska profeministička mreža (27), profeministički projekat *Suzbijanje rodno zasnovanog nasilja* (28) (koji podržavaju UNICEF i SIDA – Švedska razvojna agencija), Kritičko istraživanje muškaraca u Evropi (koje sprovodi Evropska unija) koje je eksplicitno (pro)feminističko (29), i Međunarodna mreža za radikalnu kritiku muškosti. Nacionalne vlade, Evropska unija i Ujedinjene nacije pokazuju sve veće interesovanje za doprinos muškaraca rodnoj ravnopravnosti. Odjeljenje Ujedinjenih nacija za napredak žena promovisalo je „Ulogu odraslih muškaraca i mladića u ostvarivanju rodne ravnopravnosti“. (30) Ova tema takođe predstavlja jedan od društvenih prioriteta finske vlade.

Ipak, u mnogim raspravama o odraslim muškarcima, mladićima i rodnoj ravnopravnosti i dalje ima nedoumica: da li su to rodno svjesne grupe ili, uopštenije, kako muškarci mogu doprinijeti borbi žena za rodnu ravnopravnost, i šta muškarci mogu dobiti rodnom ravnopravnošću? Tužno, ali obično se radi o ovom drugom. Ili drugim riječima: da li se rodna ravnopravnost može ostvariti u patrijarhalnom kontekstu? Ako ne može, onda patrijarhat treba odbaciti, i otuda potreba da mladići i odrasli muškarci budu antipatrijarhalni i profeministički ne samo kroz učešće u debatama o rodnoj ravnopravnosti.

Ako planirate da počnete rad sa nekom grupom u svojstvu moderatora/ke, najprije treba da razmislite o tome kakva je to grupa i koja je njena svrha. Da li ima za cilj podizanje svijesti, diskutovanje, terapijsko dejstvo, pisanje ili aktivizam? Da li je to grupa koja sama sebi pomaže, ili neko treba da je vodi i da je usmjerava? Saznajte i kontaktirajte one koje znate i koji bi mogli biti zainteresovani. Pitajte da li znaju druge koji bi mogli biti zainteresovani. Razmislite takođe o svojim vlastitim ličnim i političkim motivima ali i o ličnim i političkim motivima drugih lica. Ovo je od posebnog značaja ako javno reklamirate prvi sastanak. Ako to radite, možda je dobra ideja da makar dva lica preuzmu ulogu moderatora/ke, umjesto što bi samo jedno lice „predsjedavalo“ tim sastankom. Ima mnogo očiglednih pitanja kojima takve grupe treba da se pozabave: kako je to biti mladić, zatim pitanje odrastanja, pitanje majki i očeva, braće i sestara, žena, drugih muškaraca, intimnosti, seksa i seksualnosti, nasilja, sporta, straha, vaših tijela / tijela muškaraca, emocija, rada, ljubavi, politike ili medija, a možete pokušati i nešto konkretnije, kao, na primjer, kosa, cipele, brijanje, pantalone, meso, fotografije, kompjuterske igrice ili voće.

Okupiti se i sjedjeti zajedno, možda i bez nekog konkretnog razloga ili povoda (kao što je piće, pušenje ili neki sport), može vam u početku izgledati vrlo čudno, čak neprijatno. Ali i drugi se vjerovatno slično osjećaju. Navići ćete se na to. Jedna od stvari na koje treba obratiti pažnju jeste pravedno raspoređeno vrijeme u grupama. Jednostavan način bio bi da se počne i završi sa

„rundama“ koje idu u krug tako da svako dođe na red da neometano govori, ali ne duže od, recimo, dva minuta.

Jednostavna ali često veoma korisna vježba sastoji se u tome da mladići ili odrasli muškarci u grupi, bilo individualno bilo u parovima ili manjim grupama, razmisle o tri pitanja:

- Šta ti se dopada u tome što si muškarac / mladić?
- Šta ti se ne dopada?
- Koje stvari bi volio da promijeniš, i kako?

Ovo često podrazumijeva prepoznavanje dilema i ambivalentnih stavova. Ključna pitanja obuhvataju:

- Koliko je važno da mijenjam sebe i druge muškarce?
- Koliko napora treba da uložim u to?
- Želim li da to bude jedan od osnovnih segmenata mog života?
- Na koje načine osjećam kod sebe ambivalentan stav prema promjeni?

U potrazi za promjenom često ima protivrječnosti:

- Kako prepoznajem da sam „muškarac“ bez naglašavanja tog statusa?
- Kako prepoznajem da sam „muškarac“ dok prestajem da budem muškarac?
- Treba li više da zavisim od muškaraca ili od žena, ili oboje?
- Na koji način učim od feminizma? Šta podrazumijevam pod feminizmom?
- Na koji način učim od feminizma a da ne preuzimam ženski prostor?

Postoji takođe i potreba da se svjesno djeluje u grupi. Neke od uobičajenih zamki u grupama su sljedeće:

- pretjerano nametati sebe, odnosno ne davati prostora drugima
- preuzeti ulogu dežurnog lica za rješavanje problema
- zauzeti odbrambeni stav
- usredsrediti se na zadatak i sadržaj do te mjere da izostane brižni odnos
- ispoljavati negativizam
- koristiti položaj formalne moći
- tvrdoglavost i dogmatizam
- slušati isključivo samog sebe
- izbjegavati osjećanja
- pokroviteljski odnos i paternalizam
- koristiti seksualnost za manipulisanje ženama
- tražiti pažnju i podršku od žena tokom vođenja grupe
- čuvati ključne informacije iz grupe za vlastite potrebe
- pričati u ime drugih. (31)

Važno je prepoznati da su uobičajeni oblici kontrole neprihvatljivi, a oni uključuju vikanje, gestove prijetnje, verbalne prijetnje, jednostrano definisanje stvarnosti, potiskivanje pozitivne pažnje, stalni kritički stav, ismijavanje i unižavanje žena. Odgovorno ponašanje odraslih muškaraca i mladića podrazumijeva sljedeće:

- u govoru se ograničiti na neko pristojno vrijeme koje nam pripada
- ne prekidati onog koji govori
- naučiti se pažljivo slušati druge
- primati i pružati podršku
- ne davati odgovore i rješenja
- relaksirati se
- ne govoriti o svakoj temi
- ne ponižavati druge
- njegovati demokratske procese u grupi
- prekidati brutalna ponašanja drugih. (32)

Glavni izazov predstavlja promijeniti odnose odraslih muškaraca i mladića kako sa ženama i djevojkama, tako i među njima samima. Kako to da su heteroseksualno orjentisani muškarci i mladići često tako „homosocijalni“, tj. da više vole i cijene muško društvo i biraju ga prije ženskog društva? Neobično, ta homosocijalnost kod heteroseksualaca katkad može biti praćena i homofobijom. Ovo je jedan aspekt odnosa između odraslih muškaraca i mladića koji treba dobro preispitati.

Bilješke na kraju Poglavlja 1

- 1) Source: www.who.int/gender/whatisgender
- 2) Menon-Sen, K. (1998). *Moving From Policy to Practice: A Gender Mainstreaming Strategy for UNDP India*. UNDP.
- 3) Pilcher, J. & Whelehan, I. (2004). *50 Key Concepts in Gender Studies*. London: Sage. (p.82).
- 4) Source: <http://www.emich.edu/lgbtrc/resources/files/lgbt-definitions.pdf>
- 5) Hartley, J. (1994). "Gender" in O'Sullivan, T. et al. *Key Concepts in Communication and Cultural Studies* London: Routledge. (p.127).
- 6) Edgar, A. & Sedgwick, P. (Eds.). (1999). *Key Concepts in Cultural Theory*. London: Routledge. (p.158).
- 7) Alsop, R., Fitzsimons, A. & Lennon, K. (2002). *Theorising Gender*, Oxford: Polity. (p.5).
- 8) Hart, K. (2003). "Studying World Society" in Eriksen, T.H. (Ed.) *Globalisation*. London: Pluto. (p.217).
- 9) Bauman, Z. & May, T. (2001). *Thinking Sociologically*. London: Blackwell Publishing. (p.17)
- 10) Ibid.
- 11) Ibid. (p.7)
- 12) Pilcher, J. & Whelehan, I. op.cit. (p7).
- 13) Source: <http://education.qld.gov.au/students/advocacy/equity/gender-sch/issues/gender-under.html>
- 14) Alsop, R. et al, op.cit. (p.3).
- 15) Pilcher, J. & Whelehan, I. op.cit. (p.59).
- 16) Niemi, M. (2004). *Popular Music*, New York: Seven Stories Press. (p.11-12).
- 17) Feminist Daily News Wire, (2004). www.feminist.org/news/newsbyte/uswirestory.asp?id=8693
- 18) Whitehead, S.M., & Barrett, F.J. (Eds.). (2001). *The Masculinities Reader*. Oxford: Polity Press.
- 19) Connell, R.W. (1995). *Masculinities*. Berkeley: University of California Press. (p.71).
- 20) Source: <http://toolkit.endabuse.org/Resources/UnderstandingMen>
- 21) Hartland, K. (1997). *Young men talking: Voices from Belfast (Advocacy Series)*, London: Working With Men
- 22) Bell, Desmond 1990. *Acts of union. Youth culture and sectarianism in Northern Ireland*. London: Macmillan
- 23) Connolly, P. & Maginn, P. (1999). *Sectarianism, Children and Community Relations in Northern Ireland*. Coleraine: University of Ulster. (p.97).
- 24) Tielman, R. (1982). *Homoseksualiteit in Nederland*. Amsterdam, Meppel: Boom.
- 25) Press release from the **American Family Association**, (AFA) a Fundamentalist Christian antihomosexual group, 1997, Jan.14. http://www.religioustolerance.org/hom_0020.htm
- 26) Commitments Collective (1980) Anti-sexist commitments for men – draught [sic.] 3. *Anti-Sexist Men's Newsletter*, 9, 17.
- 27) <http://www.europrofem.org/>
- 28) <http://www.sida.se/content/1/c6/02/47/27/SVI34602.pdf>
- 29) <http://www.cromenet.org>
- 30) <http://www.un.org/womenwatch/daw/egm/men-boys2003/>
- 31) Moyer, B. & Tuttle, A. (1983). *Off Their Backs and on Our Own Two Feet*. Philadelphia: New Society Publishers. (pp.24-29).
- 32) Ibid.

2. Rodno zasnovano nasilje

2.1 Uvod

Kakva je razlika između nasilja nad ženama i rodno zasnovanog nasilja?

„Rodno zasnovano nasilje“ je noviji termin koji se još uvijek uspostavlja. U početku je uglavnom služio kao zamjena za termin „(muško) nasilje nad ženama“, pošto se riječ „žena“ odnosi kako na osobe ženskog pola tako i na ženske rodne uloge u društvu. Oni koji su radili na ovom terminu željeli su da naglase da je nasilje nad ženama pojava koja je povezana sa rodom i žrtve i počinioca. Mnoge definicije i dalje su isključivo usredsređene na činjenicu da su žene žrtve nasilja. Na primjer, odbor UNHCHR-a za CEDAW (Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena) navodi da je rodno zasnovano nasilje „...nasilje koje je usmjereno protiv žene zbog toga što je žena ili koje posebno pogađa žene“.

Međutim, teži se proširenju ove definicije na sve oblike nasilja koji su povezani sa (a) društvenim očekivanjima i društvenim pozicijama zasnovanim na rodu i (b) nepoštovanje društveno prihvaćene rodne uloge. Tako je rodno zasnovano nasilje sve više termin koji povezuje svaki čin nasilja koji potiče iz nekog oblika „patrijarhalne ideologije“ (vidjeti 1.4), a koji, prema tome, mogu počinuti muškarci ili žene protiv muškaraca ili žena, da bi očuvali društvenu moć (heteroseksualnih) muškaraca. Opis koji slijedi može prikazati razvoj ove definicije:

Rodno zasnovano nasilje je krovni termin za bilo kakvu štetu nanесenu protiv nečije volje, koja negativno utiče na fizičko ili psihičko zdravlje, razvoj i identitet te osobe, a predstavlja rezultat rodno uslovljenih nejednakosti u odnosima moći koje eksploatišu razlike između muškaraca i žena, razlike među muškarcima i razlike među ženama. Mada se ne odnosi isključivo na žene i djevojke, one su u svim kulturama prvenstveno pogođene ovim nasiljem. Nasilje može biti fizičko, seksualno, psihičko, ekonomsko ili socijalno-kulturno. Među kategorije počinitelaca mogu spadati članovi porodice, članovi zajednice ili oni koji djeluju u ime ili u mjeri nepoštovanja kulturnih, vjerskih, državnih ili institucija na nivou nižem do državnog.⁽¹⁾

U tabeli koja slijedi razimirana su pitanja koja obrađuje gore navedeni citat.

Rodno zasnovano nasilje	
Šta?	Djelovanje kojim se ograničava volja ili sloboda neke osobe Negativan uticaj na fizičko ili psihičko zdravlje Negativan uticaj na identitet osobe Eksploataisanje razlika između muškaraca i žena, razlika među muškarcima i razlika među ženama
Prema kome?	Prema bilo kome, ali uglavnom pogađa djevojke i žene
Kako?	Nasilje može biti: fizičko seksualno psihičko ekonomsko socijalno-kulturno
Ko ga vrši?	Svi mogu biti počinioci. Obično su to: članovi porodice članovi zajednice osobe koje djeluju u ime kulturnih, vjerskih, državnih ili institucija na nivou nižem od državnog ili imaju mogućnost da djeluju povodom nepoštovanja navedenih institucija

Počinioci na više načina imaju koristi od toga što vrše nasilje. Rodno zasnovano nasilje ima dvije glavne funkcije:

(1) kad je riječ o ženama uopšte, to je način da se osigura njihov inferioran položaj u društvu. Nasilje nad ženama i prijetnja takvim nasiljem predstavlja oblik rodno zasnovanog nasilja kojim se ženama uskraćuju prava na društvenom planu prije nego što se uđe u sferu zakona. To je jedan od razloga što nije pošlo za rukom da se, samo pomoću odavno prisutnih zakona o ravnopravnosti polova ili opštih zakonskih kazni za većinu oblika nasilja nad ženama, nejednakost između muškaraca i žena okonča ili makar znatno ograniči. ⁽²⁾

(2) Kad je riječ o LGBT osobama i muškarcima koji se ne ponašaju u skladu sa dominantnim muškim rodnom ulogama, rodno zasnovano nasilje ima funkciju korigovanja putem primjera. Težina „kazne“ za muškarce koji se ne ponašaju u skladu sa onim što zahtijevaju muške rodne uloge (bili oni homoseksualni, biseksualni ili heteroseksualni) može biti u vezi sa time koliko se njihova različitost smatra opasnom po normalizovane i dominantne pretpostavke o rodu. Sami njihovi životi mogu se kositi i djelovati kao osporavanje ideje o postojanju prirodnih oblika ponašanja i društvenih uloga muškaraca i žena uopšte.

2.2 Šta je nasilje?

Mogu li žrtve izazvati nasilje? Da li počiniocje nasilja uvijek treba kazniti? Ako ne, gdje biste postavili granicu? Kada je nasilje prihvatljivo/opravdano u vašem kontekstu (kulture, države, zajednice)?

Nasilje je nešto što je potrebno prepoznati. Drugim riječima, kada razmišljamo o nasilju, na nas utiču koncepti nasilja koji su društveno, kulturno i politički konstruisani - na primjer dobro, loše i razumljivo nasilje. Definicije koje slijede predstavljaju više raličitih viđenja nasilja.

- Fizičko nasilje „...podrazumijeva djela izvršena uz svijest o vjerovatnim posljedicama po drugu osobu, uključujući bol i povredu.“⁽³⁾
- Prema riječima Johana Galtunga, nasilje je „...sve što se može izbjeći što sprečava ljudsko samoostvarenje“.
- „Nasilje je sredstvo kontrole i ugnjetavanja koje može uključivati emotivnu, društvenu ili ekonomsku silu, prisilu ili pritisak, kao i fizičku povredu. Ono može biti otvoreno, u obliku fizičkog napada ili prijetnje oružjem, a može biti takođe otvoreno, u obliku zastrašivanja, prijetnji, stvaranja utiska proganjanja ili drugih oblika psihičkog ili društvenog pritiska. Osoba koja je izložena ovoj vrsti nasilja prisiljena je da se ponaša prema očekivanjima ili da zbog straha postupa protiv svoje volje.“ IRIN (Kancelarija UN za koordinaciju humanitarnih poslova)⁽⁴⁾

Nasilje je pitanje odgovornosti prema drugima i prema sebi. Pitanje lične odgovornosti od ključnog je značaja za uspješnu prevenciju i djelovanje, naročito – a tu bismo mogli sagledati sopstvene reakcije na bilo koji svakodnevni čin nasilja, uključujući ono zasnovano na rodu – s obzirom da postoji tendencija da se jedan, ili čak veći, dio odgovornosti pripiše žrtvama nasilja. „Pripisivanje krivice žrtvi“ donekle postoji kod svih oblika nasilja i barem djelimično predstavlja jasnu psihološku reakciju. Kako ne bismo, kada čujemo za neki slučaj nasilja, doveli u pitanje bezbjednost svijeta oko sebe, možda ćemo preispitati ponašanje žrtve i uvjeriti se da ćemo, ako budemo izbjegavali takve rizike i ponašanje (na primjer, boravak vani kasno uveče, odlazak u određene zone, ostavljanje nezaključanih vrata, „provokativno“ oblačenje), izbjeći nasilje. Taj prirodni čin psihološke samoodbrane, međutim, usmjerava našu pažnju na primijećenu odgovornost žrtve i može propustiti da temeljno ispita ponašanja počinioca. Takođe, ima mnogo načina na koje se rodno zasnovano nasilje opravdava, kao i bilo koji drugi slučaj nasilja, kada postoji opresivna društvena struktura, a nasilje je počinio neko iz grupe koja posjeduje moć nad nekim iz grupe koja raspolaže sa manje moći. Mnogi se faktori koriste – teško djetinjstvo, psihološki faktori ili utisak o saučesništvu žrtve – kako bi se objasnila pojava rodno zasnovanog nasilja. Pa ipak, ako prevencija nasilja podrazumijeva odgovornost prema sebi i drugima, važno je da se ovi faktori ne koriste u opštim raspravama u društvu kako bi se umanjila odgovornost počinitelaca.

Osvrt na temu

- Napravite spisak različitih oblika *rodno zasnovanog nasilja* koje prepoznajete u društvu. Pokušajte za svaki od utvrđenih oblika date konkretne primjere.
- Koje su najtipičnije reakcije koje ste iskusili kad su u pitanju različiti oblici nasilja i rodno zasnovanog nasilja koje ste uvrstili u spisak?
- Da li u te reakcije spada svaljivanje krivice na žrtvu i oblici ublažavanja onoga što je učinjeno? Da li drugi oblici nasilja nad ljudima izazivaju slične reakcije?

2.2.1 Agresija i nasilje

Da li je nasilje prirodno? Je li nasilje pitanje pola ili roda? Jesu li nasilje i agresija isto? Kakav je odnos između ova dva izraza u vašem jeziku? Da li se fizički napad uvijek smatra nasiljem? Postoji li razlika u prosuđivanju o nasilju zavisno od identiteta počinioca i žrtve?

Riječi „agresija“ i „nasilje“ često se koriste kao međusobno zamjenjive, ali njihovo značenje ipak nije isto. „Agresija“ je nešto što možemo iskusiti u situacijama koje nas fizički ili emotivno ugrožavaju. Reakcije tipa „bori se ili bježi“ koje doživljavamo u takvim situacijama imaju biohemijsku pozadinu i u tijesnoj su vezi sa instinktom za samoodržanje koji posjeduju mnoge vrste, uključujući ljudska bića. Na tečajevima i u programima za savladavanje bijesa, koji su namijenjeni nasilnim prestupnicima, govori se da je moguće kontrolisati svoj agresivni potencijal. U roku od nekoliko sekundi možemo procijeniti da li je u određenoj situaciji „prikladno“ primijeniti nasilje ili ne. Prilikom sagledavanja nasilja sa stanovišta roda, mnogi stručnjaci smatraju da je *nasilje odluka da se iskoristi sopstveni agresivni potencijal da se povrijedi integritet druge osobe.*

Ova definicija, međutim, nije jedini mogući pogled na nasilje. Manuela Martinez, koja je istraživala nasilje i agresiju među ljudima i među životinjama, ističe da je „veoma teško napraviti razliku između agresije i nasilja kod ljudskih bića“. Ona koristi riječ „agresija“ da označi ponašanje životinja, „pošto u tom slučaju takvo ponašanje ima veoma konkretnu svrhu (opstanak pojedinca i vrste) i, uopšteno gledano, jako je dobro kontrolisano i ritualizovano“. Kod ljudskih bića, međutim, ona takvo ponašanje smatra nasiljem „...pošto ne postoji veza između štete koja se nanosi žrtvi i cilja takvog ponašanja“. ⁽⁵⁾

Kao što ukazuje primjer koji slijedi, postoje konkretne razlike između iznenadnog agresivnog čina koji je rezultat direktne prijetnje fizičkom ili mentalnom integritetu i nasilnog čina koji proističe iz želje privilegovanog (u ovom slučaju muškarca) da „kazni“ ponašanje koje smatra neprihvatljivim.

„Svi su mi zavidjeli na dečku. Bio je vrlo popularan u školi, šarmantan i zgodan mladić, uvijek učtiv prema nastavnicima, pun poštovanja prema svojim i mojim roditeljima. Međutim, ponekad, kad smo bili sami i kad bih ja uradila nešto što mu se ne bi svidjelo

(na primjer izašla sa drugaricama), počeo bi da viče na mene. Kasnije su uslijedili udarci i guranje. Nijesam mogla nikome da kažem, jer su svi moji prijatelji, moji i njegovi roditelji bili oduševljeni time koliko je on fin momak.“⁽⁶⁾

Ako je naš agresivni potencijal plod evolucije koji ima za cilj da nam pomogne da opstanemo, onda je taj impuls prisutan kod svih, bez obzira da li je riječ o muškarcima ili ženama. Kao što je predstavljeno u prvom poglavlju, izrazi i oblici ponašanja su rodno uslovljeni, a naša društva zahtijevaju veoma specifične reakcije u određenim situacijama. Jedan od aspekata procesa socijalizacije koji su razmatrani u prethodnom poglavlju je i to da od ranog djetinjstva dječaci i djevojčice mogu uvidjeti da se od njih očekuje da različito reaguju kada osjete bijes ili strah, osjećanja koja obično pokreću agresivne reakcije. Možete još jednom razmisliti o tome ako se vratite na razmatranje muškosti u odjeljku 1.4. Osim što svoj agresivni potencijal usmjeravamo zavisno od svog roda i iskustva roda, mi spoznajemo i druge ograničavajuće faktore, kao što je starosna grupa kojoj pripadamo. Na primjer, u mnogim pravnim sistemima je, na papiru ili u praksi, dozvoljeno tjelesno kažnjavanje djece i mladih od strane roditelja ili nastavnika, dok i sud i javnost drugačije imaju drugačije mišljenje ako sličan udarac nanese jedna odrasla osoba drugoj.

Osvrt na temu

Ovaj kratak osvrt bavi se prepoznavanjem nasilja u našem okruženju.

1. Prisjetite se nekih situacija kada ste bili ljuti na razne ljude – prijatelje, nastavnike/ce, roditelje ili trenere/ice. Napravite spisak svojih reakcija u tim situacijama. Možete li prepoznati neki obrazac u načinu na koji ste reagovali na situacije kada ste ljuti?
2. Prisjetite se svojih baka i djedova i drugih iz njihove generacije i kakav je bio stav prema nasilju u njihovo vrijeme (ako znate nešto o tome). Sjetite se svojih roditelja i njihovih stavova kad je u pitanju nasilje, te šta se smatra prihvatljivim i neprihvatljivim. Razmislite o svom pristupu nasilju danas. Da li se pristup promijenio od jedne generacije do druge?
3. Pokušajte da saznate nešto o statistici o nasilnim krivičnim djelima u vašoj zemlji. Ministarstvo pravde, policija, agencija za statistiku ili kancelarija državnog tužioca obično imaju obavezu da objavljuju te podatke. Pošto svi oni rade za građane, ovi statistički podaci su javni i trebalo bi da budu svima dostupni. Pogledajte broj ubistava sa i bez predumišljaja, teških tjelesnih povreda, seksualnih zločina i zločina koji se tiču zanemarene djece (zanemarivanje od strane roditelja). Provjerite zvanične statističke podatke o polu prestupnika i žrtava. Napravite tabelu koja pokazuje koliko su često muškarci i žene bili žrtve ili počinili zločin. Na osnovu prethodnih razgovora o rodu i socijalizaciji, razmotrite da li učesnici mogu utvrditi veze između socijalizacije roda i statistike o krivičnim djelima.
4. Saznajte kakve su zakonske odredbe u vašoj zemlji/zemljama koje se odnose na roditelje koji „disciplinuju“ svoju djecu primjenjujući nasilje. Da li je to različito u odnosu na ono što je dozvoljeno među osobama koj se ne poznaju, bilo da je riječ o odraslima ili odrasloj osobi i djetetu?

2.2.2 Zlostavljanje i epizode nasilja

Šta predstavlja zlostavljanje? Juče sam viknuo/la na svog momka/djevojku - da li je to nasilno ponašanje? Uradio/la sam ili iskusio/la nešto što se karakteriše kao nasilje sa liste karakteristika nasilja – da li to znači da sam osoba koja zlostavlja ili zlostavljana osoba?

Zlostavljanje je nešto što traje, stoga zahtijeva neku vrstu odnosa između osobe koja zlostavlja i one koja je zlostavljana. U početku obje strane možda žele taj odnos (kao kod intimnih veza), ali odnos može započeti i samo jedna strana (dijete-roditelj) ili može biti rezultat društvenih faktora (odnosi između nastavnika/ca i učenika/ca, odnosi među susjedima). Kao i kod utvrđivanja razlike između nasilja i agresije, može biti teško povući granicu između „epizoda nasilja“ i „zlostavljanja“. Neke od razlika mogu se istaći kao što je prikazano u nastavku.

Epizode nasilja u međusobnom odnosu

- javljaju se povremeno i u neredovnim razmacima
- mogu ih pokrenuti obje strane
- dvije strane mogu o ovome razgovarati, razgovor dovodi do promjene u ponašanju osobe koja je izazvala sukob
- što se partneri bolje upoznaju, sukob se smanjuje
- pokretač – osoba koja uzrokuje sukob osjeća se odgovornom
- riječ je o dvoje ljudi koji uzimaju u obzir mišljenje i jednog i drugog
- spontano, često predstavlja reakciju na spoljne faktore (frustracija, umor, strah od nečega)
- ono što je urađeno može se nadoknaditi
- rješenje leži u samom odnosu

Nasilan odnos

- epizode se redovno javljaju
- uloge su uvijek iste
- stanje se pogoršava - niz sve ozbiljnijih sukoba koje uzrokuje jedna strana
- ne može se uspješno razgovarati, poslije razgovora ne dolazi do promjene
- počinitelj se često svjesno priprema
- počinitelj ne preuzima odgovornost i smatra žrtvu odgovornom
- jednodimenzionalnost - priznaje se samo mišljenje jednog partnera
- za ono što je urađeno nema opravdanja (i ne treba da bude)
- zlostavljanje se vrši uz podršku nejednakih odnosa moći (rodne uloge, fizička snaga, ekonomski uticaj)
- osjećanja žrtve: bespomoćnost, strah, okrivljavanje sebe
- do rješenja se može doći samo uz pomoć spoljašnjih sredstava (razvod, intervencija policije, odvojena terapija/samopomoć)

Ove liste sadrže ono za šta postoji vjerovatnoća da će se javiti. Da bi se smatralo da je neka veza nasilna, a ne samo da sadrži epizode nasilja, obično mora biti prisutno nekoliko elemenata sa ove liste. Neki postupci sa „liste zlostavljanja“ povređuju psihološki i fizički integritet u tolikoj mjeri da čak i ako do njih dođe samo jedanput, to predstavlja zlostavljanje. Uopšteno rečeno, zlostavljanje je trajni i neuravnoteženi sistem ugnjetavanja koje sprovode grupe ili pojedinci nad grupama ili pojedincima.

Mjerenje zlostavljanja i epizoda nasilja u društvu . . .

Kada se i nasilna veza koja traje i pojedinačni agresivni ispadi smatraju nasiljem, lako je doći do pogrešnog zaključka da žene i muškarci doživljavaju sličan stepen nasilja u intimnim vezama. To se, na primjer, može primijetiti u članku objavljenom u listu Gardijan ⁽⁷⁾. U članku se predstavljaju zaključci istraživanja o nasilju u porodici koje je sproveo Ministarstvo unutrašnjih poslova Ujedinjenog kraljevstva 1999, ⁽⁸⁾ u kojem je utvrđeno – na osnovu upitnika u sklopu istraživanja krivičnih djela – da je procenat muškog i ženskog stanovništva koje je iskusilo neku vrstu fizičkog napada od strane partnera ili bivšeg partnera u prethodnoj godini bio isti (4,2%). Samo jedan pasus niže, u rezimeu istraživanja pominje se da „je za žene postojala veća vjerovatnoća da budu napadnute tri ili više puta“. Naslov članka, međutim, glasio je „Jednaka vjerovatnoća da oba pola iskuse nasilje u porodici“, čime se poistovjećuje fizički napad bilo koje vrste koji se desio samo jedanput sa procesom nasilja u porodici koji ima određeno trajanje. U ovom naslovu stavlja se znak jednakosti između epizode nasilja koja se više ne ponavlja i zlostavljanja koje traje, a ne pružaju se informacije o odnosima moći i psihosocijalnim odnosima. Istraživanje Ministarstva unutrašnjih poslova kasnijeg datuma, koje su sproveli Silvija Volbi i Džonatan Alen ⁽⁹⁾, pokazalo je, na primjer, da su muškarci češće doživljavali samo jednu epizodu nasilja, dok su žene obično doživljavale ponovljeni čin nasilja od strane iste osobe. „77 žena činilo je 89% ukupnog broja osoba koje su doživjele četiri ili više epizoda nasilja“. Kako je Majra Marks Fere, istraživačica iz SAD-a, formulisala prilikom razmatranja studija o nasilju nad ženama i muškarcima, „od ključnog je značaja sposobnost da se uoče i analiziraju razlike između prostog čina nasilja i obrasca porodičnog terorisanja“. ⁽¹⁰⁾

2.2.3 Nasilje u javnoj i privatnoj sferi

Da li vlada ima pravo da se miješa u nešto što se odvija kod kuće? Da li muškarci i žene na isti način doživljavaju nasilje?

Etički, moralni i pravni okviri država članica Savjeta Evrope do sada su se bavili nasiljem kao nečim što je prisutno u javnoj sferi, dok je privatna (porodična) sfera idealizovana kao prostor koji je odvojen od društva, a do kojeg u idealnoj situaciji uticaji društva ne dopiru. Građanska i politička prava (takozvana prva generacija prava)⁴, na primjer, uglavnom se bave nasiljem u javnoj sferi i ograničavanjem države i njenih predstavnika da ne vrše nasilje u cilju zloupotrebe moći. To je značilo da specifični oblici nasilja nad ženama nijesu primjećivani ili se njima tek postepeno počelo baviti. Dugo vremena se smatralo da je inferiorni položaj žena ili nekih etničkih ili rasnih manjina prirodan. Stoga su djela koja se sada smatraju kršenjem ljudskih prava nijesu nailazila na široku osudu, jer oni koji posjeduju moć u društvu nijesu smatrali da ta prava pripadaju žrtvama.

Mada je pouzdana rodna statistika još uvijek rijetka u većini država članica Savjeta Evrope, ima pokazatelja da žene i muškarci drugačije doživljavaju nasilje.⁵ U Svjetskom izvještaju o nasilju i zdravlju Svjetske zdravstvene organizacije kaže se da, dok je za muškarce „...mnogo veća vjerovatnoća da ih napadne nepoznata osoba ili poznanik nego neko iz kruga bliskih osoba... dotle je jedan od najčešćih oblika nasilja nad ženama nasilje koje počinje njihovi muževi ili muški partneri“⁽¹³⁾ Drugim riječima, žene više nasilja doživljavaju u privatnoj sferi, dok je za muškarce veća vjerovatnoća da se to dogodi u javnoj sferi.

Ekstremna slučaj u ovom smislu je pitanje silovanja u ratu, koje je tek nedavno „priznato“ kao ratni zločin, uprkos činjenici da pojam ratnih zločina postoji od Drugog svjetskog rata (masovna silovanja su se dešavala tokom cijelog sukoba). Ratovi na Balkanu tokom prve polovine devedesetih godina označili su prekretnicu: pritisak aktivista/kinja za ženska prava i medijski izvještaji doveli su do toga da silovanje uvrsti među ratne zločine.⁶ Istražni tim Evropske zajednice procijenio je da je više od 20 hiljada muslimanki silovano u toku rata u Bosni.

Važno je, međutim, ne pristupati pitanju rodno zasnovanog nasilja u konfliktnim situacijama

4 Kratko objašnjenje tri generacije ljudskih prava može se naći u u odjeljku Razvoj ljudskih prava u Kom-pasu, priručniku za obrazovanje mladih na temu ljudskih prava, koji je objavio Savjet Evrope 2002. godine. Priručnik se može naći na adresi www.coe.int/compass.

5 "Formiranje rodne statistike zahtijeva ne samo da se svi zvanični podaci prikupljaju po polu, već i da kon-cepti i metodi koji se koriste prilikom prikupljanja i prezentiranja podataka na adekvatan način odražavaju rodna pitanja u društvu i uzimaju u obzir sve faktore koji mogu dovesti do pristrasnosti po osnovu roda." Izvor: <http://www.ilo.org/public/english/region/asro/mdtmanila/training/unit3/infgsens.htm>.

6 "Silovanje je po prvi put konkretno definisano kao ratni zločin na suđenjima za ratne zločine u Tokiju poslije Drugog svjetskog rata, kada su zapovjednici smatrani odgovornim za silovanja koja su počinili vojnici pod njihovom komandom. Januara 1993. Ujedinjene nacije su poslale tim ljekara sa zadatkom da istraži slučajeve silovanja u bivšoj Jugoslaviji. U svjetlu dokaza o masovnim silovanjima, Komisija UN za ljudska prava usvojila je rezoluciju kojom se silovanje, po prvi put, jasno svrstava u okvir ratnih zločina i pozvala međunarodni sud da krivično goni ove zločine." Izvor: http://www.phrusa.org/research/health_effects/humrape.html#d. U decembru 1998. je Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (ICTY) donio presudu u kojoj se utvrđuju ele-mente silovanja prema međunarodnom pravu (Tužilac protiv Furundžije, saopštenje za štampu ICTY: <http://www.un.org/icty/pressreal/p372-e.htm>). U februaru 2001. je sud donio odluku kojom se masovno sistemats-ko silovanje i seksualno ropstvo u vrijeme rata svrstava u zločine protiv humanosti (Tužilac protiv Kunarca i ostalih, saopštenje za štampu ICTY, izvor: <http://www.un.org/icty/pressreal/p566-e.htm>)

kao nečemu zasebnom ili različitom. Neke ženske organizacije u regionu Balkana organizovale su se prvenstveno kako bi pružile podršku ženama žrtvama rata, da bi potom uvidjele da i u miru traje „rat protiv žena“. „Nasilje nad ženama u ratu predstavlja odraz nasilja nad ženama u vrijeme mira, sve dok je nasilje nad ženama sveprisutno i prihvaćeno; stres, povećanje broja sitnog naoružanja i kultura nasilja dovode do toga da nasilje nad ženama poprima razmjere epidemije, posebno kada su civili glavne mete ratovanja.“⁽¹³⁾

Slično tome, prepoznavanje oblika nasilja sa kojima se suočavaju lezbejke, homoseksualci, biseksualne i transrodne osobe je proces koji je počeo nedavno i teče sporo. To i nije iznenađenje, s obzirom da su pitanja LGBT osoba u mnogim državama još uvijek marginalizovana, a ove osobe često nijesu eksplicitno zastupljene u strukturama i institucijama koje formiraju stanje stvari i naše reakcije na probleme. Uključivanje nasilja nad LGBT osobama bilo je od značaja za pravljenje zaokreta ka jednom shvatanju rodno zasnovanog nasilja koje je šire od definicije nasilja nad ženama, koje se zasniva na polnoj određenosti. Rodno zasnovano nasilje prema LGBT osobama poznato je kao „šikaniranje homoseksualaca“ (*gay bashing*), što predstavlja fizički, psihički ili verbalni napad na lezbejku ili homoseksualca zbog njihove seksualne orijentacije.

2.3 Vrste nasilja

Da li je nasilje isključivo fizičko? Koje oblike može da ima? Da li su svi oblici nasilja inkriminirani?

Navikli smo da nasilje prvenstveno vezujemo za fizičko nasilje. U rječniku engleskog jezika (*The American Heritage Dictionary of the English Language*), na primjer, stoji da je nasilje „primjena fizičke sile u cilju povređivanja, nanošenja štete ili zlostavljanja“. Da bismo razumjeli rodno zasnovano nasilje, pak, potrebno je da proširimo svoje asocijacije. Kao što je definisao Johan Galtung, nasilje se može doživljavati kao sve ono što se može izbjeći, a što sprečava samoostvarenje ljudskog bića. Žrtve verbalnog napada, seksualnog nasilja, sistematskog ekonomskog uskraćivanja od strane partnera ili žrtve prijetećeg ponašanja smatrale bi da su i same žrtve nasilja.

Nasilje je teško i složeno pitanje i nemoguće je izvršiti egzaktnu kategorizaciju različitih „vrsta“ nasilja. Za potrebe razmatranje ove teme, korisno je početi od okvira za diskusiju (što može biti od koristi i u toku rada u grupama). U ovoj publikaciji ćemo razlikovati pet međusobno povezanih vrsta nasilja: fizičko, verbalno, seksualno(seksualizovano), psihičko i socijalno-ekonomsko. U stvarnosti, neki ili mnogi oblici mogu biti prisutni istovremeno, posebno u nasilnoj vezi. Svi oblici mogu se javiti i u privatnoj sferi (u porodicama i intimnim vezama) i u javnoj sferi, dok počinioci mogu biti nepoznati pojedinci u javnom prostoru ili organizacije, institucije ili države. Važno je takođe naglasiti da, mada se smatra da su neki oblici rodno zasnovanog nasilja tipični za (bračne) parove i odrasle uopšte, proučavanja i iskustvo pokazuju da su mladi muškarci i žene pogođeni u sličnom obimu.⁷

7 Na primjer, na sajtu www.coolnurse.com iz SAD kaže se: „U 1995. su 7% ukupnog broja žrtava ubistva činile mlade žene koje su ubili njihovi partneri. Kod svakog petog para, odnosno 20%, prijavi se neka vrsta nasilja u vezi. Svaka peta žena na koledžu doživi neki oblik nasilja u vezi. Istraživanje koje je obuhvatilo 500 mladih žena starosti od 15 do 24 godine ustanovilo je da je njih 60% u tom momentu bilo u nasilnoj vezi a sve ispitanice su iskusile nasilje u vezi. Jedna studija je ustanovila da su 38% žrtava silovanja na sastanku bile

a) Fizičko nasilje

U fizičko nasilje spada premlaćivanje, nanošenje opekotina, udarci nogom ili pesnicom, ujedanje, sakaćenje, ubistvo, korišćenje predmeta ili oružja, čupanje kose. Neke klasifikacije u kategoriju fizičkog nasilja uključuju i trgovinu ljudima i ropstvo, s obzirom da u početku često postoji prisila, a mlade žene i muškarci, usljed svog ropskog položaja, postaju žrtve daljeg nasilja.

Fizičko nasilje u privatnoj sferi

Fizičko nasilje je čin kojim se pokušava nanijeti ili nanosi bol i/ili fizička povreda. Kao kod svih oblika nasilja, glavni cilj počinioca nije samo – ili ne mora uvijek biti – nanošenje fizičkog bola, već ograničavanje nezavisnosti druge osobe. Fizičkim nasiljem nasilnik žrtvi jasno poručuje: „Mogu da ti uradim ono što ne želiš.“ Takvo nasilje pokazuje razlike u društvenoj moći, a može biti usmjereno na to da se putem prisile dođe do ispunjavanja određenih zahtjeva. Rodno zasnovano nasilje u intimnim vezama, koje se često naziva i nasiljem u domaćem okruženju, i dalje je zabrinjavajuća pojava u svim državama. Prema Savjetu Evrope, nasilje u porodici je glavni uzrok smrti i invaliditeta žena u dobi između 16 i 44 godina, a uzrok je većeg broja smrtnih i slučajeva obolijevanja nego rak ili saobraćajne nesreće ⁽¹⁴⁾. Organizacija *Amnesty International* navodi procjenu ruske vlade da je „1999. godine 14 hiljada žena stradalo od ruke partnera ili rođaka“ ⁽¹⁵⁾.

Fizičko nasilje u privatnoj sferi u velikoj mjeri pogađa mlade ljude. I prosta logika i međunarodne studije pokazuju da prisustvo zlostavljanju jednog roditelja od strane drugog nanosi djeci ozbiljnu psihičku štetu. Često, djeca i mladi koji prisustvuju nasilju nad bračnim partnerom i sami budu povrijeđeni, ponekad usljed nesrećnog slučaja a ponekad zato što pokušaju da se umiješaju. Mladi muškarci često čine krivična djela protiv nasilnog roditelja (obično je to otac) da bi zaštitili majku ili braću i sestre. Nasilnici redovno koriste djecu kako bi se svetili majkama. Zapravo, za mnoge majke je osnovna motivacija za ostajanje u nasilnoj vezi to što nasilnik prijeti da će povrijediti ili ubiti djecu ako ona pokuša da ode.

„Niko ne misli dovoljno na djecu, ili kako to na njih djeluje. Nije samo majka pogođena, već i djeca ... jer ona moraju to da gledaju i slušaju.“ (riječi 17-godišnje djevojke) ⁽¹⁶⁾

Fizičko nasilje se javlja i u intimnim vezama između mladih ljudi - parovi ne moraju da stanuju zajedno ili da imaju djecu da bi se u vezi javilo fizičko nasilje. Zbog te pretpostavke, međutim, mladi mogu misliti da je o tome teško govoriti. Kao što pokazuju gore navedeni podaci Savjeta Evrope, žene stare svega 16 godina redovno gube život zbog nasilja u porodici; viđanje sa nekim može čak završiti smrću kada je žrtva u ranom tinejdžerskom dobu.⁸

mlade žene starosti od 14 do 17 godina... Više od 4 na svakih 10 slučajeva nasilja u porodici odnosi se na osobe koje nijesu u braku (Specijalni izvještaj Biroa za pravdu o nasilju među intimnim partnerima, maj 2001, ostali podaci dobijeni od Ministarstva pravde SAD).

8 Udruženje za ženska prava NANE pratilo je dvije godine zaredom novinske izvještaje o slučajevima ubistva povezanim sa nasiljem među intimnim partnerima. Od septembra 2002. do septembra 2004. bilo je 13 maloljetnih žrtava nasilja u intimnim vezama, starosti od 2 mjeseca do 17 godina. U nekim slučajevima njihova smrt je predstavljala vid osвете partneru zbog pokušaja da izađe iz nasilne veze, dok je u drugim do smrti djeteta došlo nesrećnim slučajem.

Fizičko nasilje u javnoj sferi

Rodno zasnovano nasilje u javnosti često se dovodi u vezu sa pretpostavkama i očekivanjima koja se tiču rodnih uloga. Može doći do verbalnog zlostavljanja, pogrđnih riječi, prijetnji i napada, a obično LGBT osobe ili oni za koje se smatra da su homoseksualci, lezbejke ili „drugačiji“ mogu postati žrtve javnog nasilja. Nasilje nad LGBT osobama može biti organizovano (grupe koje odlaze na poznata mjesta okupljanja homoseksualaca da bi ih pretukli) ili to mogu biti „spontani“ izlivi nasilja, na primjer napad na lezbejku koja hoda ulicom držeći se javno za ruke sa partnerkom. U tom smislu, riječ je o pitanju bezbjednosti, a istraživanja pokazuju da se mnoge LGBT osobe suzdržavaju od javnog pokazivanja osjećanja zbog straha da bi mogle biti pretučene. Takvo ulično nasilje često ostaje neprijavljeno.

A.-L.H. i trojica njegovih prijatelja napadnuti su u nedjelju, 11. jula 2004. oko 3.30 ujutro, na povratku sa žurke homoseksualaca koja je organizovana u Beogradu. Izašli su iz kluba, a na stotinu metara odatle su ih iznenada s leđa napala najmanje četiri huligana. Huligani su ih udarali palicama i motkama, vičući: „Hoćete žurku, pederi? Evo vam žurka!“ Svi su bili napadnuti, neki su ih udarali nogama dok su ga najmanje dvojica udarala motkama. Lijeva podlaktica mu je rasječena nepoznatim oštrim predmetom. Napadači su nanijeli L. sljedeće teške tjelesne povrede: slomljen zub i prelom nosa, rasjekotinu dužine 7-8 cm na lijevoj podlaktici, rasječenu donju usnu i podlive ispod očiju.⁽¹⁷⁾

b) Verbalno nasilje

U mnogim kulturama postoje izreke ili izrazi koji kažu da su riječi bezopasne, a postoji duga tradicija koja nas uči da ignorišemo verbalne napade. Međutim, kada ti napadi postanu redovni i sistematski i namjerno usmjereni na naše osjetljive tačke⁹, osoba koja je predmet takvih napada može smatrati da je izložena verbalnom zlostavljanju.

Verbalno nasilje u privatnoj sferi

Za razliku od funkcionalne veze u kojoj partneri vremenom upoznaju osjetljive oblasti onog drugog i posebno se trude da ih ne povrijede, neko ko je sklon verbalnom zlostavljanju namjerno će nastojati da povrijedi riječima i tonom.

Verbalno zlostavljanje može se ticati tema koje se *tiču same osobe*, kao što je omalovažavanje (privatno ili pred drugima), ismijavanje, korišćenje psovki koje su posebno neprijatne za drugu osobu, iznošenje loših stvari o osobama koje su bliske drugoj osobi (porodica, prijatelji), prijetnje drugim oblicima nasilja žrtvi ili nekome ko im je drag. U drugim slučajevima se verbalno zlostavljanje *odnosi na sredinu iz koje žrtva potiče*, na primjer vjeru, kulturu, jezik, seksualnu orijentaciju (onako kako se ona doživljava) ili običaje. Zavisno od toga koje su emotivno najosjetljivije oblasti za žrtvu, nasilnik svjesno cilja na te teme tako da žrtva doživljava bol, poniženje i prijetnju.

Verbalno nasilje u javnoj sferi

Veći dio verbalnog nasilja kojem su žene izložene zato što su žene je seksualizovano i spada u seksualno nasilje. I ovdje je verbalno rodno zasnovano nasilje u javnoj sferi u velikoj mjeri povezano sa rodnim ulogama – ono obuhvata komentare i viceve na račun ženske „gluposti“ ili prikazivanje žena

⁹ 'Osjetljiva tačka' može biti bilo šta na šta osoba posebno emotivno reaguje. To može biti važna soba, religija ili nacionalni identitet. Takođe, to može biti nešto čega se osoba stidi (bez obzira da li s razlogom ili ne, da li je to prizvod internalizovanog maltretiranja ili ličnog ubjeđenja).

kao seksualnih objekata (vicevi o seksualnoj dostupnosti, prostituciji, silovanju). Zlostavljanje među vršnjacima velikim dijelom se tiče (doživljaja) seksualnosti mladih ljudi (posebno mladića). Redovna negativna upotreba riječi kao što su „nastran“ ili „peder“ često traumatizuje osobe za koje se smatra da su homoseksualci ili lezbejke. Vjerovatno je to jedan od razloga zašto mnogi homoseksualci i lezbejke otvoreno saopštavaju svoju seksualnu orijentaciju tek poslije srednje škole.

c) Psihičko nasilje

S obzirom da je glavni cilj nasilnog ponašanja ili zlostavljanja da se povrijedi integritet i dostojanstvo druge osobe, svi oblici nasilja posjeduju psihološki aspekt. Sem toga, postoje neki oblici nasilja koji se realizuju kroz ponašanje koje se ne može svrstati u ostale kategorije, te se stoga može reći da predstavlja „čisto“ psihičko nasilje. Tu mogu spadati izolacija ili ograničavanje kretanja, uskraćivanje informacija, dezinformisanje i prijeteće ponašanje.

Psihičko nasilje u privatnoj sferi

Psihičko nasilje može, na primjer, biti prijeteće ponašanje koje ne prati fizičko nasilje ili verbalni elementi. To mogu biti postupci koji podsjećaju na prethodno nasilje, ili namjerno ignorisanje ili zanemarivanje druge osobe.

Psihičko nasilje u javnoj sferi

Uobičajeni oblik predstavlja izolovanje mladih žena ili muškaraca koji se ne ponašaju u skladu sa rodnim ulogama. Izolaciju u javnoj sferi najčešće primjenjuju vršnjačke grupe, ali često to mogu činiti odrasle osobe koje su za njih zadužene, kao što su nastavnici/e i treneri/ce. Najčešće to znači isključivanje iz određenih grupnih aktivnosti. Tu može spadati i zastrašivanje, na sličan način kao kod psihičkog zlostavljanja u privatnoj sferi.

d) Seksualno (seksualizovano) nasilje

Termin „seksualizovano“ se sve više koristi da se naglasi bitan aspekt ove vrste nasilja - da korišćenje seksualnosti kao terena za napad predstavlja samo još jedno sredstvo za povređivanje, a da nije vezano za seksualnost bilo počinioca bilo žrtve. Seksualno nasilje je često dovođeno u vezu sa ponašanjem žrtve (eksplicitno seksualno ponašanje ili oblačenje u javnoj sferi, uskraćivanje seksa u privatnoj sferi) ili je dovođeno u vezu sa seksualnim potrebama počinioca (seksualna frustracija). To se naziva „relativizacija“ i predstavlja jedan od načina na koje razni akteri u društvu pokušavaju da prenebregnu ozbiljnost rodno zasnovanog nasilja. Relativizacija znači da se o krivičnom djelu silovanja, na primjer, ne donosi sud kao o samom činu, već se povezuje sa onim kako se vidi ponašanje žrtve. To može uključiti i pogrešno usmjerene pokušaje da se sagledaju faktori koji se tiču počinioca, a zbog kojih takav čin postaje „razumljiv“.

Kako je dostupno sve više podataka o pravoj situaciji u pogledu seksualnog nasilja, kako u vezi žrtava tako i u vezi počinilaca, postalo je jasno da je seksualno (seksualizovano) nasilje, kao i svaki drugi oblik nasilja, povezano sa odnosima moći između nasilnika (jednog ili više) i žrtve zlostavljanja. Seksualno(seksualizovano) nasilje obuhvata mnoge radnje koje jednako povređuju svaku žrtvu i koriste se na sličan način u javnoj i u privatnoj sferi. Primjeri za to su silovanje (seksualno nasilje koje uključuje neki oblik penetracije tijela žrtve), silovanje u braku i pokušaj silovanja. Među druge vrste prisilnih seksualnih aktivnosti spada prisiljavanje na posmatranje nečije masturbacije, prisiljavanje na masturbaciju pred drugim osobama, prisiljavanje na seks bez zaštite, seksualno

uznemiravanje, i, kad je riječ o ženama, zlostavljanje koje se tiče reprodukcije (prisilna trudnoća, prisilni abortus, prisilna sterilizacija).

Seksualizovano nasilje u privatnoj sferi

Neki oblici seksualnog (seksualizovanog) nasilja, koji se tiču posebnih ličnih granica žrtve, više su karakteristični za privatnu sferu – počinitelj namjerno narušava te granice, na primjer kod silovanja na sastanku, prisiljavanja na određene vrste seksualne aktivnosti, uskraćivanja seksualne pažnje kao oblika kazne, prisiljavanja drugog (drugih) na gledanje (i ponekad imitiranje) pornografije.

Seksualizovano nasilje u javnoj sferi

Različiti oblici seksualnog (seksualizovanog) nasilja javljaju se bez izuzetka i u privatnoj i u javnoj sferi. Međutim, postoje tri oblika seksualnog nasilja u javnoj sferi koje je potrebno pomenuti zbog njihovog efekta na žrtve i potencijalne žrtve: seksualno uznemiravanje na radnom mjestu, seksualno nasilje kao oružje rata i torture i seksualno nasilje nad osobama (koje se doživljavaju kao) LGBT kao „kazna“ za odstupanje od utvrđenih rodni uloga.

Definicije:

Silovanje – prodiranje seksualnim organom u bilo koji dio tijela žrtve, ili prodiranje u analni ili genitalni otvor žrtve bilo kakvim predmetom ili bilo kojim drugim dijelom tijela uz korišćenje sile, prisile, korišćenje atmosfere prisile, ili nad osobom koja je nesposobna da da stvarni pristanak (Međunarodni krivični sud).

Seksualno iskorištavanje - svaka zloupotreba, u seksualne svrhe, ugroženog položaja, razlike u stepenu moći ili povjerenja, uključujući trenutnu, društvenu ili političku korist od seksualnog iskorištavanja druge osobe (Stalni međuagencijski komitet Ujedinjenih nacija).

Seksualno uznemiravanje - svaki neželjeni, obično ponavljan i neuzvraćen seksualni predlog, neželjena seksualna pažnja, traženje seksualnog pristupa ili usluga, seksualne aluzije ili drugo verbalno ili fizičko ponašanje seksualne prirode, izlaganje pornografskog materijala, kada to utiče na posao, predstavlja uslov za zapošljavanje ili stvara zastrašujuće, neprijateljsko ili uvredljivo radno okruženje (Visoka komisija UN za izbjeglice).

Silovanje na sastanku - silovanje čiji je počinitelj lice sa kojim je žrtva izašla na sastanak. Izraz potiče iz osamdesetih godina, kada se o ovoj temi dosta govorilo.

Osvrst na temu

Razmotrite gore navedene definicije. Kako glase odgovarajuće definicije iz krivičnog zakonika vaše zemlje? Da li ima nekih razlika? Koje definicije smatrate boljim? Zašto? U kom kontekstu se ova pitanja javljaju u vašoj grupi/ grupi mladih ljudi?

e) Socijalno-ekonomsko nasilje

Ovaj oblik nasilja može služiti i kao sredstvo da se žrtva učini ranjivijom na druge oblike nasilja, ali može biti i razlog zašto dolazi do drugih oblika nasilja. Mada svjetske ekonomske brojke jasno pokazuju da je jedan od rezultata neoliberalne globalizacije feminizacija siromaštva¹⁰ (dovođenje žena u generalno ekonomski ugroženiji položaj u odnosu na muškarce), ekonomska ugroženost je pojava koja postoji i na ličnom planu. Utvrđeno je jasno prisustvo ove pojave u ogromnom broju nasilnih veza i zato je zaslužila da predstavlja zasebnu kategoriju. Istovremeno, bolji ekonomski položaj žene u vezi ne mora nužno da isključi rizik od nasilja, pošto i to u nasilnim vezama može dovesti do sukoba u vezi statusa i oduzimanja muškosti.

Socijalno-ekonomsko nasilje u privatnoj sferi

Među najuobičajenije oblike socijalno-ekonomskog nasilja spada to da se žrtvi oduzima zarada, da joj se ne dozvoljava da posjeduje zasebni prihod (status „domaćice“, rad u porodičnoj firmi bez plate), ili da se žrtva onesposobi za rad putem ciljanog fizičkog zlostavljanja.

„Vjenčali smo se odmah nakon srednje škole, a ostala sam trudna sa 19 godina. Sljedeće tri godine sam bila kod kuće na porodijskom odsustvu. Počeo je redovno da me tuče po rođenju djeteta, ali je uvijek obraćao pažnju da me tuče tamo gdje se ne vidi: po grudima ili po glavi tamo gdje je prekriveno kosom, kako naši prijatelji i članovi porodice ne bi vidjeli i postavljali pitanja. Ja ne bih nikome ništa rekla, jer naša porodica pripada srednjoj klasi i niko mi ne bi vjerovao da se tako nešto dešava negdje drugo sem u siromašnim porodicama etničkih manjina. Kada su prošle tri godine, željela sam da studiram i nađem honorarni posao. Tada je počeo da me tuče i po licu. Nijesam izašla na usmeni dio prijemnog ispita i počela sam da izostajem sa posla po čitavu sedmicu jer nijesam mogla da idem na posao sa podlivima oko očiju ili natečenog nosa. Bila bi to prava sramota! Na kraju su me otpustili, pošto preduzeće nije moglo da dopusti da jedna od radnica nedjeljama odsustvuje bez pravog obrazloženja.“ (18)

Socijalno-ekonomsko nasilje u javnoj sferi

Socijalno-ekonomsko nasilje u javnoj sferi je i uzrok i posljedica preovlađujućih odnosa moći između rodova u pojedinačnim društvima. Ono može uključivati uskraćivanje pristupa obrazovanju ili (jednako) plaćenom radu (uglavnom za žene), uskraćivanje pristupa uslugama, isključivanje iz određenih poslova, uskraćivanje uživanja i ostvarivanja građanskih, kulturnih, socijalnih, političkih prava, te, kao što ponekad biva kod LGBT osoba, dovesti do inkriminisanja.

Neki javni oblici socijalno-ekonomskog rodno zasnovanog nasilja doprinose ekonomskoj zavisnosti žena od partnera (niže plate, vrlo niski dječji dodaci ili njihovo nepostojanje, davanja

¹⁰ Prema Pekinškoj platformi za akciju, “danas u svijetu preko milijardu ljudi, od čega veliku većinu čine žene, žive u neprihvatljivim uslovima siromaštva” (usvojena na Četvrtoj svjetskoj konferenciji o ženama, 1995).

“Milioni žena u zemljama u razvoju žive u siromaštvu. Feminizacija siromaštva je u porastu. Žene su još uvijek najsiromašnije među siromašnima svijeta, s obzirom da čine 70% od 1,3 milijarde ljudi koji žive u apsolutnom siromaštvu. Kada blizu 900 miliona žena zarađuje manje od \$1 dnevno, veza između rodne neravnopravnosti i siromaštva ostaje užasna stvarnost.” UNIFEM, Jačanje ekonomskog kapaciteta žena

“Dvije trećine ukupnog broja radnih sati otpada na žene, one proizvode polovinu ukupne količine hrane, a zarađuju svega 10% ukupnih prihoda i posjeduju manje od 1% ukupne imovine u svijetu.” World Development Indicators, 1997, Womankind Worldwide

koja su vezana za porez na prihod muškog partnera koji zarađuje). Time se osobi koja je sklona da bude nasilna u vezama pruža prilika da to i bude, bez straha da će izgubiti partnera.

Osvrst na temu

Koje su grupe u vašem okruženju najosjetljivije na socijalno-ekonomsko nasilje? Prema vašem iskustvu, da li država vrši ovu vrstu nasilja?

2.4 Rodno zasnovano nasilje u okviru ljudskih prava

Postoji li potreba za posebnom konvencijom o ženskim pravima? Šta znači termin Ujedinjenih nacija „škodljivi tradicionalni postupci“? Kako pravimo razliku između poštovanja kulture i kulturnog relativizma i ko bi trebalo da o tome odlučuje?

U današnjem svijetu, *konvencije i deklaracije o ljudskim pravima* postale su značajni simbolički i pravni instrumenti za niz različitih pitanja. Riječ je o relativno novom toku događaja – rasprostranjeno priznavanje ljudskih prava u suštini nije bilo prisutno u međunarodnim odnosima do Drugog svjetskog rata. Međutim, holokaust je poslužio kao katalizator „...da ljudska prava postanu pitanje svjetske politike“.⁽¹⁹⁾

Jedan od najznačajnijih međunarodnih dokumenata iz oblasti ljudskih prava koji se bavi ženskim pravima je Konvencija Ujedinjenih nacija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW)⁽²⁰⁾. Ova Konvencija zabranjuje diskriminaciju po osnovu pola. U njoj je diskriminacija žena definisana na sljedeći način:

„Svaka razlika, isključenje ili ograničenje po osnovu pola, što ima za posljedicu ili cilj da ženama ugrozi ili onemogući priznanje, uživanje ili ostvarivanje ljudskih prava i osnovnih sloboda na političkom, ekonomskom, društvenom, kulturnom, građanskom ili drugom polju, bez obzira na njihovo bračno stanje, na osnovu ravnopravnosti muškaraca i žena.“⁽²¹⁾

Države potpisnice Konvencije obavezne su da usvoje sve neophodne mjere da bi se osigurala ravnopravnost žena sa muškarcima, što znači da treba da usvoje neophodne zakone za borbu protiv diskriminacije i za unapređenje ženskih prava. To, međutim, ne znači da se ženama može uskratiti specijalna zaštita države u pogledu materinstva.

CEDAW analizira koliko države poštuju Konvenciju. Države imaju obavezu podnošenja periodičnih izvještaja o mjerama koje preduzimaju u cilju sprovođenja Konvencije. CEDAW komitet prati koliko države poštuju Konvenciju; smatra se, međutim, da je mehanizam za sprovođenje slab i da se oslanja na snagu moralnog uvjerenja. Drugi nedostatak je postojanje mnogih rezervi i izuzetaka koje su pregovorima isposlovale države koje su se pridružile ovom dokumentu.¹¹

¹¹ U članu 28, stav 2 Konvencije usvaja se princip nedozvoljenosti sadržan u Bečkoj konvenciji o ugovornom pravu. Tu se kaže da se neće dozvoliti rezerva koja je nespojiva sa predmetom i ciljem Konvencije. Komitet je, u dvijema generalnim preporukama i izjavi o rezervama, pozvao države da ponovo ispituju samonametnuta ograničenja punom poštovanju svih principa iz Konvencije uvođenjem rezervi. Povlačenje ili mijenjanje

Osvrt na temu

Kakva je situacija u vašoj zemlji? Saznajte da li je vaša država ratifikovala Konvenciju. Ukoliko jeste, da li ima neke zvanične rezerve u pogledu CEDAW konvencije. www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/reservations-country.htm

Nasilje nad ženama, za razliku od pitanja kao što je univerzalno pravo glasa, ravnopravnost ili diskriminacija, tek je nedavno uvršteno u platformu ljudskih prava. U CEDAW konvenciji, koja datira iz 1979. a stupila je na snagu 1981. godine, diskriminacija se pominje dvadeset dva puta, ravnopravan ili ravnopravnost trideset četiri puta, ljudska prava pet puta, ali se uopšte ne pominje nasilje, silovanje, zlostavljanje ili premlaćivanje⁽²²⁾. Međutim, 1992. godine, CEDAW komitet je objavio Opštu preporuku broj 19, kojom se preporučuje državama potpisnicama da podnesu izvještaj i o nasilju nad ženama. CEDAW konvencija je nedavno uvela dodatni mehanizam individualne predstavke, što omogućava pojedincima da, nakon što se iscrpe svi domaći pravni lijekovi, podnesu predstavku povodom kršenja odredbi Konvencije od strane određene države.

Generalna skupština UN je u Beču 1993. usvojila Deklaraciju o eliminaciji nasilja nad ženama, u kojoj je nasilje definisano kao:

“Svaki čin rodno zasnovanog nasilja koji za posljedicu ima ili može imati fizičku, seksualnu ili psihičku povredu ili patnju žene, uključujući prijetnju takvim činom, prisilu ili samovoljno lišavanje slobode, bilo u javnom ili privatnom životu.”⁽²³⁾

Značaj Deklaracije bio je u tome što je ustanovila nasilje nad ženama kao međunarodno pitanje, koje ne podliježe argumentima o kulturnom relativizmu. Postoje mnogi načini da se kulturni relativizam shvati i da se o njemu govori, ali se na međunarodnoj sceni nakon Drugog svjetskog rata on razvio kao oblik suprotstavljanja rasističkim i fašističkim ideologijama kulturne, rasne ili civilizacijske nadmoći. Uticajni antropolozi poput Kloda Levi-Strosa, i institucije kao što je UNESCO zastupale su mišljenje da bi se „...rasizam mogao prevazići ako se prepozna problem etnocentrizma, promovisanjem prednosti kulturne raznolikosti za oplemenjivanje društva i podsticanjem širenja znanja o drugim kulturama u zapadnim društvima.”⁽²⁴⁾ Mada razumljivo u ovom kontekstu, vjerovanje da se rasizam i ugnjetavanje mogu iskorijeniti pomoću širenja znanja i tolerancije naišlo je na mnoge probleme, posebno u slučajevima kada se kulturne razlike koriste kako bi se objasnilo ili opravdalo kršenje ljudskih prava žena. Stoga je ova Deklaracija uključivala niz postupaka koje podrazumijeva termin „škodljivi tradicionalni postupci”, poput sakaćenja genitalija, silovanja i mučenja, premlaćivanja u porodici i seksualnog ropstva žena. Time su Ujedinjene nacije napravile bitan potez i postavile individualno pravo na fizički integritet iznad kulturnih prava. Takođe je prepoznato da podrška takvim postupcima od strane države ili kulture ne predstavlja želje žena, i da i u ovim navodno homogenim kulturama postoji mnogo glasova koji se protive takvim postupcima.

rezervi, posebno u pogledu članova 2 i 16, ukazivala bi na riješenost države ugovornice da ukloni sve prepreke punoj ravnopravnosti žena i njenu posvećenost staranju da žene mogu u punoj mjeri da učestvuju u svim aspektima javnog i privatnog života, bez straha od diskriminacije ili odmazde. Države koje povuku rezerve bi znatno doprinijele postizanju ciljeva formalnog i de facto ili suštinskog poštovanja Konvencije. Izvor: <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/reservations.htm>

Još jedan aspekt Deklaracije jeste uviđanje potrebe da se ponovo razmotre naizgled logične granice između javnog i privatnog - izazov koji su dugo zagovarale feminističke grupe. Deklaracija UN zabranjuje kako nasilje države nad ženama tako i privatno nasilje, uključujući tu „... premlaćivanje, seksualno zlostavljanje ženske djece u porodici, nasilje u vezi sa mirazom, bračno silovanje, sakaćenje ženskih genitalija i druge tradicionalne postupke škodljive po žene, nasilje čiji počinitelj nije bračni partner ili nasilje povezano sa iskorištavanjem.“⁽²⁵⁾ Deklaracija zabranjuje i nasilje nad ženama zasnovano na kulturnim običajima. Iako nije obavezujući dokument, Deklaracija je doprinijela da se sruši zid ćutnje i da se nasilje nad ženama prepozna kao međunarodno pitanje kršenja ljudskih prava.

Evropska konvencija o ljudskim pravima ne sadrži posebne odredbe koje se tiču ženskih prava ili rodno zasnovanog nasilja. Pa ipak, ona propisuje zaštitu privatnog i porodičnog života (član 8), pravo na brak žena i muškaraca odgovarajuće dobi (član 12), kao i da bračni drugovi treba da imaju jednaka prava u braku (član 5, Protokol 7). Konvencija ima snažan i dobro poznat mehanizam za sprovođenje, Evropski sud za ljudska prava, kojem predstavke protiv država podnose pojedinci ili druge države.¹²

Osvrt na temu

Posjetite bazu podataka HUDOC na sajtu Evropskog suda za ljudska prava i pogledajte presude i odbačene predstavke u vezi rodno zasnovanog nasilja koje se tiču vaše države. <http://www.echr.coe.int/echr>

Nasilje nad ženama više nije privatno pitanje – ono je prepoznato kao kršenje ljudskih prava i kao kršenje psihičkog i fizičkog integriteta osobe. Pa ipak, prepoznavanje i pravne mjere nijesu dovoljni. Prevencija nasilja je prioritet, a potrebno je da postoje i djelotvorni mehanizmi i procesi za prevenciju nasilja i integrisanje aspekta roda. Osim već pomenutih međunarodnih tijela koja se bave ljudskim pravima, bitne mehanizme predstavljaju i:

- nacionalni odbori za unapređenje rodne ravnopravnosti koji imaju jasan plan djelovanja
- zaštitnik/ca ljudskih prava iz oblasti rodne ravnopravnosti
- djelotvorni zakoni koji se sprovode kako bi se obezbijedila pravna i suštinska ravnopravnost
- kvote za žene u obrazovanju i zapošljavanju (na primjer, mjere afirmativne akcije)
- u civilnom društvu, ženske NVO i ženske studije na univerzitetima imaju značajnu kritičku ulogu i ulogu lobiranja.

2.5 Rodno zasnovano nasilje usmjereno protiv LGBT osoba

Da li je nasilje nad LGBT osobama rodno zasnovano nasilje? Koje primjere možete navesti kako biste potkrijepili svoj odgovor?

Nasilje nad lezbejkama, homoseksualcima, biseksualnim i transrodnim osobama (LGBT) često se zanemaruje kada se govori o rodno zasnovanom nasilju. Međutim, kao što smo vidjeli u dijelu 1.3.4, rod i seksualnost su dva tijesno povezana pojma. Nije, na primjer, neobično, da počinioci

¹² www.echr.coe.int

nasilja nad LGBT osobama „opravdavaju“ svoje postupke gađenjem prema homoseksualnoj seksualnosti ili muškosti. Takvo zanemarivanje rodno zasnovanog nasilja usmjerenog protiv LGBT osoba djelimično odražava nedostatak informacija i nedostatak pravnih i drugih oblika zaštite ovih osoba koji postoje u mnogim državama u Evropi i ostatku svijeta. Ne postoji univerzalni pravni dokument koji se bavi seksualnim manjinama ili ih štiti; LGBT osobe suočavaju se sa „trajnom isključenošću iz pune zaštite međunarodnih normi u pogledu ljudskih prava.“⁽²⁶⁾ Nedavna situacija kada Komisija UN za ljudska prava nije bila u mogućnosti da usvoji dokument kojim bi se eksplicitno priznala prava homoseksualaca ističe koliko je neravnotežan položaj LGBT osoba u odnosu na heteroseksualne osobe.¹³

2.6 Nasilje u porodici i nasilje u intimnim vezama

Kakav je sadržaj aktuelnog javnog diskursa u vašoj zemlji kad je riječ o nasilju u porodici? Koji su argumenti u vezi ljudskih prava najčešće navode kad se o tome govori?

Nasilje u porodici ili nasilje među intimnim partnerima predstavlja najčešću vrstu rodno zasnovanog nasilja. Ono takođe zahtijeva posebnu pažnju, pošto je riječ o nasilju u sklopu bliskog odnosa, zbog čega se dinamika znatno razlikuje od epizoda nasilja među osobama koje se ne poznaju.

Shvatanje ovog nasilja kao privatnog, porodičnog pitanja znatno je otežavalo prepoznavanje ove pojave kao kršenja ljudskih prava. Nепrimjećivanje ove pojave dodatno je otežano i činjenicom da se, po tradiciji, vjerovalo da je međunarodno pravo na planu ljudskih prava primjenjivo na odnose između pojedinca i države(država), a organizacije koje se bave ljudskim pravima bile su usredsređene samo na politički motivisane oblike kršenja (poput torture ili nehumanog postupanja prema zarobljenicima). Međutim, postepeno se došlo do spoznaje da odgovornost države prema međunarodnom pravu može da potiče ne samo iz njenog činjenja, već i iz nečinjenja, kada ne štiti svoje građane od nasilnih krivičnih djela.

Definicije:

Nasilje u porodici obuhvata „oblike nasilja kojima se produžava i iskorištava dihotomija između žena i muškaraca kako bi se obezbijedila potčinjenost i inferiornost žena i svega što se dovodi u vezu sa ženskim“.

Mada se ova vrsta nasilja javlja, jednako često kao u heteroseksualnim vezama, i u vezama između osoba istog pola (svaka četvrt), a postoje i slučajevi kada žene zlostavljaju svoje muške partnere, u ogromnoj većini slučajeva nasilje čine muškarci nad ženama.

Nasilje u porodici (silovanje, premlaćivanje, seksualno ili psihičko zlostavljanje) uzrokuje ozbiljan fizički i mentalni bol, povrede, a često i smrtne slučajeve. Nasilje se vrši protivno volji osobe i ima za cilj da se žrtva ponizi, zastraši i kontroliše; veoma često žrtva ostaje bez pristupa bilo kakvim sredstvima: policija i mehanizmi za sprovođenje zakona često nijesu rodno-osjetljivi, neprijateljski su nastrojani ili odsutni.⁽²⁷⁾

13 U Brazilu su sačinili nacrt rezolucije pod naslovom 'Ljudska prava i seksualna orijentacija', koja se bavi temom jednakih prava za homoseksualce i lezbejke. Između ostalog, u njoj se pozivaju "sve države da promovišu i štite ljudska prava svih, bez obzira na seksualnu orijentaciju".

Pitanje koje se često postavlja kad je riječ o nasilju u porodici glasi: „Zašto on/ona ne ode?“ Na to nema jednostavnog odgovora, pošto je riječ o složenoj pojavi koja uključuje fizičko, psihičko, emotivno i ekonomsko zlostavljanje. Ono često može dovesti do „sindroma zlostavljane žene“, gdje žena u nasilnoj vezi počinje da se osjeća bespomoćno, bezvrijedno, obesnaženo i prihvata status quo. Ipak, ovaj termin ne uspijeva da objasni mnogo toga, između ostalog i zašto neke žene ubiju svog nasilnog partnera, kao i druge razloge zbog kojih žene ostaju u nasilnoj vezi. Među te razloge spada finansijska zavisnost od nasilnika, društvena ograničenja, nepostojanje alternative poput skloništa za žrtve zlostavljanja. Ovo nasilje često podrazumijeva izolovanost žrtve od porodice i prijatelja, lišavanje lične imovine, manipulisanje djecom, prijetnje odmazdom nad njom samom i nad njenom djecom i ostalim članovima porodice. Uz to, zbog uobičajenih društvenih pritisaka kad je u pitanju porodica, u stilu „bolje da djeca imaju ikakvog oca nego nikakvog“, izlazak iz nasilne veze postaje ne samo težak, već i izuzetno opasan.

Dodatni razlog je opsežno dokumentovana pojava „ciklusa nasilja“. Nasilno ponašanje u sklopu ovog ciklusa ponekad je instinktivno, a ponekad namjerno, a njegov cilj je da se zlostavljana osoba zadrži u vezi pomoću obećanja i negiranja.

Osnovni ciklus čini izliv nasilja, iza kojeg slijedi takozvani „medeni mjesec“, odnosno period koji karakteriše iznenadna pozitivna promjena u ponašanju nasilnika. Ovaj period se naziva tako zato što žrtve često kažu da je sličan periodu na početku veze. Nasilnik se obično jako izvinjava zbog nasilja koje počinio, obećava da će se promijeniti, a može čak nuditi i poklone. Međutim, ovaj period ne traje dugo, pošto je njegova jedina funkcija da otkloni sve brige žrtve u pogledu budućnosti veze. Žrtva obično učestvuje u tome - budući da niko ne voli da se sjeća negativnih iskustava, žrtva izlazi u susret navodnim promjenama i datim obećanjima.

Kada se stišaju brige žrtve, ponovo se uspostavlja stara struktura moći. Mnoge tipične karakteristike nasilja u porodici ponovo će dovesti do tenzije koja na kraju prerasta u dalje nasilje. Na početku veze, između nasilnih epizoda može proteći i po šest ili dvanaest mjeseci, što otežava prepoznavanje cikličnog toka. Prve epizode obično su verbalne, uz manje teške oblike fizičkog nasilja, što takođe otežava žrtvi da uvidi da su omalovažavanje, razbijanje čaša, guranje, šamari i na kraju premlaćivanje djelovi ciklusa koji eskalira.

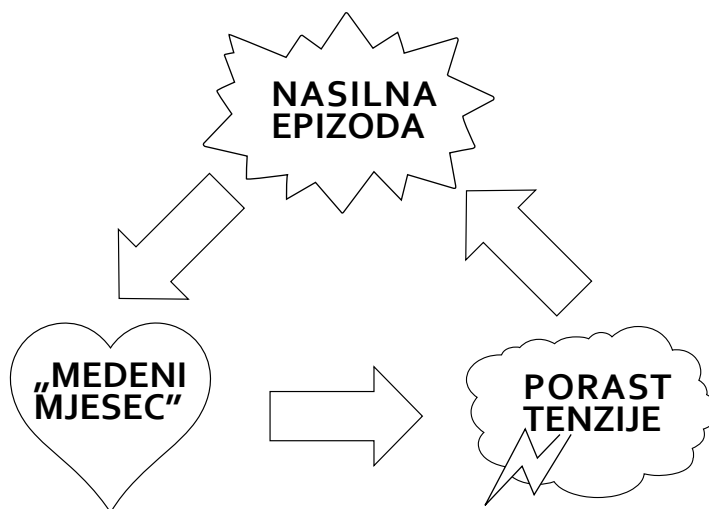
Ciklus ne samo da eskalira u pogledu težine nasilja, već i same epizode obično postaju učestalije. Na kraju faza medenog mjeseca može u potpunosti da nestane; kod oko 20% nasilnih veza ta faza se uopšte ne javlja. Može je zamijeniti, posebno u onim socijalnim grupama u kojima su nasilje u porodici i rigidne rodne uloge manje prihvaćeni, umanjivanje značaja ili negiranje onoga što se desilo.

“Dan pošto me udario, pokazala sam svom dečku tragove na ruci i licu. Pogledao me je i pitao šta sam to sebi uradila. Pokušala sam da mu objasnim da mi je to on uradio, na šta je rekao: ‘Da sam te ja udario, bila bi mrtva’.”⁽²⁸⁾

U kontekstima gdje su rigidne rodne uloge uticajnije, nasilnik ima veću slobodu da negira odgovornost. Niz rodni uloga koje smo usvojili kao žene i muškarci sadrže mnoge protivrečnosti ili zahtjeve koji se ne mogu ispuniti. Istovremeno, hegemonistička muška rodna uloga uključuje vršenje nadzora nad ženom i djecom u obavljanju njihovih uloga, i, ukoliko je potrebno, njihovo disciplinovanje. Ova dva uslova zajedno formiraju uobičajeno opravdanje za one koji se nasilno ponašaju u vezama, pošto lako mogu da nađu nešto što će poslužiti da (a) svale na ženu krivicu za nasilje koje je pretrpjela i (b) sebi daju za pravo da to nasilje vrše.

Silovanje se u većini nacionalnih krivičnih zakonika smatra teškim krivičnim djelom. Međutim, kada je riječ o porodici i intimnim vezama, situacija se komplikuje. Silovanje od strane osoba koje je žrtva poznavala i imala u njih povjerenja može imati ozbiljnije i dugotrajnije posljedice nego ako je počinitelj nepoznata osoba. Pa ipak, silovanje u intimnoj vezi je veoma teško dokazati - u domaćim sudovima odbrana koja počiva na argumentu pristanka, prethodna veza između žrtve i počinioca i prethodno seksualno ponašanje žrtve često dovode do toga da pokretanje pravnih radnji za žrtve predstavlja ponižavajuće i traumatsko iskustvo.¹⁴

Nasilje u porodici je ciklične prirode

Fizičko i emotivno zlostavljanje, često praćeni seksualnim nasiljem, u mnogim državama se doživljava kao čin ili krivično djelo „iz strasti“, motivisano ljubomorom ili neuspjehom partnera da ispuni očekivanja. Alkoholisano stanje se često navodi kao olakšavajuća okolnost. Time se zanemaruje činjenica da se zlostavljanje vrši sistematski. Kako navodi Ronda Kouplon, alkohol ne uzrokuje nasilje, ali „mnogi muškarci se opijaju, a da ne tuku svoje supruge ...dok neki muškarci često tuku svoje supruge, a da nijesu pijani. U mjeri u kojoj podstiče muško nasilje, alkohol je važan faktor za smanjenje nasilja, ali ne i uzrok“⁽²⁹⁾.

2.6.1 Nasilje u vezama LGBT osoba

Nasilje u vezama LGBT osoba teže prepoznaje kako žrtva tako i službe za podršku, pošto redovne službe koje se bave nasiljem u porodici ne prepoznaju uvijek tu vrstu nasilja u vezama između osoba istog pola i rijetko imaju iskustva u bavljenju njegovim specifičnim aspektima. Međutim,

¹⁴ Za analizu pitanja pristanka i prinude, vidjeti: MacKinnon, C. 'Rape: on Coercion and Consent', u Weisberg, K. (Ed.). (1996). Sex, Violence, Work and Reproduction. Applications of Feminist Legal Theory to Women's Lives. Philadelphia: Temple University Press. (str.471-484).

statistika pokazuje da se nasilje javlja otprilike jednako često u heteroseksualnim vezama, vezama homoseksualnih muškaraca i lezbejki (svaka četvrta). Glavne razlike i sličnosti kad je u pitanju nasilje u vezama osoba istog i različitog roda ukratko su predstavljene su u nastavku.⁽³⁰⁾

Među sličnosti spada: *oblik zlostavljanja, kontrola počinioca nad žrtvom, moguća izolovanost žrtve i dinamika „ciklusa nasilja“.*

Razlike uključuju sljedeće:

Izolacija – izolacija koja prati nasilje u porodici može biti dodatno izražena ako je riječ o LGBT osobi u homofobičnom društvu. Ćutanje o nasilju u porodici u okviru LGBT zajednice dodatno izoluje žrtvu, čime se povećava moć nasilnika. Na to se nadovezuje problem ograničenog prostora u okviru LGBT mreža – može biti teško zadržati privatnost, a izlazak iz veze može biti dodatno otežan.

Heteroseksistička manipulacija -nasilnik može prijetiti da će „otkriti“ nečiju seksualnu orijentaciju ili rodni identitet prijateljima, porodici, saradnicima, stanodavcu. Takođe, postojeće službe mogu tražiti od osobe da protiv svoje volje objelodani svoju orijentaciju.

Strah od daljeg maltretiranja - kao grupa izložena maltretiranju i klevetanju, LGBT zajednica često oklijeva da se bavi pitanjima za koja se mnogi boje da će je dodatno „ukaljati“.

Rodno-određeno negiranje - pokret žena žrtava nasilja često prenebregava činjenicu da ima slučajeve kada su žene te koje zlostavljaju, a muškarci su njihove žrtve. Ovo je često prisutno i kod policijskog i bolničkog osoblja, kao i zaposlenih u pravosuđu.

Zablude vezane za rod - ljudi pretpostavljaju da su dva muškarca u fizičkom sukobu nužno ravnopravni. Takođe, homoseksualni, biseksualni i transrodni muškarci često odbijaju ideju da mogu biti žrtve. Može se takođe pretpostaviti, s obzirom na društvene pretpostavke o „devijantnosti“, da je ova vrsta nasilja prisutna u sadomazohizmu.

Kontekst ranijeg maltretiranja - LGBT osobe često se sa puno predostrožnosti obraćaju skloništima, socijalnim službama, službama koje se bave nasiljem u porodici, policiji i sudovima. Žrtve koje pripadaju ovoj grupi mogu se plašiti ponovne viktimizacije kroz homofobiju, nevjerovanje, odbacivanje i ponižavanje od strane institucija koje se u prošlosti LGBT osobe isključivale, bile prema njima neprijateljski nastrojene ili nasilne.

„Nikad nijesam bio izložen nasilju u porodici - ni u svom ličnom životu, ni u toku obrazovanja. Sigurno sam stekao svijest o tome apstraktno, kroz medije, ali nikad nisam napravio sledeći logični korak da shvatim da bih, kao homoseksualac, i sam mogao biti žrtva. Zbog toga što nikad nijesam prepoznao zlostavljanje kao nasilje u vezi nikad nijesam razmišljao da se nekom obratim za pomoć.“⁽³¹⁾

Organizacija FORGE³⁵ piše da “usljed činjenice da je većina skloništa i službi koje se bave nasiljem u porodici namijenjena heteroseksualnim ženama kao žrtvama, za homoseksualne (i heteroseksualne) muškarce koji su žrtve premlaćivanja ili zlostavljanja od strane žena ili muškaraca u mnogim organizovanim sistemima za pomoć žrtvama nema mjesta. Muškarci koji su žrtve često čuju da je jedino sklonište koje im stoji na raspolaganju nužni smještaj za beskućnike.”

¹⁵ www.forge-forward.org

Primjeri dobre prakse (kada su u rad uključeni istopolni parovi):

U Amsterdamu je nedavno otvorena posebna telefonska linija za žrtve i počinioce nasilja u porodici. U razgovoru sa dvoje volontera, volonter je koristio neutralniji izraz „partner“ i dao primjer nasilja u istopolnom paru.

Nekadašnja žrtva je pričala o momentu kad je prvi put ugledala poster na univerzitetu: „Kada sam prvi put vidjela poster o nasilju u homoseksualnim i lezbejskim vezama, samo sam prošla pored njega misleći da to nema nikakve veze sa mojim životom. Tog popodneva, dok sam išla na ručak, pažnju mi je privuklo nekoliko primjera navedenih na posteru. Tokom narednih sedmica sam sve više proučavala poster. Shvatila sam da sam trpjela isto takvo ponašanje u mojoj vezi sa Edi. Tako sam odlučila da se pridružim grupi za podršku.“⁽³²⁾

Bilješke na kraju Poglavlja 2

- 1) Izvor: <http://www.reliefweb.int/w/rwb.nsf/s/40B847015485B34749256BFE0006E603>
- 2) MacKinnon, C.A. (1987). *Feminism Unmodified. Discourses on Life and Law*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- 3) Christian Spoden, citirano u: Gavan Titley, 2003, *Youth Work with Boys and Young Men as a Means to Prevent Violence in Everyday Life*, Savjet Evrope, str. 23.
- 4) *Our Bodies – Their Battle Ground: Gender-based Violence in Conflict Zones*. Izvor: <http://www.Irinnews.org/webspecials/GBV/print/p-Definitions.asp>.
- 5) Izvor: komunikacija imejлом sa profesorkom Manuelom Martinez, 19. i 25. jula 2005.
- 6) Izjava mlade žrtve nasilja u porodici iz Mađarske – telefonska linija NANE.
- 7) Travis, A., 'Both sexes equally likely to suffer domestic violence' objavljen u listu *Gardijan*, 22. januara 1999. (p.12).
- 8) Izvor: <http://www.homeoffice.gov.uk/rds/pdfs/hors191.pdf>.
- 9) Izvor: <http://www.homeoffice.gov.uk/rds/pdfs04/hors276.pdf>.
- 10) Ferree, M.M., (septembar 2004): 'Assessing the science: key issues for research on violence against women'. Rad predstavljen na konferenciji *Svakodnevno nasilje i ljudska prava*, održanoj u Osnabriku u Njemačkoj.
- 12) Izvor: <http://www.who.int/gender/violence/en>.
- 13) Izvor: <http://www.womenaid.org/press/info/humanrights/warburtonfull.htm#Scale%20of%20the%20problem>.
- 14) Izvor: http://www.unifem.org/files/confirmed/149/213_chapter01.pdf.
- 15) Parlamentarna skupština Savjeta Evrope (2002): *Domestic Violence against Women*, Preporuka
- 16) 1582, usvojena 27. septembra 2002.
- 17) Amnesty International. (2004). 'It's in our hands. Stop violence against women'.
- 18) Izvor: <http://www.rip.org.uk/elearning/eproject/project1/pg1.asp>.
- 19) Svjedočenje muškarca koji radi za NVO Novo doba/Duga iz Novog Sada, iz Srbije.
- 20) Žrtva nasilja u porodici, telefonska linija NANE, Mađarska.

- 21) Donnelly, J., 'Sovereignty and International Intervention: the Case of Human Rights' in Lions, G., & Mastanduno, M. (Eds.). *Beyond Westphalia? State Sovereignty and International Intervention*. Baltimore and London: John Hopkins University Press (str. 122).
- 22) *Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW)*, 18. 12. 1979, 1249 U.N.T.S. 13, 19 I.L.M. 33 (stupila na snagu 03. 09. 1981).
- 23) CEDAW, član 1.
- 24) Keck, M.E., & Sikkink K. (1998). *Activists Beyond Borders. Advocacy Networks in International Politics*. Ithaca and London: Cornell University Press. (p.168).
- 25) Deklaracija UN o eliminaciji nasilja nad ženama (*DEVAW*), Rezolucija Generalne skupštine 48/104, 20 decembar 1993.
- 26) Lentin, A. (2004). 'The problem of culture and human rights in the response to racism', u: Titley, G. (ured.) *Resituating Culture*. Strasbourg, Council of Europe Publishing. Kompletno razmotreno u: Lentin, A. (2004), *Racism and Anti-Racism in Europe*. London: Pluto Press.
- 27) Deklaracija UN o eliminaciji nasilja nad ženama (*DEVAW*), Rezolucija Generalne skupštine 48/104, 20 decembar 1993, član 2 (a).
- 28) Donnelly, J., (1999). 'Non-Discrimination and Sexual Orientation: Making a place for sexual minorities in the global human rights regime', u: Baehr, P., Flinterman, C. & Senders, M. (uredili), *Innovation and Inspiration: Fifty Years of the Universal Declaration of Human Rights*, Amsterdam: Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences. (str.93-110).
- 29) Copelon, R., (1994). 'Understanding Domestic Violence as Torture' u: Cook, R. (Ed.). *Human Rights of Women. National and International Perspectives*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. (str.116-152).
- 30) Copelon, R., (1994). 'Understanding Domestic Violence as Torture' u: Cook, R. (Ed.). *Human Rights of Women. National and International Perspectives*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. (str.116-152).
- 31) Telefonska linija NANE, Mađarska.
- 32) Copelon, str.128-129.
- 33) Odlomci preuzeti sa sajta: www.gmdvp.org i projekta LAMBDA protiv nasilja nad homoseksualcima i lezbejkama (El Paso).
- 34) Izvor: <http://www.gmdvp.org/pages/dennis.html>
- 35) Izvor: http://www.vawnet.org/NRCDVPublications/TAPE/Papers/NRC_camp-full.php
- 36) 3: Mobilizovanje protiv rodne neravnopravnosti i rodno zasnovanog nasilja

3. Mobilizovanje protiv rodne neravnopravnosti i rodno zasnovanog nasilja

3.1 Rod u radu sa mladima: perspektive i izazovi

Kakvu ulogu rod može imati u radu sa mladima? Koja je korist od obrađivanja teme roda?

Gdje god postoje ljudi postoje i rodna pitanja i potencijal za rodno zasnovano nasilje. To podrazumijeva da su, uvijek kada mladi ljudi rade, organizuju se, socijalizuju i obrazuju zajedno, rodno određene dimenzije rada sa mladima prisutne i da se moraju ozbiljno shvatiti. U ovom poglavlju istražujemo kakve uloge može rod imati u radu sa mladima, kakav je značaj rodne ravnopravnosti i integrisanja aspekta roda u radu sa mladima, projektima i organizacijama, i, na kraju, istražujemo različite pojavne oblike nasilja zasnovanog u kontekstima vezanim za mlade. Na kraju poglavlja predstavljeni su neki praktični načini za mobilizovanje protiv rodno zasnovanog nasilja. Nadamo se da će vas pragmatički pristup primijenjen u ovom poglavlju podstaći da preduzmete konkretne aktivnosti u svom radu. Ovu pragmatičku dimenziju, međutim, prati snažan naglasak na refleksiji - bavljenje pitanjima roda i identiteta, moći i sigurnosti u grupama mladih ljudi je osjetljiv i zahtjevan zadatak. Ovo poglavlje sadrži naglašen element „obuke za buduće trenere/ice“, budući da razmatra refleksije na temu iskustva, kompetencija i etike koje bi trebalo da razmotre svi koji rade sa mladima.

Rad sa mladima često ima za cilj da pomogne učesnicima mladih ljudi u društvu ili da pruži podršku mladima koji imaju određeno interesovanje, cilj ili hobi. Većina omladinskih organizacija i mreža u Evropi primjenjuje formalne i neformalne demokratske prakse, koje počivaju na posvećenosti jednakom tretmanu pojedinačnih osoba. Prema tome, uključivanje rodne ravnopravnosti u tu vrstu rada ne predstavlja ogroman iskorak. Organizacije ili projekti koji se bave konkretno pitanjima ljudskih prava, građanstva, aktivnog učešća, mladih iz manjinskih grupa, interkulturalnim učenjem, borbom protiv rasizma ili diskriminacije – da navedemo samo neke oblasti – neizbježno su uključeni u ovu tematiku.

I pored toga, treba, iz više razloga, postaviti pitanje koliko često se rod javlja kao eksplicitna tema u radu sa mladima, obuci i organizovanju mladih. Može postojati shvatanje da su rodna pitanja oblast za specijalizovane organizacije. Ljudi mogu smatrati da nema rodnih pitanja kojima bi se trebalo baviti. Za neke, rod priziva sliku feminizma i „politike iz prošlosti“. S obzirom da se pitanje roda često poistovjećuje sa ženskim pitanjima, često se obrađuje u posebnim grupama koje čine djevojke. Ponekad se može čuti čak i to da „ima važnijih stvari kojima se treba baviti“. To predstavlja izgublenu priliku. Mladi ljudi mogu pokrenuti promjene tako što će uzeti uvođenje promjena u svoje ruke i tako što će mijenjati sebe same. Mada mnogi rodno određeni obrasci nejednakosti i dalje postoje u našim društvima, poznato je da u radu sa mladima postoji volja da se preispituju stare strukture i uvodi novo, a mnogi mladi ljudi učestvuju u raznim projektima koji se

tiču rodne ravnopravnosti. Mada postoje omladinske organizacije koje su u svom radu posvećene isključivo ovom pitanju, prepoznavanje i bavljenje problemima i diskriminacijom u sopstvenom kontekstu predstavlja izazov koji nijedna kredibilna omladinska organizacija ne bi trebalo da zanemari.

3.1.1 Rod u radu sa mladima

Koji su razni načini za rad sa mladima? Šta znači raditi, na primjer, sa grupama djevojaka i mladića?

Vraćajući se pitanju implicitnog i eksplicitnog bavljenja pitanjem roda u radu sa mladima, možete biti upućeni ili učestvovati u oblastima rada sa mladima koje sagledavaju rod kao sastavni dio svog rada. U daljem tekstu predstavljene su neke od oblasti u kojima pitanje roda ima ključno mjesto u radu sa mladima.

Rod kao pitanje ljudskih prava

Mnoge omladinske organizacije se bave ljudskim pravima. Rodna ravnopravnost čini sastavni dio ljudskih prava, te je stoga bavljenje tim pitanjem od temeljnog značaja za rad na planu ljudskih prava ili obrazovanje o ljudskim pravima. Takva veza podrazumijeva da ljudi koji se bave ljudskim pravima ili obrazovanjem na tu temu treba da budu upućeni u pitanja roda i rodne ne/ravnopravnosti i da posjeduju kompetencije za bavljenje njima. Sa druge strane, rad na pitanjima roda sa mladim ljudima je važan pristup za sprečavanje narušavanja ljudskih prava i jačanje obrazovanja za ljudska prava.

Rad na prevenciji

U svijetu višestrukih prioriteta, preventivni rad često nailazi na poteškoće u dokazivanju svog značaja zbog toga druga hitna pitanja i problemi privlače više pažnje. Pa ipak, rad sa mladima i aktivizam zauzimaju ključno mjesto u preventivnom edukativnom radu. U Evropi, obrazovanje protiv rasizma i rad na prevenciji konflikata i nasilja pokazali su da se mnogo toga može postići prepoznavanjem potencijalnih problema i njihovim rješavanjem prije nego se otrgnu kontroli. Preventivno bavljenje rodnom pitanjima može djelovati zbunjujuće, s obzirom da prevencija podrazumijeva bavljenje nekim pitanjem prije nego što ono postane problem. Kao što je opisao jedan od omladinskih trenera iz Švedske koji je radio na projektu na temu rodne ravnopravnosti:

„Kada smo u školi počeli da radimo sa grupom djevojaka i grupom mladića, mnogi nastavnici su postavljali pitanje da li je to potrebno. Činilo se da sumnjaju da li postoji potreba za bavljenjem pitanjima nasilja ako niko nije bio povrijeđen.“ Međutim, kako rad sa mladima na ovom planu napreduje, mnoga od ovih pitanja dobijaju odgovor. Mogu isplivati na površinu specifična pitanja; gledano nešto uopštenije, činjenica da su rodno određene ideje i stereotipi toliko uvriježeni u društvu upućuje na to da ih svi donekle nosimo u sebi. Ključna zamisao kad je riječ o preventivnom radu jeste da znanje može uroditi djelovanjem. Svijest o postojanju diskriminacije i rodno zasnovanog nasilja poziva sve da budu nosioci promjene. U mnogim društvima i kulturama postoji potreba da se obrazloži neophodnost i djelotvornost preventivnog rada. Kada se ne čini da je rod hitno pitanje i kada preventivni rad ne daje mjerljive rezultate, od ključnog je značaja zasnovati

Za detaljnije razmatranje tema roda i ljudskih prava, vidjeti publikaciju „Kompas - priručnik za obrazovanje mladih na temu ljudskih prava“, str. 354 (<http://www.coe.int/compass>)

programe na pouzdanom istraživačkom radu i materijalu i zastupati stanovište da je, pošto za evidentiranje rezultata mogu biti potrebne godine, neophodno obezbijediti naknadnu analizu programa i poređenje sa sličnim okruženjima u kojima ne postoji preventivni rad.

Postoje različiti pristupi preventivnom radu na temu roda. Preventivni rad ne bi trebalo shvatiti samo negativno, u smislu sprečavanja da do nečeg dođe, već i pozitivno, kao prostor i iskustvo koji omogućavaju refleksiju i lični razvoj.

Kompenzatorna pedagogija

Kompenzatorna pedagogija u radu na rodnoj ravnopravnosti znači usredsređivanje na ponašanje od kojeg rodni stereotipi i pretpostavke obično odvrću. Ona ima za cilj da svima pruži mogućnost da razviju razne vrste ponašanja na holističkoj osnovi. Na primjer, i djevojke i mladići su izloženi mnogim porukama koje stvaraju pritisak kad je riječ o seksu, intimnosti i seksualnom ponašanju. Kruse⁽¹⁾ ističe da holistička slika osobe znači mogućnost kako za autonomiju tako i za prisnost. Prema Kruseu, glavni cilj u radu sa djevojkama je razvijanje autonomije, a u radu sa mladićima razvijanje osjećaja prisnosti. Glavni ciljevi ove pedagogije mogu se objasniti na sljedeći način:

- pružiti djevojkama i mladićima iste mogućnosti za lični razvoj, sreću i izazove;
- obezbijediti okruženje za učenje u kojem djevojke i mladići mogu proširivati svoja iskustva bez ograničenja koja nameću tradicionalne rodne uloge;
- pružiti podršku djevojkama i mladićima – kroz veću samosvijest – da biraju sopstvenu budućnost u skladu sa svojim željama i interesovanjima;
- doprinijeti razvijanju pozitivnih seksualnih identiteta.⁽²⁾

Rad sa grupama mladih istog pola

Grupe mladih istog pola predstavljaju dobar primjer kompenzatorne pedagogije i pokazale su se kao način da se djevojke i mladići pozovu da između sebe razmotre šta znači biti djevojka/mlada žena ili mladić/mladi muškarac. To se odvija u okruženju istog pola kako bi se omogućio osjećaj ugodnosti, prisnosti i oslobođenosti od pretpostavki i predstava koje mogu stvarati pritisak ili skretati pažnju. Ove grupe pomažu da se premosti razlika između društvenih očekivanja i samoostvarenja. Funkcionalne grupe djevojaka ili mladića mogu pružiti i osjećaj pripadnosti, sredstva za rješavanje problema i konflikata iz svakodnevnog života i veću samosvijest.

Međutim, ove grupe nijesu samo grupe djevojaka ili mladića. Planirani obrazovni programi su važni i od suštinskog je značaja da omladinski lideri/ke poznaju zajedničke ciljeve grupe sa kojom rade i da prema tome mogu vršiti, birati i prilagođavati svoje metode. U radu sa grupama djevojaka/mladih žena naglasak može biti na sasvim različitim stvarima u odnosu na rad sa mladićima/mladim muškarcima. Pa ipak, mogu se javiti slična pitanja o identitetu, ulogama i odnosima, te se prema tome često mogu, uz minimalno prilagođavanje, primjenjivati iste vježbe i metode vođenja diskusije.

Osvrt na temu

Šta podrazumijeva vođenje grupe mladih istog pola? Smjernice koje slijede daju osnovu za osvrt na ovu temu.

- Pobrinite se da imate jasnu predstavu o svojim razlozima i motivaciji za učešće. To je posebno važno ako se dovede u pitanje valjanost rada ili ako postanete nesigurni oko sopstvenog učešća.
- Prethodno razmislite o sopstvenim uvjerenjima i pretpostavkama koje se tiču roda. Dobar/ra lider/ka ne pokušava da dostigne savršenstvo, već iskazuje svoja aktuelna razmišljanja. To je važno, jer ćete zbog svoje pozicije vjerovatno postati uzor.
- Prihvatite to da su za bavljenje rodnim pitanjima potrebne kompetencije, u koje spada razmatranje pitanja roda, identiteta i moći u društvu, kao i sposobnost za bavljenje potencijalno teškim temama – poput seksualnosti, sposobnost vođenja rada u grupi i realizacije omladinskih aktivnosti. Bavljenje pitanjima roda zahtijeva obuku, a zainteresovani za ovu vrstu rada i njihove organizacije treba to da shvate kao značajnu obavezu.
- Postarajte se da postoje smjernice za učešće u grupi i da imate podršku da se bavite stvarima koje se saopšte u grupi. Na primjer, učesnici/ce treba da znaju da vi imate obavezu da preduzmete mjere ukoliko saznate za nezakonito i škodljivo zlostavljanje ili nasilje.
- Spoznajte ograničenja ove vrste rada. Grupa djevojaka ili mladića nije terapijska grupa, a najviše što vi možete da uradite jeste da pružite savjet o specijalizovanom vidu podrške nekome ko smatra da mu/joj je potrebna.
- Naglašavajte, čak i u grupama mladih istog pola, da žene i muškarci imaju puno toga zajedničkog. Razgovor o „suprotnom polu“ može ojačati stereotipe o suprotnim prirodama i ponašanju.

Formiranje grupe:

- Grupe djevojaka/mladića mogu se organizovati kao projektna grupa u sklopu širih projekata, organizacija, klubova ili mreža. Određeni period omogućava da se ljudi prijave iz radoznalosti u nekom vremenskom okviru i daje osjećaj dinamike. Zajednički okvir podrazumijeva okupljanja u trajanju od 1-2 sata sedmično tokom otprilike 10 sedmica.
- Grupa djevojaka/mladića ne bi trebalo da bude prevelika. Ukoliko se sastoji od 8-12 osoba, omogućiće jačanje povjerenja i razgovor.
- U sklopu omladinskog kluba može postojati i stalna grupa ili stalni termin u toku sedmice.
- Možete se odlučiti i da organizujete otvorenu grupu, kojoj će se s vremena na vrijeme pridruživati novi članovi, mada bi bilo potrebno prilagoditi metode i pristupe tom nedostatku kontinuiteta.

3.2 Integrisanje aspekta roda u obuci mladih i projektima sa mladima

Zašto je važno uključiti aspekt roda u rad sa mladima?

Kao što je istaknuto u uvodu, ovaj priručnik je pripremljen kao reakcija na zapažanje da se pitanje roda smatra riješenim pitanjem, a da to nije; takođe, aspekt roda se ne uključuje redovno u rad sa mladima ili, ako je uključen, nije dovoljno integrisan i razrađen u kontekstu obuke mladih. Na primjer, da li ste nekada čuli nekog od omladinskih radnika/ca, lidera/ki ili trenera/ica da govori o svojim kompetencijama za bavljenje pitanjima roda ili da ih o tome pitaju? Nediskriminacija i ravnopravnost, bez obzira na rod, seksualnu orijentaciju, etničko porijeklo, klasu i uvjerenja predstavlja osnovu za participativni rad; međutim, svaka od navedenih oblasti zahtijeva specifične pristupe. Tu je od značaja integrisanje aspekta roda. To ne znači da se prosto prebroje mlade žene

i muškarci kako bi se osigurao njihov jednak broj, niti traži da postoje posebne aktivnosti za ove grupe, mada to može predstavljati jedan dio (vidjeti odjeljak 3.1.1). U ovom dijelu istražuje se integriranje aspekta roda i kako ono može biti od koristi omladinskoj organizaciji ili mreži.

3.2.1 Integriranje aspekta roda

Šta to znači?

Integriranje aspekta roda (*gender mainstreaming*) podrazumijeva inkorporiranje jednakih mogućnosti za žene i muškarce u sve politike i aktivnosti neke organizacije. Prema Ekonomskom i socijalnom savjetu UN:

Uvođenje rodne perspektive je proces ocjenjivanja posljedica svih planiranih akcija, uključujući zakone, politike ili programe, u svim oblastima i na svim nivoima, po žene i muškarce. To je strategija uključivanja pitanja i iskustava žena i muškaraca kao sastavne dimenzije u osmišljavanju, sprovođenju, praćenju i ocjeni politika i programa u svim političkim, ekonomskim i društvenim sferama, kako bi žene i muškarci u jednakoj mjeri imali koristi i kako se ne bi produžavala nejednakost. Krajnji cilj je postizanje rodne ravnopravnosti.

Ovo se može i pojednostavljeno predstaviti kao ideja „rodnih naočara“, odnosno redovnog usvajanja, u omladinskim aktivnostima, projektima ili obuci, perspektive koja ispituje prirodu mogućnosti za nesmetano i sadržajno učešće.

Nositi „rodne načare“ može značiti preispitivanje sljedećih pitanja:

Odlučivanje

Ko čini strukture zadužene za odlučivanje u organizaciji?

Da li i muškarci i žene aktivno učestvuju u donošenju odluka?¹⁶

Da li je potrebno mijenjati strukture ili preovlađujuće stavove kako bi se promovisalo jednako učešće žena i muškaraca?

Da li donesena odluka ima različite efekte po žene i muškarce?

Aktivnosti

Koje su različite ciljne grupe za naše aktivnosti?

Na koji način im mi pristupamo?

Da li priroda aktivnosti omogućava jednako učešće djevojaka i mladića? Da li postoje neki faktori koje bi trebalo uzeti u obzir?

Da li smo spremni da se pozabavimo rodnom kao bitnim pitanjem u našem društvu, bez obzira da li smatramo da se to pitanje odnosi i na našu organizaciju?

¹⁶ Na primjer, nova baza podataka Evropske komisije o ženama i muškarcima u odlučivanju potvrđuje da su žene još uvijek daleko od preuzimanja jednake uloge u procesu odlučivanja generalno, ali da je njihov položaj bolji u nekim zemljama i određenim sektorima.

Izvor: http://europa.eu.int/comm/employment_social/women_men_stats/index_en.htm

Stavovi i jezik

Kakve se izrazi koriste da se označe žene i muškarci? Da li razmišljamo o tome kako predstavljamo rodne uloge? Da li u organizaciji ima verbalnog zlostavljanja?

Da li za nepoznatog učesnika/cu ili omladinskog radnika/cu kažemo „on“ ili „ona“ ili koristimo jezik koji uključuje obje varijante („ona ili on“, „on ili ona“) ili izbjegavamo da koristimo lične zamjenice?

Da li se zadaci obično automatski raspoređuju u skladu sa tradicionalnim poimanjima rodnih uloga?

Pristup i analiza

Kojim se pretpostavkama i idejama rukovodi vaša organizacija u tretiranju pitanja roda i ne/ravnopravnosti?

Da li ste uzeli u obzir kako socijalni odnosi koji se tiču roda i moći mogu uticati na vašu organizaciju?

3.2.2 Integrisanje aspekta roda i rodna ravnopravnost

Kakav je međusobni odnos između integrisanja aspekta roda i politike?

Važno je sagledati integrisanje rodnog aspekta kao dopunu, prije nego zamjenu za „tradicionalne“ politike rodne ravnopravnosti. Riječ je o dvije različite strategije za postizanje istog cilja.

Glavnu razliku između integrisanja rodnog aspekta i specifičnih politika rodne ravnopravnosti čine akteri koji u tome učestvuju i odabrane politike. Politike za ravnopravnost bave se specifičnim problemima koji proističu iz rodne neravnopravnosti; data politika se potom sprovodi na nivou države ili organizacije. Opšti evropski primjer su zakoni koji imaju za cilj da zaštite jednake mogućnosti za zapošljavanje.

Polazna tačka za integrisanje aspekta roda, pak, ostvaruje se onda kada politika već postoji. Ono podrazumijeva stavljanje naočara koje služe da se ispita kako politika funkcioniše ili ne funkcioniše i na koji se način ciljevi politike mogu unaprijediti kroz reorganizaciju i promjenu. Sa stanovišta integrisanja aspekta roda, politika predstavlja konkretno sredstvo u širem kontekstu.

Integrisanje aspekta roda predstavlja temeljnu strategiju – može biti potrebno neko vrijeme da se realizuje, ali ima potencijal za održivu promjenu. „Tradicionalne“ forme politike ravnopravnosti mogu brže dovesti do rezultata, ali su oni obično ograničeni na određenu oblast. Integrisanje aspekta roda nadovezuje se na znanje i pouke iz prethodnog iskustva sa politikama ravnopravnosti. Međutim, to ne može optimalno da funkcioniše u pravnim i institucionalnim okvirima „tradicionalne“ politike ravnopravnosti, niti može biti direktan i konkretan u mjeri u kojoj to mogu politike za ravnopravnost. Integrisanje aspekta roda i specifične politike ravnopravnosti nijesu samo dvostrane i komplementarne strategije, već funkcionišu uporedo.

3.2.3 Smjernice i instrumenti za integrisanje aspekta roda

Šta mogu praktično da uradim u svrhu uključivanja rodnih pitanja?

Strategije i politike

Dokument o politici sadrži: (a) izlaganje principa u pogledu rodne ravnopravnosti (b) konkretne propise, ukoliko postoje, kao i na koji način će se pratiti njihovo sprovođenje i (c) kako bi trebalo garantovati rodnu ravnopravnost.

Može se ispostaviti da je priprema strategija i politika za promovisanje rodne ravnopravnosti i sama po sebi važan proces, čak i prije nego dođe do sprovođenja. Razlog je to što bi strategije i politike neke organizacije ili kluba trebalo da se zasnivaju na zajedničkoj analizi stanja i načina na koji bi se stanje moglo mijenjati. U participativnom okruženju, takvi procesi i dokumenti treba da budu dinamični i otvoreni za konsultacije i izmjene. Strateški dokument može sadržati aktivnosti koje treba preduzeti u cilju promocije rodne ravnopravnosti. Tu može spadati osmišljavanje aktivnosti za podizanje nivoa svijesti, politike za izbor članova u odborima i analiza aktivnosti i resursa koje organizacija koristi ili priprema. Važno je da sve takve strategije podliježu periodičnoj evaluaciji.

Podizanje nivoa svijesti

Podizanje nivoa svijesti može imati razne oblike, ali ima za cilj da djeluje na stavove ljudi i njihovo znanje. Mada se seksizam, diskriminacija i rodno zasnovano nasilje ne mogu rješavati samo pomoću znanja, tačne i relevantne informacije i mogućnost da se ova pitanja sagledaju sa raznih stanovišta od velikog su značaja. Dok protivnici integrisanja aspekta roda često navode da "podizanje nivoa svijesti" stvara probleme ni iz čega, žene možda ne shvataju da je ono što im se dešava diskriminacija, ako su navikle da se sa njima postupa na diskriminirajući način. Takođe, muškarci mogu osjećati da im ne odgovaraju dominantne muške norme i pitati se da li sa njima samima nešto nije u redu. Pokretanje razgovora o rodnim ulogama može pomoći ljudima da napuste restriktivne uloge i da utvrde kako oni sami sebe vide. Podizanje nivoa svijesti o nasilju i diskriminaciji može pokrenuti ljude da nešto preduzmu. Organizacije i političare takođe. Kampanje, projekti, obuka, izlaganja, posebni odbori ili drugi instrumenti mogu poslužiti kao sredstva u svrhu podizanja nivoa svijesti.

Kvote za polove

Proaktivno obezbjeđivanje ujednačenog broja muškaraca i žena počiva na uvjerenju da se rodna ravnopravnost najbolje ostvaruje kroz proaktivni pristup, pri čemu su potrebni određeni propisi da bi se promovisao jednak tretman. To može da znači da u upravnom odboru neke organizacije jedan pol može da bude zastupljen sa najviše 60%. To može da znači da se prilikom izbora učesnika za neku aktivnost primjenjuje odnos polova od 50% prema 50%.

Integracija

Integrisanje svijesti o rodnoj ravnopravnosti u sve radnje, aktivnosti i politike neke organizacije ima ključno mjesto u integrisanja aspekta roda. To podrazumijeva da, umjesto da pokretanje i praćenje rodnih pitanja bude zaduženje posebnog odbora, to bude zaduženje svih odbora. Odgovornost za garantovanje ravnopravnosti bi nestala ako bi se povjerila kao zadatak samo jednom određenom odboru.

Osvrt na temu

Kontrolna lista za sprovođenje integrisanja aspekta roda ⁽³⁾

Adekvatno istraživanje: Da li imate informacije o stanju u vašoj organizaciji? Da li imate statističke podatke razvrstane po rodu o sastavu odbora, delegacija koje se upućuju na važne događaje, zadacima u organizaciji?

Davanje legitimnosti: Da li se rodna ravnopravnost nalazi na dnevnom redu upravljačkih tijela vaše organizacije?

Izrada strategije: Da li ste napravili strategiju svog rada? Da li će ona obuhvatiti kurseve, radionice ili seminare? Da li postoji potreba za specifičnim politikama?

Primjena na raznim poljima: Da li plan, budžet i evaluacija na nivou organizacije sadrže dimenziju rodne ravnopravnosti?

Da li se rodna osviještenost odnosi na sve zaposlene i članove upravnog odbora i integrisana u aktivnosti?

3.2.4 Integrisanje aspekta roda u obuci

Šta mogu da uradim kao trener/ica? Kako integrisanje ovog aspekta utiče na obuku?

Pristup integrisanja rodnog aspekta moguće je primijeniti kod svakog oblika obuke ili učenja, bez obzira na temu. Kada ih vodite ili u njima učestvujete, možete zapažati obrasce ponašanja kod muškaraca i žena i baviti se njima. Svojim djelovanjem i stavom možete formirati svijest o činjenici da su muškarci i žene jednako vrijedni i preispitati pretpostavke i norme kroz svijest o, recimo, jeziku koji koristite, primjerima koje birate i uzorima na koje ukazujete. Kao neko ko vodi mlade, imate važnu ulogu u promovisanju rodne ravnopravnosti. Znanje i svijest o ovom pitanju od suštinskog su značaja za demokratsko rukovođenje.

Rod je pitanje koje se dotiče više polja u obuci; prema tome, bilo kakva sesija može se direktno usmjeriti na pitanje roda. Na primjer, kako u kampanju za uspostavljanje komunikacije sa određenim grupama uključiti i mladiće i djevojke? Kakvu rodnu dimenziju sadrži interkulturalni omladinski projekat? Kako trener/ica koji učestvuje u radu sa mladima u regionu Evrope i Mediterana može da se bavi pitanjima roda? Koja je uloga roda u kampanji protiv rasizma? Kako primijeniti rodnu analizu na transformaciju konflikta? Ovakav pristup čini rodnu dimenziju vidljivom a da se ona ne mora ograničiti na sesiju o „rodu“. Naravno, aktivnosti uvijek posjeduju rodnu dimenziju, ali njeno zanemarivanje prilikom planiranja i sprovođenja tih aktivnosti može dovesti do izostavljanja jednog dijela ciljne grupe, pothranjivanja stereotipa ili prosto do izgubljene prilike za bavljenje jednim od ključnih aspekata ljudskih prava i učešća.

Rijetko se javlja potreba da se u sklopu obuke organizuju sesije sa grupom istog pola, kao strategija za uključivanje, sem ako tema i kulturni kontekst ne ukazuju da bi to bilo bolje. Šira zamisao je da postoji raznolikost metoda i aktivnosti i da se pružaju informacije koje će omogućiti da se i muškarci i žene osjećaju uključenim.

Osvrt na temu

Pitanja koja se mogu koristiti kad je riječ o integriranju aspekta roda i obuci:

Da li postoji politika ujednačenosti rodova u timovima za obuku? Kako se formirala ta politika i kako se primjenjuje?

Da li se ta politika primjenjuje na goste, recimo predavače ili vođe radionica?

Da li je rod centralni aspekt za diskusiju unutar tima kad je riječ o timskom radu i edukativnim aktivnostima?

Da li je ujednačena zastupljenost rodova kriterijum za izbor učesnika? Koji su razlozi za to?

Da li metode i metodologije podstiču jednako učešće?

Da li se sesije i pristupi konkretno bave pitanjem roda i ravnopravnosti? Ako ne, zašto ne?

Rod je aspekt koji se dotiče svake ključne teme u obuci za rad sa mladima u Evropi. Očigledno, rod može biti aspekt ili središnja tema u **obuci iz obrazovanja za ljudska prava**. Diskriminacija i nejednak tretman zbog pola predstavljaju kršenje ljudskih prava. Shodno tome, sva ljudska prava mogu se razmatrati sa stanovišta povezanosti sa rodom. Treneri/ce koji su svjesni toga mogu, na primjer, uvesti rodnu perspektivu u sesiju kroz pitanja za vrijeme komentara nakon vježbe. Slično tome, svijest o rodu u sklopu obuke iz **planiranja i vođenja projekta** mogla bi podstaći analizu na koji način se projekat i aktivnosti mogu odnositi ili uticati na mlade žene i muškarce u ciljnoj grupi; početna analiza potreba takođe može sadržati rodni aspekt.

S obzirom da rodne uloge utiču na naš lični život, možda možete odvojiti dodatno vrijeme za stvaranje osjećaja emotivne sigurnosti u grupi i postarati se da postoje opšta pravila sa kojima je grupa saglasna. Važno je da treneri/ce između sebe razmjenjuju ideje i osjećanja povodom teme. Preporučuje se i da utvrdite šta vas pokreće da izađete iz svoje uloge i kako bi trebalo da postupate u takvim situacijama.

3.2.5 Etika i kompetencija u obuci na temu roda

Čega treba biti svjestan prilikom vođenja obuke na temu roda i rodno zasnovanog nasilja?

Etička pitanja su svojstvena svakoj obuci u kojoj se ljudi okupljaju, a naglašena su kada su prisutna pitanja identiteta i moći.

Osnovno etičko pitanje za trenere/ice je međusobna razmjena ideja i osjećanja i svijest o tome kako različita pitanja podstiču nečije emocije i uvjerenja. Rad na ovoj vrsti svijesti predstavlja prvi korak ka formiranju sigurnog procesa u grupi. Bitni su i sljedeći aspekti:

- Diskrecija: pitanja roda, identiteta i posebno rodno zasnovanog nasilja mogu biti izrazito privatne prirode. Postarajte se da omogućite osjećaj sigurnosti i privatnosti ukoliko postoji vjerovatnoća da obuka uključi lična iskustva.
- Humor je često odličan način sa se ukloni napetost ili razriješi zastoj u diskusiji. Korišćenje humora u razgovoru o rodu može biti veoma djelotvorno. Međutim, postoji bezbroj viceva koji se tiču roda a koji su seksističke ili diskriminatorne prirode. Dobro razmislite o humoru kojim se koristite i kako ćete reagovati na seksističke šale s obzirom na ono što znate o samoj grupi.

- Odgovornost: Važno je uvidjeti da se opšte diskusije i refleksije mogu dotaći ličnih pitanja koja prevazilaze kompetenciju trenera ili programa. Na primjer, rodno zasnovano nasilje često se smatra krivičnim djelom. Vi i vaša organizacija treba da imate politiku o tome kako eventualno prijaviti takve slučajeve policiji i/ili roditeljima.

Navedena etička pitanja pokreću šire pitanje o kompetencijama koje treba da razvijaju edukatori/ke i omladinski/e lideri/ke. Kao što se navodi u prvom poglavlju, naš rodno određeni identitet i socijalizacija su moćni i pružaju nam mnoge zdravorazumske aspekte našeg doživljaja sebe i uloga u društvu. Koliko neko sebe poistovjećuje sa svojim polom i šta smatraju očekivanjima od tog pola je individualna stvar. Ali niko od nas ne može izbjeći pitanje pola i roda. Stoga svako od nas ima neko iskustvo i, vjerovatno, i svoje mišljenje o nizu rodnih pitanja. Svi imamo mogućnost da se uključimo u rasprave, organizujemo aktivnosti ili pišemo članke o pitanjima roda. Ono što, budući da radimo sa mladima i obučavamo ih, treba da znamo jeste da je rod oblast za koju postoji obiman materijal, koja je proučavana i istraživana. U akademskim oblastima kao što su sociologija, antropologija, ljudska prava, biologija i medicina, pojavila su se specifična ili integrisana polja analize pola i roda. Na mnogim univerzitetima postoje zasebne rodne studije. Feministička teorija je opšteprihvaćen diskurs i oblast istraživanja. Domaće i međunarodne NVO i institucije sprovode detaljna istraživanja o rodnoj ravnopravnosti i rodno zasnovanom nasilju. Ako želite da se ozbiljno bavite pitanjima roda, treba da istražite temu i da znate kada da se oslonite na različita stručna znanja ili iskustva. Činjenica da smo svi rodno određeni ne znači da je rod samo pitanje subjektivnog mišljenja.

Osvrt na temu

U nastavku se predlažu neke teme za razmišljanje o bavljenju pitanjem roda i radu sa mladima.

Razmislite dobro o svom mišljenju i redovno ga preispitujte.

Potražite i proučite materijal o pitanju koje vas zanima, kao i materijal koji osporava ili se suprotstavlja vašim zaključcima ili mišljenju. Rod je oblast u kojoj ima puno sporenja!

Uporedite kako se norme koje se tiču roda mogu razlikovati zavisno od konteksta.

Upoznajte se sa domaćim zakonodavstvom koje se odnosi na rodnu ravnopravnost, kao i sa međunarodnim sporazumima i deklaracijama kojima se proomoviše rodna ravnopravnost.

Počnite sa kolegama i prijateljima razgovor o rodu. Šta oni misle o pitanjima sa kojima ste se vi sreli?

Posmatrajte kako ljudi oko vas govore o muškarcima, ženama i rodnim ulogama.

Posmatrajte sopstveno ponašanje prema muškoj i ženskoj djeci, tinejdžerima i tinejdžerkama, odraslim ženama i muškarcima. Da li kod vas postoji razlika u osjećanjima i ponašanju? Zbog čega?

Stavite „rodne naočare“ prilikom čitanja novina – kako su osobe predstavljene na fotografijama i opisane u tekstu, od koga su tražili komentar, gdje vidite žene a gdje mukarce prikazane u novinama?

Suprotstavljanje tehnikama dominacije

Kako se odnosi moći ispoljavaju? Kakvim se strategijama ljudi služe kako bi dominirali drugima?

Prilikom obuke i u kontekstu organizacije neophodno je razmotriti kako se održavaju odnosi moći i norme u pogledu roda. Kako bi naglasio i analizirao kako se odnosi među polovima mogu

dovesti u vezu sa moći, norveški socijalni psiholog Berit Ås razvio je analizu tehnika dominacije koje se bave sljedećim stvarima:

1. Učutkivanje - ako vas niko ne sluša, to može lako dovesti do toga da prestanete da govorite. Ljude je moguće marginalizovati pojedinačnim djelovanjem, ali i putem okruženja u kome je teško da se čuje nečiji glas.
2. Ismijavanje može biti izraženo kroz komentare, uvrede i šale, neverbalnu komunikaciju koja ukazuje na nečiji nedostatak. Često se može desiti da ljudi puštaju da se stvari tako odvijaju kako bi izbjegli da sami budu izloženi ismijavanju.
3. Uskraćivanje informacija – oni koji posjeduju važne informacije mogu koristiti svoju moć i uticaj. Ako se informacije ne cirkulišu ravnomjerno između osoba na istoj poziciji ili u istoj situaciji, ili ako se donose odluke a da se ne uključe svi kojih se to tiče, postoji nejednakost moći. Važna pitanja se mogu razmatrati u neformalnim grupama, ili se odluke mogu donositi u neformalnom okruženju prije nego se sastane zvanično tijelo.
4. Dvostruko kažnjavanje - što god neko uradio, pogrešno je. Djevojka koja se ne uključuje puno u razgovor može se smatrati pasivnom, dosadnom, osobom koja izbjegava odgovornost. Sa druge strane, ako se uključuje u sve kaže se da se suviše nameće. Dječaka koji ne želi da igra fudbal mogu zvati slabičem. Ako on narednog dana odluči da se pridruži u igri, mogu ga zadirkivati zbog toga što se priklonio pritisku grupe.
5. Stid i krivica – izazivanje osjećaja stida i krivice predstavlja moćno sredstvo ugnjetavanja. Kod mladićima to može značiti da se stvori utisak da je ženskast ili nedovoljno muževan. Porodice koje sprovode pretjeranu kontrolu nad navikama djece mogu kod njih podsticati osjećaje stida i krivice zbog toga što, ako se ne povinuju, dolazi do nemira u porodici. Slično tome, u kontekstu mladih mogu se javiti situacije u kojima na nekog pada sramota ako ne učestvuje u nečemu, ne smije se nekom vicu i slično.
6. Pretvaranje u objekat uglavnom dovodimo u vezu sa vrstama seksualizovanih predstava koje su prisutne u popularnim medijima. Međutim, žene i muškarci mogu biti pretvoreni u objekte u kontekstu organizacije, tako što će im se obraćati zavisno od fizičkog izgleda ili što će u nešto biti uključeni samo da bi simbolično figurirali a ne na osnovu zasluga.
7. Nasilje i prijetnja nasiljem: strah od izloženosti nasilju je jak faktor koji ograničava ljudsko ponašanje i slobodu kretanja. Na primjer, mnogi mladi ljudi svakodnevno su prinuđeni da idu dužim putem kući da bi izbjegli nasilje ili se zbog mogućeg nasilja ne usuđuju da izađu naveče.

3.3 Borba protiv rodno zasnovanog nasilja

U ovom dijelu govorimo o tome kako djelovati i mobilizovati se protiv raznih vrsta rodno zasnovanog nasilja.

Način mobilizovanja protiv rodno zasnovanog nasilja zavisi od ciljne grupe i konkretnih ciljeva koje imate na umu. Da li je vaš cilj da uspostavite kontakt sa političarima kako bi izvršili pritisak na njih da pripreme pravni okvir za zaštitu žrtava nasilja ili da obučite omladinske radnike za podizanje nivoa svijesti o ovom pitanju? U prvom slučaju, političko lobiranje bi moglo biti najbolji način za

mobilizovanje, dok bi u drugom slučaju obuka mogla biti odgovarajući metod. Dva moguća načina mobilizovanja protiv rodno zasnovanog nasilja jesu organizovanje projekata ili programa za obuku. Pogledajte neke od vježbi iz poglavlja koje slijedi koje će vam pomoći da odredite praktične načine mobilizovanja u ovu svrhu.

3.3.1 Utvrđivanje da li su oblici rodno zasnovanog nasilja prisutni u vašoj organizaciji ili grupi

Kako da znam da li je neko sa kime radim direktno izložen rodno zasnovanom nasilju? Treba li nešto da preduzmem ili ne?

Ovo je preventivna aktivnost koju možete da primijenite kao omladinski radnik/ca, pošto se žrtve i osobe koje su direktno iskusile rodno zasnovano nasilje mogu naći u *bilo kojoj* grupi. Dokumentovanje epizoda ove vrste nasilja u vašoj organizaciji je od ključnog značaja za prikupljanje preciznih podataka, a praćenje javljanja ove vrste nasilja u organizaciji (ili slučajeva sa kojima su se suočili članovi vaše organizacije) je od ključnog značaja za razvijanje reakcije prema žrtvama i počiniocima. To, međutim, može u velikoj mjeri značiti ocjenjivanje atmosfere za interakciju u organizaciji.

Ako postoje pitanja koja bi trebalo iznijeti u grupi ili organizaciji, neophodno je osmisliti djelotvorne strategije za intervenciju usmjerene prema potencijalnim počiniocima, potencijalnim žrtvama i osobama koje su iskusile ovu vrstu nasilja. Važno je ovo bude naglašeno participativan proces, gdje su glavni učesnici članovi grupe mladih. Omladinski rad ima potencijal da zaista postigne nešto značajno i u tom smislu jedinstvena struktura vaše grupe treba da bude predmet kritičke analize: da li pružate sigurno okruženje članovima svoje grupe? Na kraju, s obzirom da rodno zasnovano nasilje može u nekim slučajevima da predstavlja krivično djelo, treba da znate gdje je granica vašeg djelovanja i kada treba uključiti stručnjake iz drugih NVO, službi ili čak policije.

3.3.2 Omladinske grupe i rad u sklopu širih koalicija

Da li omladinski radnici/e imaju posebnu obavezu da se bave pitanjem rodno zasnovanog nasilja?

Postoji jasna potreba da se omladinski radnici/ce bave ovim pitanjima u društvu i da intervenišu kada primijete ili se suoče sa rodno zasnovanim nasiljem. To se može smatrati kako *preventivnim radom* tako i *reagovanjem*. Međutim, omladinske grupe ne moraju da rade same. One mogu utvrditi kojim konkretnim stručnim znanjima raspolažu druge organizacije, a mogu i učestvovati u kampanjama. To je posebno značajno kada je riječ o obezbjeđivanju odgovarajuće podrške žrtvama: savezi sa organizacijama koje rade u oblasti zdravstva i socijalne zaštite omogućavaju vam da žrtve uputite ekspertima za ovu vrstu nasilja.

Koji će posao moći da obave omladinske grupe zavisice i od društveno-političkog i pravnog konteksta u vašoj državi – taj kontekst određuje koliko uspješno možete realizovati svoje projekte

ili akcije. Na primjer:

- Da li postoji rasprostranjeno socijalno i političko uviđanje pitanja rodno zasnovanog nasilja?
- Da li u vašoj zemlji postoji zakon kojim se štite žrtve rodno zasnovanog nasilja i kažnjavaju njegovi počinioci?
- Da li se ti zakoni uspješno primjenjuju? Koji su mehanizmi za sprovođenje i ko prikuplja podatke?

U mnogim zemljama, nažalost, nasilje mogu vršiti policija ili državne institucije, koji su pri tom vjerovatno zaduženi i za prikupljanje podataka; to može odvratiti žrtve od podnošenja prijave. Stoga je od najvećeg značaja da se upoznate sa pravnim aspektima svoje države.

Organizacije i mreže mladih ljudi će vjerovatno težiti da se koncentrišu na aktivnosti koje se konkretno odnose na mlade, kao što je objavljivanje slučaja u lokalnim ili nacionalnim medijima, organizovanje rasprave za mlade na koju će biti pozvani i političari, ili organizovanje seminara i projekata.¹⁷

Primjer uspješnog projekta za podizanje nivoa svijesti je projekat „Tihi svjedok“ mađarske organizacije NANE¹⁸

Izložba „Tihi svjedok“ Udruženja za ženska prava NANE iz Budimpešte, iz Mađarske

Zabrinuta zbog sve većeg broja žena u Minesoti koje stradaju od ruke partnera ili poznanika, jedna ad hoc formirana grupa umjetnica i književnica se 1990. godine udružila sa nekoliko drugih ženskih organizacija, kako bi osnovale grupu Umjetnost protiv nasilja u porodici (*Arts Action Against Domestic Violence*). One su osjetile potrebu da preduzmu nešto kako bi se suprotstavile eskalaciji nasilja u porodici u njihovoj državi, nešto u znak sjećanja na živote 26 žena koje su izgubile život u takvim slučajevima tokom 1990. Nakon dosta razmišljanja, odlučile su da naprave 26 zasebnih crvenih figura od drveta u prirodnoj veličini, od kojih je svaka nosila ime žene koja je nekad živjela, radila, imala susjede, prijatelje, porodicu, djecu, a čiji je život nasilno okončao njen muž, bivši muž, partner ili poznanik. Dodata je još jedna figura, koja predstavlja nebrojene žene čija ubistva nijesu razjašnjena ili su pogrešno svrstana u nesrećne slučajeve. Organizatorke su nazvale ove figure „tihi svjedoci“. (Više informacija može se naći na www.silentwitness.net)

Udruženje NANE je, po ideji projekta iz SAD, pokrenulo projekat prije šest godina. 2002. je izloženo 40 figura, što je otprilike bio broj žena koje svake godine izgube život u slučajevima nasilja u porodici. Izložba je imala za cilj i da pridobije pažnju medija za priču i sa njom povezana pitanja, budući da su reklame i kampanje u medijima izuzetno skupe.

Projekat je ispunio očekivanja organizacije NANE, privukavši brojne medije sa kojima se inače ne bi mogao uspostaviti kontakt. Marš i okupljanje organizovani 25. novembra 2002. (uoči Međunarodnog dana eliminacije nasilja nad ženama) prikazani su u svim informativnim emisijama te večeri, dok su sve dnevne novine narednih dana pisale o ovom događaju. Neki su čak iskoristili priliku da u vikend izdanjima objave opširnije priloge.

¹⁷ Za detaljniji opis metodologije projekta, pogledajte materijal za obuku na temu upravljanja projektom (*Project Management T-Kit*) na www.training-youth.net.

¹⁸ Više informacija može se naći na sajtu www.nane.hu.

Bilješke na kraju Poglavlja 3

- 1) JämO.(2000)XYXXJämOshandbokmotkönsmobbingiskolan.Stockholm:Jämställdhetsombudsmannen, str. 77.
- 2) Kruse, A-M, u: JämO. (2000), XY XX JämOs handbok mot könsmobbing i skolan. Stockholm: Jämställdhetsombudsmannen, str.77-82.
- 3) Švedski nacionalni odbor za pitanja mladih. (2003). *Shortcuts to Gender Equality* (prilagođeno).

4. Vježbe sa mladima na temu roda i rodno zasnovanog nasilja

4.1 *Obrađivanje tema roda i rodno zasnovanog nasilja u kontekstu (neformalnog) obrazovanja mladih*

Ovaj priručnik ima za cilj da pruži informacije, perspektive i materijale kako bi se produbio i usredsredio naglasak na omladinske i obrazovne aktivnosti koje se bave pitanjima roda i rodno zasnovanog nasilja u okviru obrazovanja za ljudska prava. Mada ne postoji neka posebna polazna tačka, a naša je namjera da vam omogućimo da birate djelove koji su od značaja za vas, zdušno preporučujemo da pregledate čitav priručnik, kako biste stekli ukupnu predstavu o sadržaju, kao i da pročitate djelove onih teoretskih poglavlja koja su najbližija pitanjima kojima se bavite u radu sa mladima. U prethodnim poglavljima predstavljani su pojmovi i definicije na temu roda i rodno zasnovanog nasilja i informacije koje se odnose na mobilizovanje za borbu protiv tog nasilja i kršenja ljudskih prava koja se odnose na rod.

Kao što je već predstavljeno u uvodu, uz čitanje ovog priručnika i razmišljanje o tome kako se on može iskoristiti u vašem radu sa mladima moraju se uporedo razmatrati pitanja odgovornosti, etike i senzitivnosti.

- Korišćenje ovog materijala ne zahtijeva od čitalaca da posjeduju prethodna stručna znanja. Međutim, on se zasniva na principu da - mada je rod od značaja za svakog – iz toga ne slijedi da je lako na bezbjedan i etički način istraživati to pitanje u radu sa mladima. Potrebno je konkretno promišljanje obuke, kao i pristupi i metodologije i senzibilisan pristup u bavljenju onim što učesnici/e mogu saopštiti u kontekstu takvih aktivnosti.
- Bavljenje rodom – kao i drugim posebnim temama u kontekstu obrazovanja za ljudska prava – je *oblast kompetencije*. Uvijek se počinje tako što se aktivista/kinja bavi sobom i razmatra sopstvene stavove, uvjerenja, znanje i ponašanje koje unosi u rad sa mladima uopšte, a naročito u bavljenje temom roda.
- Kao ni „Kompas”¹⁹, korisnici ne moraju da pročitaju čitav ovaj priručnik da bi mogli da ga koriste. Koliko će neko pročitati (i razmisliti) prije nego primijeni neku vježbu zavisi od toga koliko se osjeća kompetentnim/kompetentnom u pogledu sopstvene samorefleksije i potreba svoje grupe. Ali se podrazumijeva da bi korišćenju ovog priručnika trebalo da prethodi razmišljanje o tome u kojoj je mjeri osoba kompetentna da koristi predložena vježbanja.
- Ovaj priručnik traži od čitalaca da prevode, ne nužno sa jednog jezika na drugi, već iz jednog konteksta u drugi. Oni koji budu koristili materijal iz ovog priručnika, a posebno iz ovog poglavlja, moraće da dopune informacije koje su ponuđene, recimo, informacijama o svojim nacionalnim institucijama, NVO-ima i lokalnim kontekstima. Uz to, važno je da korisnici odrede kada se razne perspektive ne uklapaju u njihovo iskustvo i kontekst u radu

19 www.coe.int/compass

sa mladima i da primjere, ideje i objašnjenja prilagode i izmijene.

- Na kraju, bavljenje pitanjima roda, pola, rodno zasnovanog nasilja i srodnim pitanjima je suštinski dio svake vrste rada sa mladima, jer je to nešto što se tiče svih mladih ljudi. Pitanja i pojmovi koji se ovdje razrađuju od značaja su za živote mladih ljudi i neposredno se odnose na svijet u kome oni žive. Zato je neophodno obrađivati ta pitanja, i to na način koji mladima pruža priliku da ih sami istražuju.

4.2 **Obrazovanje o ljudskim pravima – obrazovni pristup**

Prije nego budete primjenjivali ove aktivnosti, važno je da razumijete obrazovni pristup u okviru kojeg su pripremljeni priručnik i aktivnosti sadržane u ovom poglavlju, a to je obrazovanje o ljudskim pravima. Osnovni pristup obrazovanju za ljudska prava je isti kao onaj koji je predstavljen u „Kompasu“, a za one koji su nešto manje upoznati sa „Kompasom“, postoji nekoliko djelova koje posebno vrijedi pročitati. Obrazovanje o ljudskim pravima tiče se obrazovanja za promjenu, kako na ličnom tako i na društvenom planu. Ono se tiče razvijanja kompetencija mladih ljudi da budu aktivni građani, koji se u svojim zajednicama angažuju na promovisanju i zaštiti ljudskih prava. U centru pažnje je obrazovni proces razvijanja znanja, vještina, vrijednosti i stavova koji su od značaja za pozitivno djelovanje za ljudska prava, a konkretno u oblasti ljudskih prava koja se odnose na rod ili kada je riječ o rodno zasnovanom nasilju.

Prema tome, obrazovanje o ljudskim pravima može se definisati na sljedeći način:

- obrazovni programi i aktivnosti koje se usredsređuju na promovisanje jednakosti ljudskog dostojanstva, zajedno sa drugim programima, poput onih koji promovišu interkulturalno učenje, učešće i osnaživanje manjina.²⁰

U tom procesu:

- polazimo od onog što ljudi već znaju, od njihovih mišljenja i iskustava, i, koristeći to kao osnovu, osposobljavamo ih da tragaju i zajednički otkrivaju nove ideje i iskustva;
- podstičemo mlade ljude da doprinose diskusiji i da što je moguće više uče jedni od drugih;
- podstičemo ih da svoje znanje pretoče u jednostavne ali djelotvorne aktivnosti, kojima se odbacuju nepravda, nejednakost i kršenje ljudskih prava.

4.2.1 **Znanje, vještine, stavovi i vrijednosti koji potkrepljuju obrazovanje o ljudskim pravima**

Da bi radili na odbrani ljudskih prava i na dubljem razumijevanju pitanja ljudskih prava, mladima su potrebna određena znanja i vještine. Takođe, treba da razviju odgovarajuće stavove i vrijednosti. U smislu znanja, mladi treba da razviju razumijevanje glavnih pojmova i historijskog razvoja ljudskih prava, kao i standarda koje zahtijevaju glavni instrumenti i mehanizmi za zaštitu ljudskih prava. To znači da treba da poznaju sopstvena prava i u kakvom su ona međusobnom odnosu sa pravima drugih, kao i kako da brane svoja i prava drugih. U smislu vještina, mladi treba

²⁰ Zvanična definicija obrazovanja za ljudska prava Omladinskog programa Savjeta Evrope (Direktorat za mlade i sport).

da budu sposobni da komuniciraju na temu ljudskih prava i da ih zastupaju javno i privatno, da kritički ocjenjuju situacije u smislu ljudskih prava i da razmišljaju o tome šta predstavlja kršenje ljudskih prava, da rješavaju konflikte i uče da ih transformišu na konstruktivan način i da preuzmu aktivnu i konstruktivnu ulogu u svojim zajednicama. Konačno, u smislu stavova i vrijednosti, mladi treba da budu posvećeni zaštiti ljudskog dostojanstva, da razvijaju empatiju i solidarnost sa drugima i da usvoje osjećaj za pravdu i odgovornost za sopstvene i za postupke drugih.

Poznavanje ljudskih prava, rodnih pitanja i rodno zasnovanog nasilja veoma je značajno, ali nije dovoljno da se obezbijedi da mladi mogu da daju konstruktivan doprinos odbrani ljudskih prava, naročito onih koja se tiču roda.

Potrebno je da mladi posjeduju znatno dublje razumijevanje o tome na koji način ljudska prava proističu iz potreba ljudi i zašto se moraju štititi. Na primjer, mladi ljudi koji nemaju neposrednog iskustva sa rodno zasnovanim nasiljem mogu smatrati da ih se to pitanje ne tiče. Iz ugla ljudskih prava, takvo stanovište nije prihvatljivo. Ljudi posvuda imaju obavezu da štite ljudska prava drugih, uključujući prava koja se odnose na rod. Nije važno da li je riječ o pravu na život ili slobodi da se odlučuje o sopstvenom reproduktivnom životu. Ljudska prava se tiču demokratskih vrijednosti, poštovanja i tolerancije. Obrazovne aktivnosti koje imaju za cilj da obrađuju ljudska prava koja se odnose na rod moraju formirati okruženje za učenje u kojem se poštuju te vrijednosti.

Pitanja ljudskih prava, uključujući prava koja se odnose na rod, kontroverzna su zbog toga što razni ljudi imaju različite sisteme vrijednosti, te stoga drugačije doživljavaju prava i obaveze. Te razlike, koje se ispoljavaju kao sukobi različitih mišljenja, čine osnovu za naš obrazovni rad.

Dva važna cilja obrazovanja za ljudska prava su:

- da mlade nauči vještinama uvažavanja različitih viđenja o nekom pitanju, što ne znači nužno i da se s njima slažu;
- da pomogne mladima da razviju vještine za pronalaženje rješenja za probleme za koje se može postići saglasnost.

Ovaj priručnik i aktivnosti koje sadrži zasnivaju se na shvatanju da se sukobi mišljenja mogu konstruktivno iskoristiti u svrhu procesa učenja, ukoliko kod moderatora/ke postoji spremnost da se bavi eventualnim sukobima u grupi. Kao kod mnogih aktivnosti u neformalnom obrazovanju, svrha nije toliko da se svi slože sa određenim rezultatom, već da učesnici/e mogu nešto da nauče iz samog procesa (npr. da slušaju jedni druge, da se izraze, da poštuju razlike u mišljenju isl.).

4.2.2 Iskustveno učenje – osnova za obrazovanje o ljudskim pravima

Ove kompetencije, posebno vještine i vrijednosti komunikacije, kritičkog mišljenja, javnog zagovaranja, tolerancije i poštovanja, ne mogu se podučavanjem prenijeti – one se moraju usvajati kroz iskustvo. Zbog toga sve aktivnosti sadržane u ovom poglavlju, osim što se bave osjetljivim pitanjima vezanim za rod i rodno zasnovano nasilje, promovišu saradnju, učešće i iskustveno učenje. Naš cilj je da podstaknemo mlade da misle, osjećaju i djeluju i da angažuju svoj um, srce i ruke u odbrani ljudskih prava koja se odnose na rod.

Saradnja, iskustvo i učešće su od suštinskog značaja za aktivnosti koje predlažemo u ovom priručniku. Ove aktivnosti rezultiraju učenjem zato što mladi koji u njima učestvuju imaju priliku da sarađuju jedni s drugima u toku procesa učenja, da dožive nešto što mogu da analiziraju u svjetlu stanja stvari koja bi željeli da promijene i da aktivno učestvuju u procesu učenja. Ove aktivnosti

traže učešće i angažman, kako bi oni koji u njima učestvuju stekli iskustvo iz kojeg uče ne samo uz pomoć svog uma, već i srca i ruku. Takve aktivnosti se ponekad nazivaju „igrice“ jer su zabavne i ljudi sa entuzijazmom u njima učestvuju. Mi dajemo prednost izrazu „vježba“, pošto se njime izražava činjenica da te aktivnosti ne služe samo za zabavu, već predstavljaju korisno sredstvo za postizanje obrazovnih ciljeva.

Zbog toga su vježbe koje predlažemo u ovom priručniku osmišljene u skladu sa „ciklusom iskustvenog učenja“²¹. Nije dovoljno jednostavno sprovesti neku aktivnost (prva faza ciklusa učenja). Od suštinskog je značaja zaključiti aktivnost razgovorom i evaluacijom, kako bi se ljudima pružila prilika za refleksiju o onome što se dešavalo (druga faza), kako bi se ocijenilo njihovo iskustvo (treća i četvrta faza) i nastavilo sa odlukom o tome šta sljedeće uraditi (peta faza). Time opet stižu do prve faze narednog ciklusa u procesu učenja. U školskom kontekstu, aktivnosti mogu pomoći da se uklone vještačke granice između predmeta i omogućiti bolje povezivanje predmeta i polja interesovanja, kako bi se promovisao više holistički orijentisan pristup nekom pitanju. U kontekstu neformalnog obrazovanja, aktivnosti mogu probuditi interesovanje za neka pitanja i, s obzirom da promovišu učenje na način koji nije didaktički, one su često mladima prihvatljivije.

Vježbe koje slijede pružaju okvir i strukturu za iskustvo u grupi, omogućavajući vam da se krećete u okvirima iskustava i kompetencija kojima raspolazete vi i mladi ljudi. Kada se s pažnjom vode, ovakve aktivnosti su djelotvoran metod učenja u kontekstu usmjerenosti na zadatak.

4.2.3 Moderiranje obrazovanja za ljudska prava u različitim okruženjima

U ovom priručniku, „moderatorima/kama“ nazivamo ljude koji pripremaju, predstavljaju i koordiniraju vježbe. To je neko ko pomaže ljudima da otkriju koliko znanja već imaju, ko ih podstiče da uče i pomaže im da istraže sopstvene potencijale. Ta vrsta rada podrazumijeva stvaranje okruženja u kojem ljudi uče, eksperimentišu, istražuju i razvijaju se. To je proces međusobne razmjene, davanja i uzimanja. Tu nije riječ o jednoj osobi, koja je „stručna“ i koja prenosi znanja i vještine drugima.

Može vam biti od pomoći ukoliko se, u cilju usavršavanja svojih vještina moderiranja, osvrnete na sopstveni stil i praksu, posebno ako u sklopu svog rada sa mladima nemate iskustva u bavljenju pitanjima koja se tiču roda ili rodno zasnovanog nasilja. Ovaj priručnik i vježbe koje predlaže mogu se koristiti u vannastavnim aktivnostima, u sklopu obuke ili seminara, ljetnjeg kampa, radnog kampa, omladinskog kluba ili omladinske grupe koja se redovno sastaje. Mogu se koristiti i u učionici. Mogu se koristiti i ako uglavnom radite sa odraslima. Svejedno, može se steći utisak da je obrazovni pristup i vrste aktivnosti opisane u ovom priručniku lakše primijeniti u neformalnom, nego u formalnom sektoru. Vjerujemo ipak da ove vježbe mogu biti od koristi u oba navedena sektora.

²¹ Za više informacija o ciklusu iskustvenog učenja i koracima u učenju u sklopu pet faza tog ciklusa, predlažemo da pogledate sljedeće opšte materijale o neformalnom obrazovanju i radu sa mladima: *T-kit - Training Essentials* na www.training-youth.net i Kompas na adresi www.coe.int/compass. „Ciklus iskustvenog učenja“ – Kolb.

4.3 Korišćenje vježbi

4.3.1 Odabir vježbi

U ovom poglavlju su prikupljene vježbe za obuku i moderiranje rada u grupama koje pokrivaju razna rodna pitanja i aspekte nasilja zasnovanog na rodu.

Neke od tih vježbi će biti slične ili približne drugim vježbama koje su možda već poznate vama ili vašoj grupi. Uopšteno govoreći, vježbe su nove ili prilagođene na osnovu prethodnih iskustava ili publikacija. Ukoliko je neka vježba prilagođena iz poznatog izvora, na početku aktivnosti se to i kaže.

Treba da birate aktivnosti koje su odgovarajućeg nivoa za vas i vašu grupu, kao i one koje će se uklopiti u vrijeme koje imate na raspolaganju. Pažljivo pročitajte aktivnost najmanje dva puta i pokušajte da zamislite kako bi grupa reagovala i neke od stvari koje bi vi rekli. Postarajte se da na raspolaganju imate sve potrebne materijale. Provjerite da li fizički ima dovoljno prostora, posebno ako učesnici/e budu radili u manjim grupama.

Ponovo naglašavamo da instrukcije za svaku aktivnost predstavljaju samo smjernice, a vi treba da ovaj koristite material na način koji odgovara vašim potrebama. I zaista, nemoguće je napisati aktivnosti koje bi bile prikladne za svaku situaciju širom Evrope. Očekujemo da ćete aktivnosti prilagođavati. Na primjer, možda iz neke aktivnosti uzmete samo njenu osnovnu ideju, a koristite metodu predloženu za neku drugu aktivnost. Svaka aktivnost je predstavljena u standardnom formatu.

4.3.2 Format u kome su vježbe predstavljene

Nivo složenosti

Nivoi 1 do 4 označavaju opšti nivo kompetencija koje su potrebne, u intelektualnom i emocionalnom smislu, za učešće i/ili nivo neophodnih priprema, kao i nivo izazova za učesnike/ce i moderator/ke koji aktivnost predstavlja. U principu, te dvije varijable idu ruku pod ruku: za aktivnosti nivoa 1 potrebno je jako malo pripreme i zahtijevaju malo emocionalnih kompetencija od strane i učesnika/ca i moderator/ake, dok je za aktivnosti nivoa 4 potrebno mnogo više.

Nivo 1

To su kratke, jednostavne aktivnosti, uglavnom pogodne za početak rada. Aktivnosti za podizanje nivoa energije i "probijanje leda" spadaju u ovu kategoriju. Ipak, ove aktivnosti su vrijedne u tom smislu što podstiču ljude na interakciju i uzajamnu komunikaciju.

Nivo 2

To su jednostavne aktivnosti koje su osmišljene tako da podstaknu zanimanje za određeno pitanje. Za njih nije potrebno prethodno poznavanje pitanja ljudskih prava niti razvijene vještine individualnog ili rada u grupi. Moge aktivnosti ovog nivoa su osmišljene tako da pomognu ljudima da razviju svoje vještine komunikacije i rada u grupi, a istovremeno da podstaknu zanimanje za ljudska prava.

Nivo 3

To su duže aktivnosti osmišljene da razvijaju dublje razumijevanje i uvide u određeno pitanje. Za njih su potrebni viši nivoi sposobnosti za diskusiju ili vještine rada u grupi.

Nivo 4

To su duže aktivnosti za koje su potrebne dobre vještine za rad u grupi i diskusiju, koncentracija i saradnja sa strane učesnika/ca, a potrebno je i duže vrijeme za njihovu pripremu. One su istovremeno i sveobuhvatnije jer daju šire i dublje poznavanje problema.

Kratak pregled i teme

Tu se daju kratke informacije o tipu aktivnosti i pitanjima kojima se ona bavi, uključujući i sve teme koje su u žiži interesovanja tokom te aktivnosti.

Veličina grupe

Označava idealan broj ljudi (od minimum do maksimum) potrebnih za određenu aktivnost.

Vrijeme

To je procijenjeno vrijeme u minutama potrebno za završetak čitave aktivnosti, uključujući i razgovor (prije i/ili poslije aktivnosti).

Ciljevi

Ciljevi govore o tome što se nadamo da će učesnici/e naučiti smislu znanja, vještina, stavova i vrijednosti.

Materijali

Predstavlja listu opreme potrebne za vođnje vježbe.

Priprema

Predstavlja listu stvari koje moderator/ka treba da pripremi prije početka vježbe.

Uputstva

Predstavljaju niz uputstava kako voditi vježbu.

Razgovor nakon aktivnosti i evaluacija

Ovaj odjeljak daje predložena pitanja koja pomažu moderatoru/ki da vodi razgovor poslije aktivnosti i da evaluira aktivnost (faze 2-4 ciklusa iskustvenog učenja).

Savjeti za moderatore/ke

Oni uključuju smjernice, stvari koje treba imati na umu, posebno za razgovor nakon aktivnosti, informacije o mogućim variranjima u vođenju aktivnosti i dodatne propratne informacije relevantne za aktivnost ili gdje se mogu naći dodatne informacije o temama kojima se vježba bavi.

Predlozi za nastavak aktivnosti

Uključuju ideje o tome što sledeće uraditi uz upućivanje na druge aktivnosti relevantne za temu.

Ideje za djelovanje

Uključuju predloge, u odnosu na pitanja i teme kojima se bavilo, za naredne korake kako da se u tom pravcu djeluje.

Materijali za učesnike/ce

Uključuju karte sa ulogama, strane sa aktivnostima, dodatnu literaturu, karte za diskusiju, ostale materijale koje treba dati učesnicima u okviru vježbe, itd.

4.3.3 Savjeti za moderiranje vježbi predstavljenih u ovom priručniku

Kako je prethodno objašnjeno, koristimo termin "moderatori/ke" kako bi opisali ulogu ljudi (trenera/ica, nastavnika/ca, ljudi koji rade sa mladima, vršnjačkih edukatora/ki, volontera/ki za rad sa mladima) koji pripremaju i vode vježbe. Takva terminologija pomaže da se naglasi da je za obrazovni rad na teme roda i nasilja zasnovanog na rodu potreban demokratski i participatoran pristup. Pretpostavljamo da se bavite moderiranjem rada grupa mladih ljudi, recimo u učionici, u klubu za mlade, na kursu obuke, u omladinskom kampu ili na seminaru.

U nastavku slijede i opšti savjeti za moderiranje rada sa bilo kojom grupom mladih ljudi i konkretni savjeti za rad koji uključuju jako osjetljiva pitanja kakva su ona obuhvaćena ovim priručnikom. Postoje brojni pristupi moderiranju rada grupa. Za sve je potrebna razvijen osjećaj za milje iz kog potiču učesnici/e i za njihove posebne prilike i potrebe. Uz malo napora, sve se može prilagoditi specifičnim okolnostima. Međutim, prilikom moderiranja rada grupa koje se bave pitanjima roda, a posebno nasilja zasnovanog na rodu, potrebna je posebna osjetljivost.

U ovom odjeljku se bavimo i specifičnim aspektima moderiranja u raznim vrstama rada sa mladima koji su prikladni za rad na takvim pitanjima, kao što su rad sa dječacima i djevojčicama i rad sa istopolnim grupama mladih ljudi.

Vođenje vježbi o osjetljivim pitanjima kao što je nasilje zasnovano na rodu

Etička razmatranja čine dio svake obrazovne aktivnosti koja okuplja ljude, a ona su samo dodatno naglašena kada se radi sa pitanjima identiteta i moći, što je slučaj sa mnogim aktivnostima koje se bave rodom i nasiljem zasnovanim na rodu. Zato zdušno preporučujemo da prije nego što počnete da se bavite aktivnostima koje se odnose na nasilje zasnovano na rodu pročitate odjeljak 3.2.5 priručnika pod nazivom "Etika i kompetencije u obuci na temu roda". Tu ćete naći vrijedne savjete i korisne smjernice kako da se ovom osjetljivom temom bavite na odgovarajući način sa učesnicima/ama u vašoj obrazovnoj aktivnosti. Takođe predlažemo da odvojite vrijeme i pročitate i razumijete odjeljak 1.2.3 ovog priručnika, jer će vam pomoći da takva etička promišljanja stavite u kontekst širih pitanja roda.

Osim toga, postoji nekoliko važnih pitanja koja treba razmotriti kada se počinje raditi sa pitanjem roda i nasilja zasnovanog na rodu sa grupama mladih ljudi, a posebno kada se donosi odluka koje vježbe iz priručnika odabrati:

Rod je politički osjetljivo pitanje

Pitanja i problemi u društvu koji se odnose na rod mogu biti politička pitanja velikog naboja. Pitanja kao što su jednaka prava za lezbejke, homoseksualce, biseksualce i transrodne

osobe (LGBT) ili prava mladih žena da određuju sopstvenu reproduktivnu sudbinu su dovodile do značajnih i često žučnih rasprava u javnoj i političkoj sferi među ljudima različitih političkih ubjeđenja, kao i među ljudima različitog kulturnog i socijalnog porijekla. Osobe od autoriteta koji se nalaze u neposrednom okruženju mladih ljudi (roditelji, nastavnici/e i profesionalci/ke na polju rada sa mladima, na primjer) mogu da se protive određenim pitanjima o kojima se razgovara ili koja se pokreću u kontekstu rada sa mladima ili aktivnosti u slobodno vrijeme (na primjer, razgovor o seksu). Toga treba da budete svjesni prije nego što počnete da radite sa mladim ljudima na tim pitanjima i kada odabirate vježbe iz priručnika koje želite da koristite u svojoj grupi. Takođe morate da provjerite da li vas vaša organizacija podržava i da njene politike i pristupi nisu u suprotnosti sa onim što vi želite da odradite.

I kulturne razlike su bitne

Kulturno porijeklo članova/ica grupe sa kojom radite na pitanjima roda i nasilja zasnovanog na rodu predstvaljaju važan faktor u odabiru pristupa i vježbi koje ćete koristiti. U određenim zajednicama, određena pitanja vezana za rod (kao što su seks, veze i seksualnost) predstavljaju tabu i o njima se ne govori javno niti u okruženju gdje su oba pola prisutna. Zato mladi ljudi odgojeni u takvim kulturnim zajednicama mogu imati teškoća da se upuste u otvoreni razgovor o takvim pitanjima, posebno ako su prisutni pripadnici/e drugog pola. Osim toga, postojanje nasilja u porodici i seksualnog zlostavljanja se često poriče u tradicionalnim (kao i u modernim sekularnim) zajednicama. Socijalizacija određenog učesnika/ce u tom pravcu će uticati na to da li će oni biti spremni da se upuste u diskusiju ili će se opirati vježbi koju predlažete. Međutim, važnost kulturnog miljea se može i precijeniti. Neće svi mladi ljudi koji potiču iz "tradicionalnih zajednica" imati teškoća da se upuste u razgovor o ovim pitanjima. Socijalno porijeklo neke osobe (npr. da li dolaze iz porodice slabijeg imovnog stanja i nižeg nivoa obrazovanja) često može biti više opredjeljujuće za način na koji se oni odnose prema seksualnosti, na primjer, nego njihova religija. Ali činjenica da mladi ljudi sa kojima radite mogu dolaziti iz raznorodnih kulturnih i socijalnih miljea, od kojih svako može imati poseban način odnosa prema ovim pitanjima, znači da morate uzeti u obzir međukulturnu prirodu vaše grupe kod pripreme obrazovnog programa i odabira vježbe.

Razne vrste rada sa mladima mogu se koristiti za različite svrhe

Obrazovni rad na temu nasilja zasnovanog na rodu i drugih pitanja povezanih sa rodom može se sprovesti u kontekstu takozvanog „opšteg rada sa mladima“, ali to nije isto kao i sprovesti konkretno obrazovanje za mlade ljude o pitanju roda u kontekstu ljudskih prava. Na prvom mjestu morate da razmotrite sopstvene razloge za prihvatanje rada na tim pitanjima u kontekstu opšteg rada sa mladima. Kakva je relevantnost i potreba za rješavanjem takvih pitanja u tom kontekstu? Zašto mladi ljudi sa kojima radite žele ili treba da rješavaju takva pitanja? Koji su vaši obrazovni ciljevi u istraživanju takvih pitanja? Prije nego što počnete morate promisliti o takvim pitanjima i odgovor na ta pitanja navešće vas da osmislite vrstu rada sa mladima koji je najdjelotvorniji za vaše svrhe.

Nakon takvog promišljanja može se desiti da ustanovite da su druge vrste rada sa mladima, a ne „opšti“, djelotvornije za vašu grupu i njene potrebe, te da je bolje sprovesti obrazovanje o ljudskim pravima po pitanjima vezanim za rod u kontekstu posebnih ciljnih grupa. U čitavom priručniku se pozivamo na tri posebne ciljne grupe sa kojima se ovakva vrsta rada sa mladima

može ostvariti: istopolne grupe, LGBT i mješovite grupe. Važno je razmotriti način na koji želite da oformite grupe, uzimajući u obzir vaše obrazovne ciljeve u svakom trenutku u vremenu. Na primjer, kada želite da uključite članove/ice vaše grupe u pitanje ženske seksualnosti, možete razmotriti ideju da otpočnete takav rad u istopolnim grupama kako bi pokušali da izbjegnute osjećaj stida ili da se učesnici/e osjećaju prisiljenima da razgovaraju o nečemu o čemu im nije lagodno da razgovaraju kad su prisutni i pripadnici/e drugog pola. Poglavlje 3 priručnika se bavi konkretno pitanjem istopolnih grupa.

I konačno, iako možda svjesno odlučite da radite sa mladima sa nekom od ciljnih grupa iz razloga koji se odnose na specifičnost konteksta u kome radite, morate uzeti u obzir i da nikad u potpunosti ne znate „ko je u prostoriji“. Na primjer, čak iako radite sa ženskom grupom, možda niste svjesni seksualnih preferenci svih članica grupe. Stoga morate uzeti u obzir da u istopolnim i mješovitim grupama uvijek postoji mogućnost raznovrsnosti koja može zakomplikovati dinamiku u grupi. Nažalost, ugnjetavani i marginalizovani nisu imuni na predrasude ništa više od pripadnika/ca privilegovanih klasa ili većine. Najvažnija stvar jeste ne zaboraviti da svi treba da se osjećaju lagodno i poštovano ukoliko želimo da se svi u potpunosti uključe u vježbu.

Može doći do otvaranja

Konstatujući da se nikad ne može u potpunosti znati „ko je u prostoriji“, takođe treba prihvatiti i to da nema nikakvih garancija da neki učesnik/ca u vašoj aktivnosti nije doživio/jela seksualno ili zlostavljanje u vezi ili neku drugu vrstu nasilja zasnovanog na rodu. Dok je kreiranje sigurnog prostora u kome učesnici/e mogu da razgovaraju o osjetljivim pitanjima koja se odnose na rod i nasilje zasnovano na rodu od presudne važnosti za početak rada sa mladim ljudima po ovim pitanjima, morate biti spremni na činjenicu da stvaranje takvog sigurnog prostora može dovesti do toga da mladi ljudi progovore o svom bolnom iskustvu nasilja zasnovanog na rodu. Kada se to desi, to može biti teško za sve prisutne – za samog učesnika/cu koji/a o tome govori, druge učesnike/ce i samog/u moderatora/ku.

Teško se moderator/ka može unaprijed pripremiti za rješavanje takvih situacija u grupi. Učesnik/ca može veoma emotivno da govori, a to može imati veoma intenzivan emotivni efekat na ostale učesnike/ce koji slušaju njihovu priču. Stoga treba da razmotrite sledeće:

- Od presudne je važnosti ne prekidati niti pokušavati zaustaviti učesnika/cu.
- Postarajte se da saslušate učesnika/cu do one granice do koje su oni spremni da idu.
- Dobar način da se situacija malo olabavi jeste da proglasite pauzu i sve pozovete da se malo osvježe.
- Posebnu pažnju posvetite datom učesniku/ci i postarajte se da ne ostanu sami ako ne žele da budu sami. Vi ili drugi član/ica vašeg tima kome vjeruje može da ga/je otprati do druge prostorije da se smiri i osvježi. Možda im je potrebno da na kratko budu dalje od grupe ili sami.
- Može biti potrebno, bilo odmah ili u kasnijoj fazi, vratiti se na tu priču i porazgovarati o činjenici da se to desilo pred čitavom grupom.
- Štogod vi i vaš tim odlučite, odluku treba donijeti u dogovoru sa učesnikom/com koji/a je podijelio/la svoju priču. Isto važi i za reagovanje kada do pričanja takve priče dođe u grupi.

I konačno, ovakvo otvaranje u kontekstu rada sa mladima nije samo stvar bavljenja komplikovanim dinamikom u grupi ili situacijom punom emotivnog naboja. Kada neki učesnik/ca otkriva sopstveno iskustvo, čije počinjenje je predstavljalo krivično djelo (silovanje, seksualno

zlostavljanje, tešku tjelesnu povredu), onda možete biti u obavezi da obavijestite nadležne organe (policiju, socijalnu službu, itd). Morate biti na odgovarajući način informisani o svojim zakonskim obavezama ako dođe do takvog slučaja. U najmanju ruku, bez obzira na načelo povjerljivosti, morate o tome obavijestiti vaše nadređene (bilo da se radi o predsjedniku/ci vaše organizacije, nekom višem službeniku/ci za rad sa mladima, vašem linijskom menadžeru/ki ili poslodavcu/ki) pa ćete zajednički morati da odlučite da li su potrebni dalji koraci. Naravno, pod takvim okolnostima, morate tog/tu učesnika/cu stalno i potpuno informisati i pokušati da osigurate da ih vaše djelovanje ne izloži daljem riziku.

Opšti savjeti o moderiranju i dodatni materijali

Osim razmatranja koja su prethodno iznesena, može biti korisno razmotriti i neke opšte savjete za moderiranje raznih vrsta aktivnosti u radu sa mladima. Odličan uvod u način moderiranja obrazovnih aktivnosti vezanih za ljudska prava možete naći u *Compas*²². Dodatne informacije o obuci uopšte se mogu naći u materijalima za trenere „*Training Essentials*“²³. Osim toga, vrijedno je konsultovati i sledeće priručnike koji su pripremile druge organizacije ako ste zainteresovani da se upoznate sa raznim pristupima moderiranju aktivnosti koje se bave rodom i nasiljem zasnovanom na rodu.

- „Prečice ka rodnoj jednakosti: Metode i strategije u pogledu aktivnosti slobodnog vremena i druženja za mlade ljude“, švedski Nacionalni odbor za pitanja mladih²⁴;
- „Osnaživanje mladih žena da povedu promjene – priručnik za obuku“, Svjetska hrišćanska organizacija mladih žena²⁵;
- „Trgovina ljudima: naš odgovor – priručnik za vršnjačko obrazovanje“, ASTRA²⁶;
- „Priručnik za obuku o nasilju zasnovanom na rodu“, FEMNET²⁷.

Osim toga, priručnik koji je priredila Međunarodna koalicija za zdravlje žena (IWHC), pod nazivom „*Positivna informisanost: planovi časova i vodič za edukatore/ke i zagovornike/ce seksualnog obrazovanja*“²⁸, ima odličan odjeljak nazvan „*Dodatni materijali*“ koji je vrlo korisno organizovan u skladu sa različitim oblastima obrazovnog rada vezanog za pitanja roda (na primjer, „*opšte seksualno obrazovanje*“ ili „*veze*“). To bi bilo posebno korisno za dodatne informacije o konkretnim pitanjima u kompleksu rodni pitanja koja bi se mogla obrađivati sa mladim ljudima.

22 www.coe.int/compass, str 38 - 62

23 www.training-youth.net/INTEGRATION/TY/Publications/tkits/tkit6/index.html

24 www.ungdomsstyrelsen.se

25 www.ywca.org

26 www.astra.org.yu/en/pdf/istrazivanje6.pdf

27 www.femnet.or.ke/documents/gbv.pdf

28 www.iwhc.org/resources/positivelyinformed

4.4 Spisak aktivnosti

Naziv	Nivo	Veličina grupe	Vrijeme	Strana
Očekivanja i zahtjevi	1	15-30	60 min	90
Sticanje statusa	1	6-30	60 min	92
Rodna zabuna	3	10-30	120 min	94
Rodna matrica	2	6-30	60-90 min	97
Dobro, bolje, najbolje	2	8-14	60 min	102
Samo jedanput	2	6-30	90 min	106
Katina priča	4	10-20	60 min	109
Slušaj pažljivo	1	6-30	60 min	115
Medijski udarac	1	1-30	90 min	117
Sigurnost u mom životu	2	8-20	60 min	120
Seks prodaje?	2	10-30	60-75 min	124
Prostori i mjesta	2	10-30	40-60 min	127
Stela	2	5-30	120 min	130
Princ na bijelom konju	3	10-20	60 min	133
Isuviše teško za pitati	3	6-30	60 min	137
Što uraditi	2	6-30	60 min	141
Opšte vježbe za jednopolne grupe				144

Očekivanja i zahtjevi²⁹

NIVO: 1

GRUPA: 15-30

VRIJEME: 60 MIN

„Niko ne prigovara ženi što je dobra spisateljica, skulptorka ili genetičarka ukoliko u isto vrijeme uspijeva da bude i dobra supruga, dobra majka, da dobro izgleda, da je blage naravi, njegovana i neagresivna.“ Leslie M. McIntyre

SLOŽENOST

Nivo 1

VELIČINA GRUPE

15 do 30

VRIJEME

60 minuta

KRATAK PREGLED

Ova aktivnost koristi tehnike nabacivanja ideja (*brainstorming*) kako bi pomogla učesnicima/ama da razumiju različita očekivanja i zahtjeve prema djevojčicama/djevojkama i dječacima/mladićima u savremenom društvu. Omogućava učesnicima/ama da dodatno istražuju koncepte roda.

CILJEVI

Pomoći učesnicima/ama da prave razliku između različitih očekivanja koja savremeno društvo stavlja pred djevojčice i dječake, mladiće i djevojke

MATERIJALI

- pet velikih listova papira
- jedan veliki zid
- ljepljiva traka
- po jedan flomaster za svakog učesnika/cu

PRIPREMA

Okačite pet velikih listova papira na zid. Svaki list treba da je naslovljen jednim od sledećih tipičnih okruženja u kojima ili iz kojih se djevojčice/dječaci i mladići/djevojke suočavaju sa očekivanjima:

- škola
- porodica
- prijatelji
- društvo
- partner/ka

Podijelite svaki list papira u dvije kolone, od kojih je jedna naslovljena 'dječaci' ili 'mladići', a druga 'djevojčice' ili 'djevojke'.

Uputstva

Kažite učesnicima/ama da nekoliko minuta razmisle o tome za što vjeruju da se očekuje ili zahtijeva od djevojčica i dječaka u različitim kontekstima identifikovanim na posterima na zidu. Da bi ovo uradili, mogu da šetaju unaokolo ili da sjednu i promisle, ali je važno da ovaj dio aktivnosti odrade pojedinačno. Kad dobiju ideje, treba da ih zapišu na odgovarajući dio odgovarajućeg

²⁹ Prilagođeno iz jedne vježbe koju je razradio Interkulturni centar, Fondacija foruma žena, Švedska.

postera. Kada ova faza *brainstorming*-a završi, podijelite učesnike/ce u pet manjih grupa. Svaka grupa treba da odabere jedan poster i da razgovara o stvarima koje se na njemu nalaze.

Sledeća pitanja za usmjeravanje mogu pomoći učesnicima/ama u diskusiji.

- Koje razlike uočavate između očekivanja i zahtjeva koji se postavljaju pred djevojčice i dječake ?
- Što bi željeli da promijenite?
- Na koji način mislite da se to može promijeniti?

Svaka manja grupa će ukratko izvijestiti cijelu grupu o rezultatima svoje diskusije.

Razgovor nakon aktivnosti i evaluacija

Otpočnite diskusiju tako što ćete razmotriti rezultate rada u grupama. Pitajte učesnike/ce koje su njihove prve reakcije na rezultate, kakva su im osjećanja u pogledu njih, da li ih je nešto iznenadilo i ako da, zašto. Nastavite diskusiju vođenu sledećim pitanjima:

- Odakle potiču takva očekivanja?
- Da li je moguće da dječaci i djevojčice / mladići i djevojke ispune ta očekivanja?
- Ko promoviše takva očekivanja?
- Kako ih mi sami promoviramo (da li svjesno ili nesvjesno)?
- Koji je uticaj takvih očekivanja na mlade ljude?
- Kako mi / naše organizacije možemo pozitivno doprinijeti promjeni stanja?

Savjeti za moderatore/ke

Iako je ovo tradicionalna aktivnost *brainstorming*-a i diskusije, sama tema „očekivanja od različitih rodova“ može biti prilično kontroverzna. Očekivanja od različitih rodova predstavljaju ujedno i stvar percepcije. Stoga ova vježba može dovesti do neslaganja u pogledu onoga što za neke učesnike/ce mogu biti savršeno razumna očekivanja, a za druge ista ta da budu pretjerano zahtjevna. Percepcije očekivanja od različitih rodova mogu biti povezane i sa pitanjima vrijednosti i socijalizacije. Diskusiju možete usmjeriti i na povezana pitanja.

Predlozi za nastavak aktivnosti

Predložite učesnicima da sprovedu dugoročno posmatranje očekivanja koja se postavljaju za određeni rod u stvarnom kontekstu (na primjer, tokom jedne sedmice ili jednog mjeseca). Rezultati takvih posmatranja se mogu uporediti sa istraživanjem mladih ljudi različitog roda u različitim stvarnim kontekstima (na primjer, škola) u vezi njihovih percepcija očekivanja koja se postavljaju pred različiti rod. Možete pokrenuti diskusiju o sličnostima i razlikama između percepcija kako su utvrđene istraživanjem i onih koje su proistekle iz pojedinačnih posmatranja.

Ideje za djelovanje

Možete podstaći članove vaše grupe da diskutuju o tome što bi željeli da promijene u odnosu na to pitanje i da im pružite mogućnost i da im pomognete u pripremi projekata i akcija kako bi doveli do promjene. Postarajte se da i dječaci i djevojčice budu uključeni/e ovaj proces i da podjednako izražavaju svoje ideje.

Sticanje statusa

NIVO: 1
GRUPA: 6-30
VRIJEME: 60 MIN

"Mnoge žene ne prepoznaju da su diskriminirane; za to ne treba bolji dokaz od ukupnosti njihove uslovljenosti." Kate Millet

SLOŽENOST	Nivo 1
VELIČINA GRUPE	6 do 30
VRIJEME	60 minuta
KRATAK PREGLED	Ovo je aktivnost <i>brainstorming</i> -a i određivanja prioriteta u kojoj tražite od učesnika/ca da razmisle o statusu djevojčica u društvu u kome žive, kao i o širim pitanjima roda i rodne ravnopravnosti.
CILJEVI	<ul style="list-style-type: none"> • Razumjeti status djevojčica u savremenom društvu • Razumjeti društvene mehanizme kojima društvo prenosi status na djevojčice • Utvrditi načine na koje se status djevojčica može popraviti
MATERIJALI	<ul style="list-style-type: none"> • veliki papir • flomasteri • olovke • prazan papir
PRIPREMA	Za ovu aktivnost nije potrebna značajna priprema unaprijed, ali je korisno da se moderator/ka upozna sa nekim činjenicama o statusu djevojčica i djevojaka u društvu iz kog potiču učesnici/e sa kojima radi.

Uputstva

Postavite učesnicima/ama sledeće pitanje:

- Što daje status djevojčicama u vašem društvu?

Treba da bilježite sve odgovore na papir ili poster. Nastavite sa ovom aktivnošću dokgod ideje slobodno teku, ali ne duže od 20-tak minuta. Onda im recite da se podijele u parove i da rangiraju pet najvažnijih stvari na skali od 1-5 (1 kao najvažnije, a 5 kao najmanje važno). Dajte im 15 minuta da završe sa rangiranjem.

Zatim pitajte parove da poredе svoj spisak sa spiskom para koji im sjedi najbliže. Zatim novoformljenim grupama od po četiri člana kažite da naprave sopstveno rangiranje na osnovu dvije liste koje su pripremili u parovima. Dajte im 20 do 30 minuta da obave novo rangiranje.

Neka grupe od po četiri osobe predstave svoje rangiranje cijeloj grupi.

Razgovor nakon aktivnosti i evaluacija

Počnite razgovor nakon aktivnosti time što ćete proći kroz rezultate vježbe rangiranja. Da li je neko iznenađen nekim od rezultata? Pitajte učesnike/ce da li nešto smatraju posebno vrijednim pažnje?

- Postoji li razlika između prve i druge liste?
- Zašto mislite da postoji razlika?
- Što želimo da promijenimo u vezi statusa djevojčica?
- Što smo u stanju da promijenimo?
- Kako možemo da promijenimo te stvari?
- Zašto na djevojčice ne utiče proporcionalno nasilje zasnovano na rodu?
- Koji instrumenti postoje za zaštitu prava djevojčica?

Savjeti za moderatore/ke

Ova vježba se može nadopuniti i elementima i diskusijom o Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima i drugim instrumentima ljudskih prava, kao što je Konvencija o pravima djeteta. Konsultujte Compass³⁰ radi više informacija o ovim instrumentima zaštite ljudskih prava ili radi dobrih savjeta o radu sa tehnikama rangiranja ako ranije niste koristili tu metodu.

Predlozi za nastavak aktivnosti

Ova vježba može biti praćena izradom grupnih i ličnih akcionih planova o poboljšanju statusa djevojčica.

Ideje za djelovanje

Ako učesnici pokažu interesovanje za pitanje statusa djevojaka i žena širom svijeta, možete predložiti da pročitaju više o tome u „Svjetskim izvještajima o mladima“ koje periodično objavljuju Ujedinjene nacije (Jedinica za mlade). Oni su dostupni na internetu na sajtu www.un.org/youth. Vaša grupa bi mogla, na osnovu prikupljenih informacija, da razmotri razradu kampanje kojom bi se poboljšao položaj i status djevojaka i žena na lokalnom i međunarodnom planu.

³⁰ www.coe.int/compass

Rodna zabuna

NIVO: 3
GRUPA: 10-30
VRIJEME: 120 MIN

"Rod nije muški, ženski, muškarac ili žena. To je nešto mnogo, mnogo veće. Rod je nešto što vi definišete ako želite, a ne nešto što vam se nameće."

SLOŽENOST	Nivo 3
VELIČINA GRUPE	10 do 30
VRIJEME	120 minuta
KRATAK PREGLED	Ova vježba predstavlja kombinaciju analitičkog ispitivanja koncepata koji se koriste u „rodnoj raspravi“ i predstavlja kritičko i lično promišljanje o sopstvenom rodu. Takođe se bavi i pitanjem seksualnosti i seksualne orijentacije.
CILJEVI	<ul style="list-style-type: none"> • Natjerati učesnike/ce da promisle o svom pristupu rodu kao takvom i konkretno o svom rodu • Pokazati da rod nije samo žensko pitanje i da nije statičko pitanje o kome se razgovara u dihotomiji muško-žensko ili muškarac-žena • Povezati pitanja „seksualne orijentacije“ i „roda“.
MATERIJALI	<ul style="list-style-type: none"> • olovke i papir • primjerci vašeg inputa za vas same i za učesnike/ce • dgovarajuća vizuelna pomagala ili oprema za prezentaciju inputa
PRIPREMA	Kratki inputi/prezentacije vezano za terminologiju koja se koristi u raspravi o rodu, a da se obuhvate termini kao što su pol, rod, muškarac, muško, žena, žensko, transrodni, međurodni. Definicije i pojašnjenja ovih termina se mogu naći u Poglavlju 1 ovog priručnika.

Uputstva

- Zamolite učesnike da svako za sebe zapiše prvo što mu/joj padne na pamet kada vide riječ „rod“. Kažite im da zadrže taj list papira za sebe kako bi se koristio u kasnijem dijelu aktivnosti.
- Ukratko predstavite termine koji se uobičajeno koriste u raspravama o rodu i uključite termine kao što su pol, rod, muškarac, muško, žena, žensko, transrodno, međurodno. Veoma je važno da vi kao moderator/ka predstavite razne definicije za svaki termin da pokažete kako „čvrste“ i konačne definicije ovih termina jednostavno „ne postoje“. Definicije koje budete predstavljali označite kao „moguće definicije“. Tokom prezentacije, sa uvođenjem svakog novog termina, podstičite učesnike/ce da preispituju i diskutuju predstavljene definicije. Ako sami učesnici/ce nisu isuviše preduzimljivi, postavljajte pitanja i pozivajte ih da izraze svoje mišljenje o onome što su čuli.
- Podijelite učesnike/ce u manje grupe sa ne više od pet osoba po grupi. Zamolite svaku grupu da provede 20 minuta u promišljanju o tome što svaki od predstavljenih koncepata znači

za pojedinačne pripadnike/ice grupe. Od grupa možete tražiti da diskusiju vode na osnovu sledećih pitanja za usmjeravanje:

- Kakva osjećanja se u meni pobuđuju kada naiđem na te termine?
- Kako doživljam samog/u sebe u odnosu na te koncepte i predstavljene definicije?
- Da li se slažem sa predstavljenim definicijama? Zašto da / ne?
- Mogu li se identifikovati sa nekom od ponuđenih definicija za te termine? Kako / Zašto ne?

Grupe treba da pripreme kratak usmeni izvještaj kojim se sumiraju rezultati njihove diskusije koji će biti predstavljen čitavoj grupi kada se vrate na zajednički rad.

• Vratite pojedinačne grupe nazad u jednu veliku i saslušajte njihove izvještaje. Dozvolite svakoj grupi jednak vremenski period i obavezno pitajte da li su potrebna pitanja za razjašnjenje nakon svakog izvještaja. Na ovom mjestu se mogu rješavati i pitanja koja proističu iz jezičkih razlika.

• Ponovo zamolite učesnike/ce da zapišu prvu stvar koja im padne na pamet kada vide riječ „rod“. Recite im da pogledaju što su napisali prvog puta i da to uporede sa novim rezultatom.

• Pokrenite zaključnu diskusiju i usredsredite se na reakcije učesnika/ca u odnosu na razlike između onoga što su zapisali prvi, a što drugi put kada su zamoljeni da zapišu prvo što im padne na pamet kada vide riječ „rod“.

Razgovor nakon aktivnosti i evaluacija

Kažite učesnicima/ama da sjednu u krug na pod ili u stolice. Sledeća pitanja bi se mogla koristiti za usmjeravanje diskusije:

- Molimo da ostatku grupe kažete što ste napisali prvi, a što drugi put kada se od vas tražilo da zapišete što vam prvo pada na pamet kada vidite riječ „rod“.
- Što mislite da je dovelo do pojave razlike između prvog i drugog odgovora?
- Da li ste iznenađeni razlikom u odgovorima, ako je bilo? Zašto?
- Zašto mislite da ljudi na tako različite načine shvataju termine koji se odnose na rod?
- Kako se ti termini predstavljaju u javnoj sferi?
- Kako može jezik da doprinese nasilju zasnovanom na rodu?
- Da li jezik koji se odnosi na rod i način na koji se on koristi doprinese diskriminaciji?
- U kojoj mjeri postoji prostor za raspravu o definisanju termina koji se odnose na rod tamo gdje vi živite?
- U kojoj mjeri mislite da su mladi ljudi uključeni u te rasprave?
- Kako se mogu mladi ljudi uključiti u te rasprave?

Pozovite ih da odgovore na sledeća pitanja vezana za proces:

- Što ste naučili tokom ove aktivnosti?
- Kako ste se osjećali tokom ove aktivnosti?
- Kako se osjećate sada na kraju ove aktivnosti?
- Što ste dobili od učešća u ovoj aktivnosti?

Savjeti za moderatore/ke

Vodite računa o tome da će učesnici/ce imati različite pristupe i znanje o toj temi. Uzmite u obzir da može doći do zabune u vezi različite terminologije i jezičkih razlika, pogotovo u pogledu transrodnih pitanja. Pokušajte da objasnite i razjasnite bez odavanja utiska da ono što govorite učesnicima/ama jeste „istina“.

Predlozi za nastavak aktivnosti

Razmislite o tome da pozovete gostujućeg predavača/icu iz lokalne organizacije koja se bavi pitanjima LGBT osoba ili roda da dođu i detaljnije govore grupi o rodu i definicijama roda. Učesnici/e mogu pripremiti pitanja prije nego što dođu, a pozvani govornik/ca može govoriti o tome koja je uloga definicija roda i koje je uobičajeno shvatanje ovih termina u njihovoj organizaciji i poslu koji oni obavljaju.

Ideje za djelovanje

Ako ima učesnika/ca koji pokazuju interesovanje za konceptualnije osnove pitanja koja se odnose na rod, možete predložiti da pročitaju Poglavlje 1 ovog priručnika.

MATERIJALI ZA UČESNIKE/CE

Možete razmisliti o tome da distribuirate učesnicima/ama kopije vašeg kratkog inputa u vezi terminologije i koncepte koji se odnose na raspravu o rodu nakon vašeg inputa.

Rodna matrica³¹

„Od čega su napravljene mali dječaci? / „Od okrajaka i puževa i repova od kućica / eto od čega su mali dječaci napravljene!“ / Od čega su napravljene male djevojčice? / „Od šećera i začina i svih stvari lijepih / eto od čega su napravljene male djevojčice.“ Engleska pjesma iz IX vijeka

NIVO: 2
GRUPA: 6-30
VRIJEME: 60-90 MIN

SLOŽENOST	Nivo 2
VELIČINA GRUPE	6 do 30
VRIJEME	60 do 90 minuta
KRATAK PREGLED	I naučnici/ce i treneri/ce često govore o „rodnim ulogama“. To je koncept koji je danas u relativno širokoj upotrebi i o kome se raspravlja u javnoj sferi. U komunikaciji se postojanje kruto definisanih rodnih uloga i štete koju to može izazvati kod pojedinaca najčešće uzima zdravo za gotovo. Ipak, učesnici/ce možda dolaze iz različitih sredina u kojima se možda ne prepoznaje razlika između pola i roda i gdje se različite uloge koje se dodjeljuju muškarcima i ženama smatraju za nešto „prirodno“ ili „biološki dato“. Ova vježba se bavi najproblematičnijim efektima kruto definisanih rodnih uloga u društvu i ima za cilj podizanje svijesti o tome. Učesnici/e će diskutovati o sadašnjoj ulozi sektora mladih u tom procesu i, po potrebi, osmisliti moguću promjenu.
CILJEVI	Pomoći učesnicima da steknu uvid u <ul style="list-style-type: none"> • društveno konstruisanu prirodu rodnih uloga • mehanizme i aktere rodne socijalizacije • njihov lični istorijat rodne socijalizacije • vezu između rodne socijalizacije i nasilja zasnovanog na rodu
MATERIJALI	<ul style="list-style-type: none"> • Časopisi za mlade • Reklame • Postolje sa papirom • Makaze • Ljepilo • Crveni, plavi, zeleni i crni flomasteri
PRIPREMA	Pripremiti dva velika lista papira. Na jednom treba da stoji MUŠKARCI (napisano plavom bojom), a na drugom ŽENE (napisano crvenom bojom).

³¹ Prilagođeno iz Creighton, A. and Kivel, P. (1990). *Helping Teens Stop Violence. A practical guide for educators, counsellors and parents (Pomognimo tinejdžerima da zaustave nasilje. Praktičan vodič za edukatore, savjetnike i roditelje)*. Hunter House, Alameda

Uputstva

Prvi dio ove vježbe se može sprovesti u manjim grupama ili u čitavoj grupi. To je nešto što treba da odlučite unaprijed. Ako odlučite da pravite manje grupe, razmislite da li je prikladnije da prvi dio vježbe uradite u istopolnim grupama. Uputite na zajedničko iskustvo koje grupa ima prije ove vježbe, bilo da je to uvodna aktivnost u ovu vježbu ili film koji svi znaju ili pop zvijezde koje se ponašaju u skladu sa ekstremnim rodnim ulogama. Objasnite učesnicima/ama da u tom iskustvu postoji /je postojala jaka poruka rodne socijalizacije i da će se naredna aktivnost odnositi na istraživanje rodne socijalizacije na jedan praktičan način.

Kada radite sa jednom velikom grupom

Podijelite ih u grupe od po tri osobe. Podijelite časopise ili isječke i kažite malim grupama da ih prelistaju i razgovaraju među sobom o porukama koje mladi ljudi dobijaju iz takvih časopisa o tome kakvi bi trebalo da budu muškarci i žene. Dok oni razgovaraju, pripremite dva čista lista papira i zakačite ih na zid ili na dva postolja i zapišite MUŠKARCI plavom bojom na vrhu jednog, a ŽENE crvenom bojom na vrhu drugog. Nakon 15-tak minuta pozovite učesnike/ce da se vrate u jedan krug i kažu što su to karakteristike „pravih muškaraca“ i „pravih žena“ kako su predstavljeni u časopisima koje su pregledali, kao i iz drugih izvora gdje se predstavljaju takve slike. Podstaknite učesnike/ce da ukazuju na primjere onoga čemu su njih učili da su „pravi muškarci“ ili „prave žene“ tokom djetinjstva ili u školi. Bilježite karakteristike, poželjno uz korištenje ključnih riječi ili kratkih fraza, koje ćete zapisivati na dva lista papira, i to crvenim flomasterom za žene i plavim za muškarce. U multikulturalnim ili multietničkim grupama ukažite na razlike koje se uočavaju, uključuju i sve različite rodne uloge koje iz toga proističu, na primjer, da se u nekim kulturama mršave žene smatraju ljepšima (obično se radi o mjestima / grupama kojima ne nedostaje hrana), dok u drugim (obično u mjestima / grupama gdje siromaštvo i glad predstavljaju normu) se postojanje više masnog tkiva idealizuje kao lijepo.

Kada liste budu gotove, zamolite grupu da isječe nekoliko slika iz novina i zalijepite ih uz ključne riječi koje su navedene na posterima.

Kada se radi u manjim grupama

Napravite manje grupe. Predstavite časopise ili isječke sa naslovima MUŠKARCI i ŽENE. Uvedite vježbu time što ćete pitati čitavu grupu da da *nekoliko* primjera poruka koje mladi ljudi dobijaju o tome kako treba da izgledaju „pravi muškarci“ i „prave žene“ na osnovu videa / igre uloga / zajedničkog iskustva. Nakon nekoliko odgovora, objasnite da će grupa sada raditi podijeljena u dvije manje grupe i jedna će davati ideje o muškarcima, a druga o ženama. Ako se odlučite za istopolne manje grupe, onda grupa muškaraca radi na muškim ulogama, a grupa žena na ženskim. Treba da pregledaju časopise i isječke i kadgod je to moguće da ih koriste kao ilustrativne primjere. Kažite učesnicima/ama i da ne treba da se ograničavaju na ono na što naiđu u časopisima, već i da se prisjete sopstvenog djetinjstva, školskog doba ili adolescencije i ukažu na poruke koje su oni dobijali o tome kakvi muškarci i žene treba da budu. Poželjno bi bilo da manje grupe rade na odvojenim lokacijama. Moderator/ka treba da prati odvijanje tog procesa.

Kada manje grupe budu spremne, vratite ih nazad u jednu grupu, pregledajte rezultate i pitajte članove/ice grupa da dodaju (neka od) njihovih razmišljanja.

MUŠKARCI

ODAN	(MOŽE BITI) POLIGAMISTA	MIŠIČAV	HETEROSEKSUALAN		
HRABAR	SPORTSKI TIP	OTAC	IMAO MNOGO DJEVOJAKA	DLAKAVE GRUDI	
SNAŽAN	MOCAN	KREATIVAN	POBJEDNIK	BOGAT	USPJEŠAN
ODVAŽAN	MENADŽER	ŠTITI SLABE, POSEBNO ŽENE		AKTIVAN	
UZVRACA UDARAC	SPOSOBAN	ZARADJUJE ZA PORODICU		INTELIGENTAN	
VISOK	PAMETAN	CVRST	NE POKAZUJE EMOCIJE (IZUZEV BIJESA)		

ŽENE

(DOBRA) MAJKA	LIJEPA	UDATA	SEKSI	MONOGAMNA
(KAO) DJEVICA	PASIVNA	(DOBRA) DOMACICA	PLODNA	VESELA
IMA VELIKE GRUDI	DUGA KOSA	DRAŽESNA	VODI RACUNA O SVOM TIJELU	
MRŠAVA	MANJE PAMETNA OD SVOG MOMKA		NEMA DLAKA PO TIJELU	STRPLJIVA
SEKSUALNO ISKUSNA	NENAISILNA	ODRŽAVA TRADICIJE	DOBRO SE OBLACI	
POSLUŠNA	OKRENUTA PORODICI	CUTLJIVA	ZAVODLJIVA	VODI BRIGU O DRUGIMA

Razgovor poslije aktivnosti i evaluacija

Objasnite grupi da uprkos nekim mogućim argumentima oko neke riječi, veoma različite grupe ljudi obično uspiju da za kratko vrijeme sastave liste ovakvih karakteristika. Objasnite da razlozi za to leže u tome što svi iz istih izvora učimo kakvi muškarci i žene treba da budu. Kolektivni naziv za te liste jeste „rodne uloge“. Takve uloge nam se predstavljaju kao „matrice“ u koje se očekuje da se muškarci i žene uklope. Dok to budete govorili, nacrtajte plavi i crveni pravougaonik oko rječi ispisanih na posterima.

Objasnite da ono što razlikuje rod od pola jeste da je, nasuprot liste polnih karakteristika koja je veoma kratka i nije se mijenjala u poslednjih stotinu hiljada godina, lista rodnih uloga veoma dugačka i pokazuje i geografske i istorijske varijacije, često i na malim prostornim i vremenskim udaljenostima.

Počnite diskusiju u vezi osnovnih pitanja koja se pokreću u ovom vježbanju. Za usmjeravanje diskusije možete koristiti sledeća pitanja:

Rodna socijalizacija

- Da li je lako ostati unutar matrice? Zašto?

Ponekad ljudi ne *žele* da ostanu u datoj matrici, ali je nešto drugo uglavnom veoma teško ili nemoguće.

Predložite grupi da potraže moguće kontradikcije *unutar* jedne matrice, zaokružite parove zelenim flomasterom i povežite ih, na primjer:

- mršavo tijelo – velike grudi
- nije maljava – duga kosa
- koristi nasilje da rješava sukobe – ljubazan prema djevojci

Neke od ovih potencijalnih kontradikcija su biološke prirode: masno tkivo na ženama (obično) ne nastaje samo na jednom mjestu; duga i snažna kosa ujedno znači i više maljavosti po tjelu. Ostale podrazumijevaju različite vrste ličnosti u različitim situacijama. Poražite one osobine koje se ne mogu steći voljom, pa oko njih iscrtajte zelene pravougaonike, na primjer, fizičke karakteristike kao što je mišićav, visok ili mršava uglavnom predstavljaju stvar genetike i na njih se može uticati samo u izvjesnoj mjeri. Postati bogat ili biti plodna su takođe karakteristike nad kojima pojedinci

imaju veoma ograničen uticaj.

- Na koje smo načine motivisani da ostanemo unutar, ili da pokušamo da uđemo u matrice?

Socijalizacija podrazumijeva nagrade i kazne kao način podsticanja ili zabrane aktivnosti, navika i vrijednosti. Pitajte učesnike/ce da pogledaju sadržaj matrice i da razmisle o tome kako društvo kažnjava djevojčice i dječake, žene i muškarce koji ne žele ili ne mogu da pripadaju matrici koju im društvo dodjeljuje, na ovaj ili onaj način.

- Što se takvim ljudima kaže? Što im se radi?

Zabilježite odgovore na novi list papira sa naslovom „Kazne“ i kategorišite riječi koje učesnici/e kažu kao verbalnu, psihološku, fizičku, seksualnu i društvenu / ekonomsku vrstu kazne. Kada se iscrpu ideje, dajte nazive tim pet vrstama nasilja i stavite naslove iznad svake grupe riječi.

Zaključite ovaj dio razgovora time što ćete objasniti da su ovo neki primjeri vrsta nasilja koje se koriste da se kažnjava nas i druge, kada se mi ili oni ne uklapamo. Važno je naglasiti da postoje i mnogi drugi uzroci i izgovori za nasilje; poenta ove vježbe je da ukaže na negativnu motivaciju koja je odgovorna za to što nas toliko mnogo pokušava da budemo ono što se od nas očekuje, ali to nije objašnjenje uzroka nasilja!

Rodne uloge i nejednakost između muškaraca i žena

Rodne uloge podjednako ograničavaju i muškarce i žene na individualnom nivou. Međutim, ukoliko poredimo dvije matrice, otkrivamo da, prvo, postoje neke važne razlike među njima:

1. Ima manje kontradikcija u muškoj matrici.
2. Izrazi u muškoj matrici često počinju sa „može“, dok ženska matrica sadrži mnogo više obaveznih vrsta osobina.

Osim toga, između dvije matrice postoji par suprotnosti koje više slobode i više moći daju muškarcima kao grupi stvarajući određene privilegije grupe koje su dostupne muškarcima, za razliku od žena, bilo da ih oni lično traže ili ne.

Pitajte grupu da nađe takve suprotnosti u matricama za muškarce i za žene, a onda ih zaokružite i povežite crnom bojom, na primjer:

- aktivan - pasivna
- koristi nasilje da rješava sukobe - nenasilna
- dobro zarađuje – okrenuta porodici

Ova vježba pokazuje da su naslijeđene rodne uloge i socijalizacija djelimično odgovorni za činjenicu da se muškarci podstiču da učestvuju u javnoj sferi i u političkom i ekonomskom životu zemlje. Stoga ne iznenađuje da ti sistemi više predstavljaju realnosti i potrebe muškaraca. Sa druge strane, žene se često podstiču da ostanu u porodičnoj sferi i da brinu o drugima, što dovodi do nesrazmjerne i nedovoljne zastupljenosti žena na mjestima odlučivanja i njihove finansijske zavisnosti od muškaraca. To ozbiljno ograničava životne opcije, izbore i slobodu žena.

Rodne uloge i nasilje zasnovano na rodu

- Kad sada pogledamo matrice, što mislite koja vrsta veza postoji između rodne socijalizacije i nasilja zasnovanog na rodu?
- Gdje učimo rodne uloge?

Tokom početnih aktivnosti nabacivanja ideja, kao i tokom onog dijela o kaznama, uobičajeno se ukazuje na nekoliko izvora. Napravite novi poster sa naslovom „Izvori rodne socijalizacije“ i navedite imena ljudi i institucija koji se navedu. Obično ta lista uključuje roditelje i prije i poslije rođenja, vrtić, školu, vršnjake, prijatelje i medije (štampanu, časopise, TV, reklame, muziku, filmove, knjige, literaturu, nauku, bajke), religiju, svete knjige, udžbenike istorije, popularnu psihologiju, vojsku, itd.

Uloga i odgovornost sektora mladih

- Kako rodna socijalizacija izgleda u sektoru mladih?
- Da li je bilo i da li ima promjena na ovom polju?
- Da li sektor mladih treba da rješava to pitanje na način koji se razlikuje od sadašnjih praksi? Ako da, onda kako?
- Možete li navesti neke primjere dobrih praksi?

Rezime i zaključak

Postojanje rodni uloga se često negira, a rodne uloge se smatraju „prirodnim“. Kako nešto može biti prirodno i dijelom našeg biološkog određenja, ako se mijenja za deset godina ili nakon stotinu kilometara? Ovdje možete uputiti na kulturne i geografske razlike na koje su ukazali učesnici/ e tokom davanja svojih ideja. Mnogi dječaci i djevojčice, žene i muškarci trpe usljed zahtjeva koji im se nameću kako bi bili u skladu sa navedenim rodni ulogama. Kruto određenje rodni uloga značajno doprinosi nejednakosti između muškaraca i žena i nasilju zasnovanom na rodu.

Savjeti za moderatore/ke

Dobra strana ove aktivnosti je u tome što ona učesnicima/ama približava pitanje rodni uloga i rodne socijalizacije. Obično se takvim pitanjima bavi samo kroz teorijske rasprave. Stoga je važno uvesti ovu vježbu uz određenu vrstu životnog iskustva koje posjeduju učesnici/e. Ako radite sa heterogenom grupom koja se okupila samo za tu jednu obuku, najbolje je da stvarate iskustvo upravo tu u samoj prostoriji u vidu igre uloga (npr. dječak i djevojčica koji se igraju u vrtiću ili na igralištu i jedna odrasla osoba koja ih uči da se ponašaju kao dječak i kao djevojčica) ili video na kom su prikazani dječaci i djevojčice ili žene i muškarci u tipičnim i netipičnim rodni ulogama, kao što su intervjui sa ljudima koji obavljaju posao koji obično obavljaju osobe drugog pola. Ako se grupa sastaje često tokom dužeg perioda vremena, možete se prisjetiti nekog nedavnog zajedničkog iskustva, recimo, u kampu gdje se dječacima često kaže da se pobrinu za drvo za ogrjev i zapale vatru, a djevojčicama se dodjeljuju kuhinjski poslovi.

Predlozi za dalje aktivnosti

Rodna socijalizacija predstavlja dio gotovo svakog aspekta naših života. Vrsta primjera na koje se nailazi u reklamama ili časopisima za mlade se može naći i u mnogim drugim oblastima života. Kao nastavak diskusije na temu „Gdje učimo rodne uloge?“, grupa može da ispita druge izvore rodne socijalizacije, kao što su osnovnoškolski udžbenici, politike i planske aktivnosti sopstvene organizacije, i slično.

Ideje za djelovanje

Grupa može da potraži već postojeće kampanje koje se bave pitanjem rodne socijalizacije i rodni stereotipa i da nađe načina da doprinese tim kampanjama putem aktivnosti i pripreme publikacija i materijala. Kada grupa ne bude mogla da nađe neku postojeću kampanju kojoj bi mogla da se pridruži, možda želi da razmisli o tome kako mogu otpočeti sopstvenu kampanju ili kako mogu da pripreme informativne materijale koje bi dali svojim organizacijama ili drugim organizacijama.

Dobar, bolji, najbolji³²

„Nije sve onako kao što izgleda.“

NIVO: 2
GRUPA: 8-14
VRIJEME: 60MIN

SLOŽENOST	Nivo 2
VELIČINA GRUPE	8 do 14
VRIJEME	60 minuta
KRATAK PREGLED	Ova aktivnost ilustruje rodne stereotipe i način na koji društvo smatra „ženstvene“ i „muževne“ karakteristike poželjnima ili nepoželjnima.
CILJEVI	<ul style="list-style-type: none"> • Prepoznati da su ljudi socijalizovani da smatraju određene karakteristike ženstvenim, a druge muževnim • Otkriti kako društvo smatra određene karakteristike „pozitivnim“ i „poželjnim“, a druge karakteristike se smatraju „negativnim“ ili „nepoželjnim“ • Podići svijest o gotovo automatskoj prirodi društvene kategorizacije
MATERIAJALI	<ul style="list-style-type: none"> • Dva špila karata sa unesenim različitim pridjevima sa liste date u nastavku (pogledati Pripremu i Materijale za učesnike/ce) • Radni i list sa uputstvima za svaku grupu
PRIPREMA	Unaprijed pripremiti materijale za rad u grupi

Uputstva

Špilovi karata

Svaka karta na sebi ima zapisan jedan dio para pridjeva (pogledati materijale za učesnike/ce). Iako ti pridjevski parovi predstavljaju suprotnosti, špilovi treba da budu dovoljno izmiješani da to odmah ne bude isuviše očito.

Radni listovi i listovi sa uputstvima

Radni list za grupu A

Prpremte prazan list papira podijeljen na dvije kolone. Svaka kolona treba da ima naslov: jedan je „Ženstveno“, a drugi je „Muževno“. Pripremite odvojen list sa sledećim uputstvima kako popunjavati radni list:

„*Neke karakteristike se smatraju za ženstvenije, a druge za muževnije. Stavite karte u kolonu u koju mislite da spadaju. Radite što brže možete, bez mnogo razmišljanja.*“

³² Pripremila Marietta Gargya, radnica SOS službe u NANE SOS telefonu za pretučene žene i djecu, Mađarska, na osnovu istraživačke studije autora Broverman, I., Vogel, S. R. Broverman, D.M., Clarkson, F.E. and Rosenkrantz, P.S. (1972). 'Sex Role Stereotypes: A current appraisal' (Stereotipi vezani za polne uloge: trenutna procjena). *Journal of Social Issues*, 28. Blackwell. str 59-78.

Radni list za grupu B

Prpremte prazan list papira podijeljen na dvije kolone. Svaka kolona treba da ima naslov: jedan je „Pozitivno/poželjno“, a drugi je „Negativno/nepoželjno“. Pripremite odvojen list sa sledećim uputstvima kako popunjavati radni list:

„Neke karakteristike se smatraju za pozitivnije ili poželjne, a druge za negativnije ili nepoželjne. Stavite karte u kolonu u koju mislite da spadaju. Radite što brže možete, bez mnogo razmišljanja.“

Pogledajte materijale za učesnike/ce u kojima se nalaze karte i radni listovi sa uputstvima koji se unaprijed pripremaju.

Objasnite da u ovoj vježbi treba da se utvrdi kako rodni stereotipi funkcionišu u društvu.

Podijelite učesnike/ce u dvije grupe sa jednakim brojem članova. Kažite im da sjednu u dva čoška prostorije. Dajte im koverta sa kartama i radne listove sa instrukcijama. Kažite učesnicima/ama da treba da slijede uputstva sa radnih listova i da rade što je brže moguće. Kažite učesnicima/ama da imaju na raspolaganju otprilike 10 do 15 minuta da završe zadatak u skladu sa instrukcijama.

Kada budu gotovi, ponovo okupite čitavu grupu. Napišite na posteru dva naslova: „Ženstveno“ i „Muževno“ i zamolite grupu A da vam izdiktira karakteristike koje su stavili u kolonu „Ženstveno“. Nakon svakog pridjeva, pitajte grupu B da li su taj pridjev stavili pod Pozitivno/poželjno ili Negativno/nepoželjno. Tu informaciju zabilježite stavljanjem znaka plus (+) ili minus (-) pored datog pridjeva.

Razgovor nakon aktivnosti i evaluacija

Pitajte za prve utiske o vježbi i njenim rezultatima. Učesnicima/ama možete postaviti sledeća pitanja:

- Što mislite o ovoj vježbi? Što vam se kod nje sviđa ili ne sviđa? Zašto?
- Što mislite o rezultatima, sad kad ste ih vidjeli sumarno prezentirane?
- Da li vas iznenađuje nešto u vezi rezultata? Što? Zašto je to iznenađujuće?

Slijede tipična pitanja na koja bi trebalo obratiti pažnju tokom razgovora nakon vježbe:

a. Vjerovatno je da će pored karakteristika u koloni označenoj sa „Ženstveno“ stojati znak minus (-), dok će uz one u koloni označenoj kao „Muževno“ vjerovatno stojati znak plus (+):

- Što mislite o toj razlici?
- Odakle potiču te razlike?
- Da li smatrate da je takva karakterizacija osobina ženstvenosti i muževnosti tačna ili stereotipna?
- Kako učimo rodne stereotipe?
- Možete li se identifikovati sa nekim od njih (kod vas samih ili kod ljudi koje poznajete)?
- Po vašem mišljenju, na koji način rodni stereotipi utiču na način na koji mi / drugi ljudi vrednuju ili sude o muškarcima i / ili ženama?

b. Liste sa atributima muškaraca i žena (bilo pozitivnim ili negativnim) umnogome zavise od naše percepcije muškaraca i žena. Oni ukazuju na unaprijed stvorene ili gotove ideje koje imamo kada susrećemo ljude:

Što mislite koje posljedice rodni stereotipi imaju na djevojke i mladiće?

- Što se po vašem mišljenju može uraditi kako bi se riješile negativne posljedice rodni stereotipa?
- Kako rodni stereotipi doprinose nasilju zasnovanom na rodu?

- Kako to utiče na ljude koji se ne uklapaju u rodne stereotipe?

Savjeti za moderatore/ke

Možda uvođenjem zaključka tokom razgovora nakon vježbe možete reći učesnicima/ama da je istraživanjem utvrđeno da već djeca uzrasta od 5 ili 6 godina imaju stereotipe vezane za rod. Takođe je utvrđeno da postoji saglasnost o razlikama, bez obzira na uzrast, obrazovanje, pol ili društveni status.

Dodatna dimenzija ove faze razgovora se može usredsrediti na činjenicu da se grupe sa nepoželjnim karakteristikama obično smatraju manje vrijednim i da imaju niži status u društvu. To obično znači da su oni češće izloženi predrasudama i verbalnom i fizičkom zlostavljanju. Možete pitati učesnike da identifikuju grupe koje su pogođene takvim problemima u njihovoj lokalnoj sredini i onda ih pitati kako oni misle da bi se to moglo prevazići.

Predlozi za nastavak aktivnosti

Pitajte učesnike/ce da promisle o načinima na koje se može podići svijest u vezi stereotipa i kako se mogu pripremiti smjernice o tome kako se suočiti sa i suprotstaviti stereotipima u svakodnevnim situacijama. Recite im da slijede sledeće smjernice u svom svakodnevnom životu i da posmatraju rezultate. Na kasnijem sastanku razgovarajte o njihovim različitim iskustvima.

Ideje za djelovanje

Osmislite „istraživački projekat“ o stereotipima u svakodnevnim situacijama. Ako članovi vaše grupe pohađaju školu, razgovarajte o tome kako bi oni mogli posmatrati i dokumentovati stereotipe u školi tokom određenog vremenskog perioda. Na osnovu rezultata, vaša grupa bi mogla predložiti preporuke školskim vlastima kako suzbijati stereotipe, a grupa bi mogla biti uključena i u školske aktivnosti za podizanje nivoa svijesti među učenicima.

MATERIJALI ZA UČESNIKE/CE

Uputstvo za grupu A

Naslovi: Ženstveno - Muževno

Neke karakteristike se smatraju za ženstvenije, a druge za muževnije. Stavite karte u kolonu u koju mislite da spadaju. Radite što brže možete, bez mnogo razmišljanja.

Uputstvo za grupu B

Naslovi: Pozitivno/poželjno – Negativno/nepoželjno

Neke karakteristike se smatraju za pozitivnije ili poželjne, a druge za negativnije ili nepoželjne. Stavite karte u kolonu u koju mislite da spadaju. Radite što brže možete, bez mnogo razmišljanja.

SET KARATA

zavisno	nezavisno
emotivno	racionalno
objektivno	subjektivno
podređeno	dominantno
pasivno	aktivno
vještina u biznisu	bez vještine u biznisu
sposobno	nesposobno
oklijeva mnogo	brzo donosi odluke
ambiciozno	neambiciozno
diplomatski	direktno

Samo jedanput

NIVO: 2
GRUPA: 6-30
VRIJEME: 90MIN

„Muškarcima njihova prava i ništa više. Ženama njihova prava i ništa manje.“
Susan B. Anthony (1820 – 1906)

SLOŽENOST Nivo 2
VELIČINA GRUPE 6 do 30
VRIJEME 90 minuta

KARATAK PREGLED Ova aktivnost koja uključuje *brainstorming* i diskusiju ima za cilj da stvori bolje razumijevanje razlika između arbitrarnih incidenata nasilja i sistematskog zlostavljanja

CILJEVI

- Utvrditi što to predstavlja nasilne incidente za razliku od zlostavljanja u vezi
- Diskutovati o načinima prepoznavanja razlika između nasilnog incidenta i zlostavljanja u vezi
- Diskutovati o razlikama u tome kako se na odgovarajući način odnositi prema nasilnim incidentima i prema zlostavljanju

MATERIJALI

- Postolje sa papirima
- Flomasteri

PRIPREMA

Unaprijed pripremiti dovoljan broj primjeraka piramida sa asocijacijama (na postolju sa papirima ili papirima A3 formata) za radne grupe kako slijedi:
Nacrtajte piramidu na velikom papiru. Na vrhu napišite „Konflikt“.
Odmah ispod nacrtajte dvije prazne linije, a ispod te dvije još po dvije.
Nivo asocijacija možete povlačiti i dalje, ali je bolje zadatak ne činiti previše komplikovanim. Tri nivoa obično budu dovoljna da podstaknu bogatu diskusiju.

Primjer:

Nasilni incidenti

Uputstva

Objasnite da će u ovoj vježbi grupa diskutovati o razlikama i sličnostima između nasilnih incidenata među ljudima koji su u vezi i zlostavljanja u vezi koristeći metod asocijacija riječi. Asocijacije se najbolje odrađuju u malim grupama, tako da ako u vašoj grupi ima više od šest osoba, napravite nekoliko malih grupa koje će raditi paralelno.

Jasnosti radi, može biti korisno nacrtati veću verziju piramide za asocijacije na velikom papiru i pokazati ga učesnicima prilikom objašnjenja što grupa treba da radi. Objasnite da učesnici treba da popune piramidu sa asocijacijama (u našem primjeru „Nasilni incidenti“) i da napišu prve dvije stvari koje sa tim povezuju u dva prazna mjesta odmah ispod. Nastavljaju tako dalje za sve riječi kroz sve nivoe piramide.

Na primjer:
Nasilni incidenti

Nasilje Vika

Grupa treba da pripremi drugu piramidu na temu „Zlostavljanje“.

Objasnite da učesnici/e iz svake grupe treba da zajednički odluče koje riječi smatraju najprikladnijim asocijacijama za prethodnu riječ u otvorenoj i uzajamnoj diskusiji o onome što oni smatraju da se odnosi na glavnu temu i riječi koje se kasnije dodaju u piramidu. Objasnite da su svačije ideje važne i da svačije mišljenje treba biti zastupljeno u konačnim rezultatima rada grupe. Grupa treba da bude spremna da predstavi rezultate svog rada, uključujući i svoje papire, cijeloj grupi na kraju.

Pažnja: Ovaj dio vježbe može da potraje do 30 minuta, zavisno od toga koliko je ljudi u svakoj grupi i koliko nivoe piramide tražite da se popuni. I konačno, grupe predstavljaju rezultate svoga rada cijeloj grupi. Postarajte se da svaka grupa ima jednako vrijeme na raspolaganju za prezentaciju i ne zaboravite da nakon svake prezentacije pitate jesu li potrebna pojašnjenja.

Razgovor poslije aktivnosti i evaluacija

Kako bi pokrenuli diskusiju, nadovežite se direktno na ishode rada u grupama. Vjerovatno bi najbolje bilo početi diskusiju sa prvim setom rezultata (odnosno, onih koji se odnose na nasilne incidente), a zatim nastaviti sa diskusijom rezultata u vezi zlostavljanja. Zaključni dio ove aktivnosti može povezati ta pitanja.

Moguća pitanja za usmjeravanje diskusije:

O sukobu:

- Smatrate li da su opisi nasilnih incidenata u vezi kako su proistekli iz rada u grupama tačni? Ako da, zašto? Ako ne, zašto ne?
- Postoji li nešto što je proisteklo iz ove vježbe što smatrate iznenađujućim ili čega niste bili svjesni prije toga? Zašto / Kako?
- A što je sa konačnim rezultatima na dnu piramida?
- Ima li kontradikcija među rezultatima rada različitih grupa?
- Gledajući rezultate rada u grupama, kako bi definisali nasilne incidente u vezi?
- Što mislite da izaziva nasilne incidente u vezi?

Možete koristiti isti set pitanja, sa malim prilagođavanjem, i za pokretanje diskusije u vezi rezultata za „zlostavljanje“, na primjer:

- Gledajući rezultate rada u grupama, kako bi definisali zlostavljanje u vezi?

Već u ovoj fazi će se javiti različite definicije za nasilne incidente i zlostavljanje. Pokušajte da bilježite sličnosti i razlike na koje se ukazuje u diskusiji. U ovoj fazi, ako postoje pitanja koja se

pojavljaju u vezi sa oba naslova, ukažite na njih i diskutujte o tome zašto su karakteristični i za konflikt i za zlostavljanje u vezi.

Kada prodiskutujete neke od razlika između sukoba i zlostavljanja u vezi, možete nastaviti time što ćete sa učesnicima diskutovati o tome što oni smatraju odgovarajućim pristupima u njihovom rješavanju.

Za zaključak, pitajte učesnike o tome što su dobili iz ove aktivnosti i koje sledeće korake smatraju da mogu preduzeti:

- Što smatrate da ste naučili iz ove aktivnosti?
- Što mislite da vi (i vaši prijatelji, grupa, organizacija) možete učiniti na rješavanju problema zlostavljanja u vezi?

Savjeti za moderatore/ke

Aktivnosti koje se zasnivaju na asocijacijama zavise u određenoj mjeri od jezičkih vještina učesnika, zato budite svjesni raznih nivoa jezičke sposobnosti članova/ica vaše grupe, pogotovo ako se radi o međunarodnoj ili multikulturalnoj grupi koja koristi jedan zajednički jezik koji nije njihov maternji. Osim toga, niste nužno u potpunosti svjesni vrste odnosa u kojima se učesnici/e nalaze ili kakve su iskusili/e, zato budite obazrivi da ne postavljate direktna pitanja o iskustvima sa nasilnim incidentima ili zlostavljanjem. I još nešto, budite spremni za mogućnost da neko od učesnika/ca dobrovoljno iznese neki podatak lične i emotivne prirode o prethodnom ili sadašnjem iskustvu sa nasilnim incidentima i/ili zlostavljanjem.

Predlozi za nastavak aktivnosti

Kontaktirajte neku lokalnu organizaciju koja se bavi pitanjem zlostavljanja u vezi i pitajte predstavnika te organizacije da dođe i susretne se sa članovima/icama vaše grupe. Organizujte diskusiju i pitanja i odgovore na pitanja koja interesuju vašu grupu, na primjer, kako prepoznati zlostavljanje u vezi ili kako pružiti podršku ili pomoći osobi ulovljenoj u zamku takve veze.

Ideje za djelovanje

Pokrenite jednu istraživačku grupu sa učesnicima koji su zainteresovani da saznaju više o zlostavljanju u vezi. Podstaknite vašu grupu ne samo da traži „teorijske“ informacije o uzrocima, odgovorima i zakonskim odredbama za gonjenje zlostavljača, već da kontaktiraju i organizacije koje se bave efektima zlostavljanja i da se susretnu sa bivšim žrtvama i počiniocima. Razmislite o načinima na koje bi vaša grupa mogla podržati organizacije ili doprinijeti promovisanju pitanja za koja se one zalažu.

Katina priča

„Ja sam ona koju voliš da mržiš.“

NIVO: 4
GRUPA: 10-20
VRIJEME: 60MIN

SLOŽENOST	Nivo 4
VELIČINA GRUPE	10 do 20
VRIJEME	60 minuta
KRATAK PREGLED	Ova aktivnost osnažuje empatiju sa žrtvama interpersonalnog ili nasilja vezi i koristi simbol kako bi podigla svijest o veoma ograničenom prostoru i mogućnostima dostupnim pretučanim ženama. Nadalje, ova aktivnost pokazuje i da se nasilna veza fazno napušta. Pomagači će neminovno vidjeti samo mali dio razvoja događaja koji navedu osobu koja trpi zlostavljanje da izađe iz nasilne situacije.
CILJEVI	<ul style="list-style-type: none"> • Identifikovati faze tipičnog odnosa zlostavljanja • Razviti razumijevanje za dugotrajan proces napuštanja nasilne veze • Razgovarati o ulozi trećih lica (prijatelja, članova porodice, profesionalaca, itd) u pomoći osobama da izađu iz nasilne veze
MATERIJALI	<ul style="list-style-type: none"> • Zatvoren prostor dovoljno velik da vaša grupa može da stane u krug oko jedne stolice sa vratima koja se mogu zatvoriti. • Jedna stolica na sredini sobe • Devet laganih ćebadi ili čaršava dovoljno velikih da pokriju odraslu osobu

PRIPREMA

Upoznajte se sa problemom nasilja u vezi i premlaćivanja prije nego što se upustite u moderiranje ove vježbe. Poglavlje 2 ovog priručnika, posebno odjelci koji se odnose na nasilje u porodici i zlostavljanje, je posebno korisno za razjašnjavanje razlike između raznih vrsta nasilja. Pogledajte i Compass³³ str. 354 do 357, za konkretne informacije o dimenziji ljudskih prava povezanoj sa ovim problemom.

Dogovorite se u vašem timu, ili sa drugim ljudima koji su obično moderatori/ke vaše grupe, ko će biti vaš/a ko-moderator/ka. Provjerite u grupi da li neko ima iskustva sa takvom aktivnošću. Ako je tako, zamolite jednog od učesnika/ca da bude vaš/a ko-modertator/ka. Detaljno sa njima prođite kroz vježbanje i objasnite im njihovu ulogu. Obavezno provjerite da li razumiju što se od njih očekuje i da je to sa njihove strane u redu.

Prije vježbe pridite jednom učesniku/ici koga/koju smatrate „emotivno snažnim/om“ i pitajte da li bi pristali da preuzmu tešku ulogu u ovoj vježbi, a to je uloga Kati. Objasnite im čitavu vježbu prije nego što pristanu da prihvate ulogu. Obavezno provjerite da li razumiju funkciju ćebadi i što će se sa njima dešavati. Obavezno provjerite da ne pate od klaustrofobije ili anksioznosti.

33 www.coe.int/compass

Pripremite prostoriju tako što ćete jednu stolicu staviti u sredinu i stvoriti prostor tako da svi mogu da sjednu u krug oko stolice ili u polukrug ispred nje. Neka ćebad budu složena na gomilu nadohvat ruke.

Uputstva

- Upoznajte učesnike/ce sa vježbom i njenim ciljevima. Objasnite da je cilj aktivnosti osnažiti empatiju prema žrtvama interpersonalnog ili nasilja u vezi i da koristi jedan simbol kako bi podigla nivo svijesti o veoma ograničenom prostoru i mogućnostima koje stoje na raspolaganju zlostavljanim ženama. Ova vježba ujedno pokazuje kako se napuštanje nasilne veze odvija u fazama. Pomagači će neminovno vidjeti samo mali dio razvoja događaja koji navedu osobu koja trpi zlostavljanje da izađe iz nasilne situacije.
- Pitajte učesnika/cu koga/koju ste unaprijed odabrali i pripremili za ulogu Kati da istupi iz grupe. Predstavite tog/tu učesnika/cu grupi. Kažite učesnicima/ama da će on/a imati težak zadatak, ali da će biti bezbjedan/na tokom vježbe. Kažite toj osobi da sjedne na stolicu postavljenu u sredinu sobe. Zatim predstavite vašeg/u ko-medijatora/ku grupi. Objasnite da će vam ta osoba pomagati u vođenju vježbe.
- Ravnomjerno podijelite ćebad ili čaršave među učesnicima/ama (po 1 na svaka 2 ili 3 učesnika/ce). Ko-medijator/ka treba da dobije jedno.
- Objasnite učesnicima da ćete im pročitati niz rečenica. Između čitanja svake rečenice biće napravljena kratka pauza. Učesnici/e treba pažljivo da slijede tekst i posebno da obraćaju pažnju na pauze, pošto će svako od njih imati zadatak koji treba uraditi tokom neke od pauza. Takođe im recite da obrate pažnju na ko-medijatora/ku, jer će tokom prve pauze on/a pokazati što to učesnici/e treba da urade kasnije. Kako bi se sačuvao efekat iznenađenja, bolje je ne reći odmah čitavoj grupi za ćebad. Objasnite učesnicima da je osoba koja glumi Kati u potpunosti upućena, da je u potpunosti svjesna onoga što će da uslijedi i da je prihvatila izazov.
- Recite učesnicima/ama da budu potpuno tihi tokom aktivnog dijela vježbe i recite im da ako imaju pitanja da ih sačuvaju do završetka aktivnog dijela vježbe. Recite im da prate svoja osjećanja kako se vježba bude odvijala. Ukoliko imaju pitanja za pojašnjenje o tome kako bi vježba trebalo da se odvija, recite im da ih postave sada prije nego što počne aktivni dio vježbe.
- Počnite pažljivo da čitate priču. Kod prve pauze, dajte signal ko-medijatoru/ki da stavi prvo ćebe preko Kati. Postarajte se da ko-medijator/ka zna unaprijed da Kati treba potpuno pokriti. Nastavite sa čitanjem sledećeg dijela priče.
- Kod sledeće pauze podstaknite učesnike da stave još jedno ćebe. Ukoliko učesnici/e budu oklijevali, možete podići pogled, klimnuti glavom ili dati signal ko-medijatoru/ki da vodi jednog učesnika/cu da doda još jedno ćebe.
- Kada dođete do dijela priče u kome Kati postavljate pitanja, čitajte posebno sporo. Kada stignete do prve pauze, dajte signal ko-medijatoru/ki da pristupi i ukloni prvo ćebe. Ponovo dajte signal učesnicima/ama da treba da prate primjer ko-medijatora/ke kod naredne pauze. Obično učesnici/e ne oklijevaju da to urade, ali ako budu, dajte signal ko-medijatoru/ki da ih usmjeri.

- Nakon što se ukloni sva ćebad, zahvalite učesniku/ci koji su igrali Kati i pitajte je/ga da se vrati i sjedne u krug. Sačekajte trenutak prije nego što počnete sa razgovorom nakon vježbe dok se učesnici/e smire.

Razgovor nakon aktivnosti i evaluacija

Počnite razgovor time što ćete pitati za utiske kako bi od svakoga čuli kako se osjeća. Ovo je vježba koja je prilično emotivno izazovna, pa se učesnici možda osjećaju uznemireno ili nelagodno. Podsjetite učesnike da imaju pravo da ništa ne kažu. Ponudite osobi koja je glumila Kati mogućnost da govori prva o svojim osjećanjima, pa nastavite sa ostalima koji pokažu da žele da govore.

Tokom razgovora, držite papir sa Katinom pričom pri ruci, tako da možete osvježiti pamćenje učesnika/ca što se tiče detalja priče, kako bude potrebno. Sledeća pitanja za usmjeravaje vam mogu pomoći u razvijanju diskusije:

- *Kakav je bio osjećaj stavljati ćebad na Kati? Kako ste se osjećali dok ste gledali druge kako je pokrivaju? Ako ste oklijevali da Kati potpuno prekrijete, zašto ste oklijevali?*
- *Kako ste se osjećali kad su se skidala ćebad?*
- *Po onome što ste vi uočili, kako su se drugi učesnici ponašali tokom prekrivanja i otkrivanja? Da li je bilo razlika?*
- *Što mislite o ovoj priči? Možete li se sa nečim u njoj identifikovati?*
- *Ko je odgovoran za to što je Kati pokrivena sa toliko mnogo ćebadi? Ona, njen suprug ili drugi ljudi u priči?*
- *Zašto smo tražili od učesnika da je pokrivaju i otkrivaju?*
- *Zašto su ćebad skidana postepeno? Zašto ih jednostavno nismo uklonili sva odjednom?*
- *Što mislite o pitanjima koja su postavljena Kati kada je bila pokrivena sa devet ćebadi?*
- *Po vašem mišljenju, koje bi mogle biti različite uloge i odgovornosti ljudi u ovoj priči za prestanak zlostavljanja?*
- *Što je odgovornost „trećih strana“, odnosno pojedinaca koji ne pripadaju niti jednoj od dvije uključene strane?*
- *Što je odgovornost društva?*
- *Što mislite da mladi ljudi, ljudi koji rade sa mladima i organizacije mladih mogu uraditi da zaustave zlostavljanje?*

Savjeti za medijatore/ke

Za ovu vježbu je potrebno sigurno okruženje. Nije to vježba koja se može izvoditi sa grupom koja se tek nedavno okupila. Ako vaša grupa redovno radi zajedno, ovo je vježba za trenutak kada već budu upoznali jedni druge i kada budu jedni drugima, kao i vama (kao medijatoru/ki) vjerovali. Ako se vaša grupa okupila samo za jednu aktivnost od više dana, predložimo da ovu aktivnost odradite tek pošto je grupa zajednički radila već nekoliko dana. Presudno je za uspjeh ove vježbe da učesnici imaju povjerenja u medijatora/ku i jedni u druge.

Postarajte se da ne bude nikakvog uznemiravanja tokom aktivnog dijela. Neka niko ne ulazi niti izlazi iz prostorije. Ako ovu vježbu sprovedite nakon pauze ili kada je neko napustio prostoriju, provjerite da su se svi vratili u prostoriju prije nego što počnete.

Na vama je kako ćete odabrati Kati, ali zdušno preporučujemo da, prije vježbe, objasnite toj osobi da će biti potpuno prekrivena sa nekoliko ćebadi. Ta osoba ne smije patiti od klaustrofobije i mora biti spremna da doživi neke fizičke teškoće tokom vježbe. Možete se odlučiti i za varijantu u kojoj bi ko-medijator/ka glumio/la Kati. Upravo to i svajetujemo ako do tog momenta niste imali priliku da izgradite visok nivo povjerenja i osjećaja sigurnosti u grupi.

Neki učesnici/ce mogu oklijevati da stave ćebe preko Kati, ili bi ga radije stavili/le Kati u krilo umjesto preko glave. Moderator/ka i ko-moderator/ka ne treba da govore tokom vježbe, zato pokušajte da podstaknete učesnike/ce da potpuno prekriju Kati koristeći kontakt očima i vodeći ih. U fazi razgovora poslije aktivnosti dotaknite se oklijevanja ili nesprijetnosti da se nešto uradi u skladu sa onim kako je tekao čin pokrivanja Kati.

Ne zaboravite da nužno ne znate, kako je napomenuto u uvodu za vježbe, „ko je sve u prostoriji“. Možda je neko doživio zlostavljanje u vezi, pa treba da izbjegavate da se takvi ljudi osjećaju pod pritiskom da otkrivaju nešto o čemu ne žele da govore sa drugima ili javno. Pokušajte da formulišete pitanja koja postavljate u fazi razgovora na jedan „ne-ličan“ način, tako da čak iako imaju lično iskustvo, učesnici/e ne moraju da odgovore direktnim pozivanjem na to.

Takođe budite svjesni toga da može biti bolno za učesnike/ce da ih se podsjeća na takva iskustva i da kao medijator/ka imate odgovornost da se nosite sa emocionalnim posljedicama odrađivanja ove vježbe u vašoj grupi. Drugim riječima, a i praktično govoreći, ako se neki učesnik/ca uznemiri ili počne da plače, morate biti spremni da to rješavate u odnosu jedan-na-jedan i u čitavoj grupi. To može biti u fazi nečeg vrlo jednostavnog, kao što je davanje pauze, pitati učesnika/cu da li želi da ode do svoje sobe da se osvježi i reći ostatku grupe da je toj osobi potrebno neko vrijeme van grupe i da će o tome pričati kada za to bude spremna, ili može podrazumijevati rješavanje razloga zašto se taj učesnik/ca tako uznemirio/la tokom diskusije u čitavoj grupi, podrazumijeva se, uz njeno/njegovo prethodno odobrenje.

Postoje varijacije ove vježbe. Možete izmijeniti priču kako bi se uklopila u okruženje u kome radite. Takođe možete da je napravite u 6 do 8 koraka, a ne u svih 9. Međutim, postarajte se da imate jednak broj koraka u priči i za prvu i za drugu fazu vježbe (odnosno, i za stavljanje i za skidanje ćebadi). Ne idite na više od devet koraka – nije nimalo zabavno biti ispod ćebadi!

Predlozi za nastavak aktivnosti

Moguće je raditi sa varijacijama na ovu vježbu korištenjem razlišite „priče“ koja dočarava Katinu situaciju. Relevantne studije slučaja možete naći na sledećem sajtu: www.nane.hu.

Proverite na internetu ili kod lokalnih organizacija koje nude pomoć u kriznim situacijama za zlostavljane žene ili druge osobe izložene stalnom nasilju u vezi. Ispitajte koju vrstu pomoći nude žrtvama. Ukoliko je to moguće, pozovite predstavnika/cu takve jedne organizacije da objasne što to oni rade da pomognu u „skidanju ćebadi sa Kati“.

Pogledajte vježbu pod nazivom „Domaće stvari“ na strani 114 kako bi razvili temu nasilja u porodici i „Stanica moći“, str. 198 kako bi razvili temu povezanosti moći i nasilja. Obije vježbe su iz Compass³⁴.

³⁴ www.coe.int/compass

Ideje za djelovanje

Razmislite o tome da vašoj ciljnoj grupi pružite informacije o nasilju u porodici i u vezi. Ako ranije niste bili aktivni na polju nasilja zasnovanog na rodu, posavjetujte se nekom NVO koja se bavi tim pitanjima o tome kako najbolje da informišete svoju ciljnu grupu o tom problemu i da im podignete svijest o tome kako oni mogu pomoći sami sebi ili drugima time pogođenim. Uključite vašu grupu u pripremu informativnog materijala (npr, letaka, blogova, itd).

MATERIJALI ZA UČESNIKE/CE

Katina priča

Kati ima 28 godina. Udala se za Zolija kad je njoj bilo 20, a njemu 23. Imaju dvoje djece, od 3 i 7 godina.

Ko-medijator/ka pokriva „Kati“ prvim ćebetom.

Kada je Kati bila mala, često je gledala kako njen otac tuče njenu majku. To se dešavalo nekoliko puta sedmično. Kati se sjeća da je ponekad njena majka morala da ide u bolnicu zbog povreda.

Odmah nakon što su se vjenčali, Zoli kaže Kati da će se on starati za prihod porodice, jer Kati ne zna da štedi. Kaže joj da će ona od njega dobivati tek dovoljno novca za hranu i za stvari za kuću. Kaže joj da će morati da mu pokazuje račune da dokaže da je novac zaista i potrošila na ono za što ga je tražila i što je on odobrio.

Kati zatrudni tokom prve godine njihovog braka. Zoli počinje redovno da govori Kati da ona ne zna kako da vodi domaćinstvo i da je srećna što ga ima jer je niko drugi ne bi htio za ženu.

Nakon rođenja njihovog prvog djeteta, Zoli počinje da tuče Kati. Optužuje je da dijete voli više od njega.

Kati odlazi kod svoje majke i kaže joj da je Zoli bije. Majka joj kaže da to čini sastavni dio braka i da treba da nauči da se sa tim nosi. Prema riječima njene majke, „žena mora da se drži svog muža“.

Kako njihov stariji sin raste, Zoli počinje i njemu da prijeti i da ga tuče. Kati je zabrinuta, ali u isto vrijeme vjeruje da je štetno za djecu da se odvajaju od očeva.

<p>Kati kaže jednoj kolegini sa posla da je Zoli redovno bije i da joj treba pomoć. Koleginica kaže ostalima na poslu i sad svi o njoj govore.</p>
<p>Kati počinje sve više da izostaje s posla bez valjanog razloga, pa dobija otkaz. Sada nema ni posao ni sopstvenog prihoda.</p>
<p>(Pitanje za osobu koja sjedi u sredini kako bi se označio prelazak sa porivanja na otkrivanje Kati) Kati, zašto moraš ovako da živiš? (Pauza) Zašto ne napustiš muža? (Pauza)</p>
<p>Kati čita priču u jednom časopisu o zlostavljanim ženama koje uspijevaju da izađu iz veze u kojoj trpe zlostavljanje. U članku se daju brojevi SOS telefona, telefona skloništa i centara za zlostavljane žene.</p>
<p>Ko-medijator/ka uklanja jedno ćebe</p>
<p>Kati odlučuje da više ne može da trpi zlostavljanje. Poziva SOS telefon i dugo razgovara sa jednom ženom koja joj je rekla da je ona jedna od mnogih žena koje doživljavaju nasilje u porodici.</p>
<p>Po prvi put Kati otvoreno razgovara sa svojim starijim sinom o njihovom zajedničkom strahu od nasilnog muža i oca.</p>
<p>Nakon nekoliko sedmica razmišljanja i planiranja, Kati poziva svoju sestru i pita je može li da se preseli kod nje sa sinovima na jedno kraće vrijeme. Njena sestra je odavno izgubila nadu da će Kati ikad napustiti svog nasilnog muža i sad vrlo rado priskaće u pomoć.</p>
<p>Jedno popodne Kati pakuje sve svoje stvari i sa sinovima se seli kod svoje sestre.</p>
<p>Počinje da traži posao. Sestra joj pomaže time što pita prijatelje znaju li za neki posao, a zajedno gledaju i oglase.</p>
<p>Kati posjećuje advokata da se informiše o pitanjima starateljstva i pravu na posjećivanje i da dobije savjet o tome kako se može otkriti istina o Zolijevom nasilništvu prema njima. Takođe razgovaraju i o proceduri razvoda.</p>
<p>Kati nalazi posao koji joj se sviđa i seli se u iznajmljeni stan sa svojim sinovima. Posjećuje Službu za brigu o djeci i saznaje da se njen stariji sin može priključiti grupi podrške za djecu koja su napustila nasilnički dom.</p>
<p>Kati pronalazi grupu za samopomoć sa ženama koje su preživjele nasilje u porodici. Pričajući i slušajući druge počinje da shvata kako i zašto se njena romantična veza pretvorila i nasilničku. Odlučuje kada se bude čvrsto osovala na svoje noge da će se i sama priključiti grupi i pomagati zlostavljanim ženama.</p>

Slušaj pažljivo

„Nikad se ništa ne kaže ukoliko neko ne sluša.“

NIVO: 1
GRUPA: 6-30
VRIJEME: 60MIN

SLOŽENOST	Nivo 1
VELIČINA GRUPE	6 do 30
VRIJEME	60 minuta
KRATAK PREGLED	Osjećanje da vas ignorišu je često u diskusijama o rodu. Vježba koja je usmjerena na komunikaciju može pokrenuti problematično pitanje isključenosti zasnovane na rodu.
CILJEVI	<ul style="list-style-type: none"> • Razumjeti proces isključivanja zasnovanog na rodu • Razumjeti ulogu koju komunikacija može da igra u isključenosti
MATERIJALI	Nema
PRIPREMA	Postarajte se da budete spremni da učesnicima/ama date primjere vrste iskustava ili priča kakve imate na umu. Pripremite veliki prazan prostor u kome učesnici/e mogu da rade u parovima i da jedni druge ne ometaju.

Uputstva

Recite učesnicima/ama da se podijele u parove. Jedna osoba dobija zadatak da razmisli o nekom iskustvu ili da ispriča priču. Druga osoba treba da sve od sebe da pokaže da ne sluša, izuzev da i sama govori ili da ode. Nakon 2 do 3 minuta parovima se kaže da zamijene uloge i da ponove vježbu. Kada se to završi, zamoli se prva osoba da ponovo ispriča istu priču. Ovog puta, druga osoba treba pažljivo da sluša i da sve od sebe da pokaže da sluša, čak i da koristi kratke izraze i uzvike (npr. "a-a"). Opet, nakon 2 ili 3 minuta, zamjenjuju uloge.

Razgovor nakon aktivnosti i evaluacija

Počnite sa procesom i kako su se ljudi osjećali tokom aktivnosti. Možete koristiti sledeća pitanja za usmjeravanje diskusije:

- Kako ste se osjećali kad vas ignorišu?
- Kako ste se osjećali kad vi nekoga ignorišete?
- Kako ste se osjećali kad vas neko sluša?
- Kako ste se osjećali kad ste pažljivo slušali?
- Koja je uloga najbolja i zašto?

Nastavite sa diskusijom o ulozi koju komunikacija može odigrati u procesu isključivanja:

- Što se podrazumijeva pod „aktivnim slušanjem“?
- Kako možete početi da aktivno slušate?
- Što se može dobiti od aktivnog slušanja?
- Što možete uraditi kad vas ignorišu?

Zaključite istraživanjem toga kako funkcioniraju isključivanje na osnovu roda:

- Koju ulogu igra rod u isključivanju?
- Kako mehanizmi isključivanja o kojima se govori utiču na mlade ljude u sredini u kojoj živite?
- Kako možete vi ili vaša organizacija pomoći mladim ljudima da prevaziđu isključenost na osnovu roda?

Savjeti za moderatore/ke

Iako je ova vježba prilično generička i može se koristiti za istraživanje komunikacije i isključenosti i u odnosu na druga pitanja, a ne samo na rod, važno je imati na umu da ovu vježbu samo koristite kao način da razumijete proces isključivanja. Pokušajte, onoliko koliko je to moguće, da izvučete primjere iz ličnog iskustva učesnika/ca isključenosti na osnovu rodu tokom diskusije nakon aktivnosti.

Predlozi za nastavak aktivnosti

Napravite smjernice koristeći tehnike za izvlaženje ideja (*brainstroming*) i diskusiju za rodno-senzitivnu i inkluzivnu komunikaciju sa učesnicima koje oni mogu koristiti u onim kontekstima u kojima nailaze na isključenost zasnovanu na rodu. Ako ste zainteresovani za pitanja društvene isključenosti, predlažemo da pogledate materijale za nastavnike za pitanja društvene uključenosti na <http://www.training-youth.net/site/publications/tkits>.

Ideje za djelovanje

Primijenite smjernice za rodnu senzitivnost i inkluzivnu komunikaciju u grupi sa kojom radite. Tražite od grupe da prate napredak koji postižu i da ocijene razlike u svojim iskustvima rada u grupi. Pokrenite diskusiju u lokalnoj školi i vašoj organizaciji o kanalsanju takvih smjernica.

Medijski udarac

„Da li je nepostojanje vijesti dobra vijest?“

NIVO: 1
GRUPA: 10-30
VRIJEME: 90MIN

SLOŽENOST	Nivo 1
VELIČINA GRUPE	10 do 30
VRIJEME	90 minuta
KRATAK PREGLED	Ova aktivnost koristi tehnike istraživanja i posmatranja za rješavanje problematičnog korištenja nasilja u medijima.
CILJEVI	<ul style="list-style-type: none"> • „Suočiti“ učesnike/ce sa očitim korištenjem nasilja u medijima • Razvijati rodnu osviještenost među učesnicima/ama
MATERIJALI	<ul style="list-style-type: none"> • Tabla sa papirima • Časopisi • Televizija • Kompjuter • Kompjuterske igre
PRIPREMA	Napravite prostora u prostoriji (uklonite stolove i stolice) tako da učesnici/e imaju dovoljno prostora da rade u grupama na pripremi postera.

Uputstva

Informišite učesnike/ce da će analizirati TV programe, čitati časopise, gledati reklame, itd uz korištenje „rodnih / nasilje naočara“. Ako se ova aktivnost sprovodi sa grupom koja se redovno sastaje, uputite učesnike/ce da će se aktivnost sprovesti i recite im da tokom naredne sedmice prate TV i medije koji su dostupni u njihovoj lokalnoj sredini. To je neka vrsta domaćeg zadatka. U ovom slučaju učesnici/e rade sami i sa sobom donose rezultate svog posmatranja na naredni sastanak grupe.

Ili, ako se radi o seminaru, moguće je odmah odraditi tu aktivnost time što će se analiza odraditi tokom radnog dijela na osnovu medijskih materijala odabranih i pripremljenih od strane moderatora/ke. U ovom slučaju, moderator/ka može odlučiti i da unaprijed snimi odgovarajuće televizijske programe i reklame kao dodatak štampanim i drugim medijima. Učesnicima/ama se može reći da rade sami ili ih podijeliti u manje grupe (zavisno od broja ljudi koji pohađaju seminar). U ovom slučaju, a posebno ako se učesnici/e podijele u grupe, moderator/ka treba da uzme u obzir da ovakva vrsta „istraživanja i analize“ predstavlja izazovan zadatak za koji je potrebno dosta vremena i tome prilagodi vremenski okvir i organizaciju diskusije.

Bilo da rade pojedinačno ili u grupama, učesnicima/ama se kaže da:

- Broje koliko puta vide nasilje ili nasilničke izraze u TV programima, reklamama, časopisima
- Prikupe (isjeku, snime) izraze nasilja kako su prikazani u medijima kako bi ih mogli pokazati drugim učesnicima/ama
- Broje koliko puta se muškarci prikazuju kao „počinioci“ ili kao „žrtve“ nasilja

- Broje koliko puta se žene prikazuju kao „počinioci“ ili kao „žrtve“ nasilja
- Broje koliko često vide određenu scenu nasilja sa stanovišta počinioca ili žrtve
- Bilježe načine na koje mediji podstiču nasilje
- Bilježe obim u kome mediji drugačije tretiraju izraze nasilja sa strane muškaraca i žena

Recite učesnicima/ama da oforme grupe od po četiri osobe i da jedni drugima pokažu što su našli. Kažite im da izlože materijale koje su prikupili (20 minuta). Zatim ponovo okupite čitavu grupu i recite im da uporede „nalaze“ i izvuku zaključke o korištenju nasilja i njegovom uticaju na mlade ljude različitog roda.

Učesnici/e će najvjerovatnije naći više „muških“ izraza nasilja. Razgovarajte o tome zašto se nasilje koje počine muškarci češće nailazi u medijima (i na drugim mjestima?), kao i o potencijalnim strategijama za suzbijanje vrsta nasilja na koje se upućuje u razgovoru. Razgovarajte o nasilju nad muškarcima i zašto je to tako osjetljivo i kontroverzno pitanje.

Razgovor nakon aktivnosti i evaluacija

Pitajte učesnike da li su ikada ranije gledali na pitanje nasilja kroz rodne naočare. Ako ne, što ste naučili posmatranjem iz te nove perspektive? Da li vas je nešto posebno iznenadilo?

Još konkretnije, možete nastaviti razgovor tako što ćete postaviti sledeća pitanja za usmeravanje diskusije:

- Što je u ovoj aktivnosti imalo najveći efekat „otvaranja očiju“?
- Što ste naučili iz učešća u ovoj aktivnosti?
- Da li su pronađeni i prikazani materijali reprezentativni za sredinu u kojoj živite?
- Kako se može uticati na medije da promijene način na koji predstavljaju nasilje, stereotipne predstave počinitelaca i različitih rodova?

Predlozi za nastavak aktivnosti

Podstaknite učesnike/ce i/ili kolege/inice da dalje čitaju i istražuju pitanja medija i nasilja. Neka relevantna literatura na engleskom jeziku uključuje sledeće naslove:

- Buckingham, D. (2000). *After the Death of Childhood: Growing Up in the Age of Electronic Media (Nakon smrti djetinjstva: odrastanje u doba elektronskih medija)*, Polity Press.
- Cohen, S. (2001). *State of Denial: Knowing about Atrocities and Suffering (Stanje poricanja: znanje o strahotama i patnji)*, Polity Press.
- Shanahan, J. (1999). *Television and its Viewers: Cultivation Theory and Research (Televizija i njeni gledaoci: teorija i istraživanje kultivacije)*, Cambridge University Press.
- Kirsch, S.J. (2006). *Children, Adolescents and Media Violence: A Critical Look at the Research (Djeca, adolescenti i nasilje u medijima: kritički osvrt na istraživanje)*, Sage.
- De Zangotita, T. (2005). *Mediated: How the Media Shape Your World ('Omedijani': kako mediji oblikuju vaš svijet)*, Bloomsbury.

Neki od pomenutih naslova su „akademske“ knjige u smislu da su zasnovane na istraživanju. Ipak, vrijedno ih je pogledati radi boljeg razumijevanja odnosa između nasilja, medija i društva i kao kontekst za obrazovni rad na ovom polju.

Odradite aktivnost „Naslovna strana“, prilagođeno rodnom pitanju, sa istom grupom radi dubinskog istraživanja predrasuda i stereotipa u medijima koristeći tehnike simulacija u neformalnom obrazovanju, str. 135, Compass³⁵.

Ideje za djelovanje

Kontaktirajte lokalne medijske kuće i pitajte ih kakva je njihova politika u pogledu izvještavanja o nasilju. Potaknite ih da stave „rodna sočiva“ kada osmišljavaju svoj pristup izvještavanju o nasilju. Organizujte diskusiju u vašoj grupi sa profesionalcima iz medija i studentima o odgovornosti ljudi iz medija za sadržaj i pristup izvještavanju.

35 www.coe.int/compass

Sigurnost u mom životu³⁶

NIVO: 2
GRUPA: 8-20
VRIJEME: 60MIN

„Teško se boriti sa neprijateljem koji ima isturene položaje u vašem mozgu.“ Sally Kempton

SLOŽENOST	Nivo 2
VELIČINA GRUPE	8 do 20
VRIJEME	60 minuta
KRATAK PREGLED	Ova aktivnost ilustruje rodne razlike koje se odnose na pitanje nasilja i rješava nepostojanje odgovarajućih informacija za mlade ljude o pravoj prirodi interpersonalnog nasilja kao što je nasilje u vezi ili <i>bullying</i> , itd.
CILJEVI	<ul style="list-style-type: none"> • Prepoznati različite nivoe i vrste zabrinutosti za sigurnost koje imaju muškarci i žene, dječaci i djevojčice • Utvrditi raskorak između realnosti nasilja zasnovanog na rodu i informacija koje mladi ljudi dobijaju • Identifikovati određene načine na koje rad sa mladima može odigrati ulogu u premošćavanju tog jaza
MATERIJALI	<ul style="list-style-type: none"> • Jedan veliki list papira i flomasteri za svaku grupu
PRIPREMA	<p>Poređati stolice u krug u sred velikog praznog prostora za uvođenje u aktivnost</p> <p>Postavite papire i flomastere na različita mjesta po prostoriji blizu mjesta na kojima će raditi grupe</p>

Uputstva

Objasnite da ova vježba ima za cilj da objedini ono što pojedinci redovno rade kako bi bili i ostali bezbjedni. Recite učesnicima/ama da će istopolne grupe napraviti svoje liste, a da će ih zatim razmijeniti sa ostalima i zajedno razgovarati o nalazima.

Formirajte manje grupe. Treba da budu istopolne, sa maksimum četiri ili pet osoba u svakoj. Recite grupama da treba da razmijene ideje na temu „ostajanja bezbjednima“, drugim riječima, učesnici/e treba da promisle o i da podijele sa drugima stvari koje stvarno preduzimaju kako bi izbjegli nasilje i kako bi bili bezbjedni od nasilja. Takođe treba da razmisle o vrstama prijetnji po sopstvenu sigurnost sa kojima se redovno suočavaju.

Recite svakoj grupi da ode na pripremljeno mjesto ili negdje u blizinu tog mjesta. Dajte grupama nekih 20 minuta za razmišljanje i pravljenje liste na papiru.

Ponovo okupite čitavu grupu i tražite da izvijeste o radu u svojoj manjoj grupi. Okačite sve

³⁶ Prilagođeno iz Adams, M., Bell, L.A. and Griffi n, P. (Eds.) (1997). *Teaching for Diversity and Social Justice (Učiti raznolikosti i društvenoj pravdi)*. Routledge, str. 122.

postere jedan pored drugog na vidno mjesto. Ukoliko je bilo više grupa istog pola, te postere postavite jedan pored drugog.

Razgovor poslije aktivnosti i evaluacija

Pitajte za prve utiske o vježbi i o rezultatima. Dobar način da podstaknete diskusiju jeste da provjerite da li je neko iznenađen diskusijom koju su imali u grupi ili rezultatima rada u njihovoj ili drugim grupama.

Tipični rezultati koji se javljaju i na koje se treba osvrnuti uključuju:

Liste koje pripreme ženske grupe su često mnogo detaljnije i duže nego one koje pripreme muške grupe i pokrivaju više vrsta prijetnji po žensku sigurnost:

- Što mislite o toj razlici?
- Što mislite od čega to potiče?
- Da li socijalizacija igra ulogu u tome?

Liste koje pripreme muške i ženske grupe često se usredsređuju na mjere predostrožnosti od nasilja sa strane potpunih stranaca, iako postoje dokazi o tome da nasilje najčešće počine osobe poznate žrtvama:

- Da li liste sa identifikovanim prijetnjama dobro predstavljaju stvarne stepene opasnosti sa kojima se dječaci i djevojčice, muškarci i žene suočavaju u svojim svakodnevnim životima? Zašto da? Zašto ne?
- Ako ne, koje opasnosti nedostaju na listi?
- Zašto mislite da se nisu pomenule u diskusiji, pa otuda i nedostaju?
- Vidite li neke od tih opasnosti u svojoj lokalnoj sredini? Ako da, da li mislite da su mjere predostrožnosti za sigurnost koje je predložila vaša grupa relevantne i djelotvorne?

Možete nastaviti sa razgovorom time što ćete pokrenuti diskusiju o informacijama koje mladi ljudi dobijaju o nasilju:

- Koju vrstu informacija dobijamo o nasilju i sigurnosti od nasilja? Odakle potiču takve informacije? Da li su kredibilne? Da li ih mladi ljudi ozbiljno shvataju?
- Zašto mislite da se djecu i mlade ljude upozorava na određene opasnosti od oblika nasilja, a na druge ne?
- Čiji je to zadatak ili bi trebalo da bude da informiše mlade ljude i djecu o nasilju i mjerama predostrožnosti kako bi ostali sigurni?
- Na koji način bi sektor mladih mogao doprinijeti obezbjeđivanju vjerodostojnih informacija i savjeta mladim ljudima o nasilju i kako da ostanu sigurni?
- Kako bi mogli vi i vaša organizacija doprinijeti promjeni u tom pogledu?

Savjeti za moderatore/ke

Za ovu vježbu je potreban određeni nivo svijesti od strane grupe u pogledu toga što je nasilje, koje vrste nasilja postoje i kako se definišu. Postarajte se da pročitate informacije o nasilju u Poglavlju 2 ovog priručnika u pripremi za vođenje ove aktivnosti, tako da možete pomoći učesnicima/ama da razjasne neke zabune koje možda imaju u pogledu raznih vrsta nasilja koje se uočava u svakodnevnom životu. Takođe možete da pročitate i Compass, str. 376 do 381 gdje ćete naći sumarni pregled raznih načina na koje se može shvatati nasilje. Imajte na umu da ako većina

učesnika/ca ima stav da su oni bezbjedni od nasilja, stav koji često dovodi do okrivljavanja žrtvi, ovom vježbom mogu isplivati na površinu takvi stavovi obojani predrasudama prema žrtvama nasilja. Kada se govori o preduzimanju mjera predostrožnosti protiv nasilja ili aktivnog djelovanja u odbranu svoje sigurnosti, ravnoteža u diskusiji može lako prevagnuti u pravcu okrivljavanja žrtava što ne čine dovoljno za sebe. Vodite računa o tome da i direktna i meta-komunikacija jasno ukazuju na to da su počinioci uvijek odgovorni za sopstvena djela. Sam nedostatak informacija o sigurnosti ili kada ste u ranjivoj poziciji iz objektivnih i subjektivnih razloga to ne izaziva nasilje i ljudi koji ne osiguravaju sopstvenu sigurnost ne odlučuju da postanu žrtve. Počinioci, sa druge strane, aktivno odlučuju da pribjegu nasilju.

Objasnite da nasilje predstavlja društveni fenomen, nasuprot agresiji, koja je biološki. Iz tog razloga, potrebno je naučiti društvene vještine da bi bili sigurni od nasilja. Postarajte se da usredsredite diskusiju na obim do koga društvo, putem različitih institucija počev od porodice do škole, priprema mlade ljude za najtipičnije oblike nasilja koji se nad njima počinu.

Predlozi za nastavak aktivnosti

Ako je neko zainteresovan da dalje proučava ovo pitanje, nedavna publikacija 'Young People and Violence Prevention – Youth Policy Recommendations' (*Mladi i prevencija nasilja – preporuke za strategiju za mlade*), urednika Gavan Titley-ja u izdanju Direktorata za mlade i sport, daje lako razumljiv vodič za pitanje nasilja u svakodnevnom životu mladih ljudi i neke uvide u to kako se protiv njega boriti. Ta knjiga se može preuzeti sa <http://book.coe.int/youth>.

Organizujte diskusiju usredsređujući se na podatke o kriminalitetu i nasilju koje objavljuju nacionalni zavodi za statistiku, na primjer, britanske *Crime Survey Data* ili podatke američkog Statističkog biroa o nasilju i percepcijama sigurnosti među mladim ljudima ili među ženama i muškarcima. U nastavku imate dva primjera vrste podataka koji se mogu koristiti za pokretanje diskusije.

Pitanje: „Koliko se sigurnima osjećate kad ovuda hodate nakon što padne mrak?”³⁷

		% koji se osjećaju „veoma nesigurno“	% žrtava nasilja na ulicama
Muškarci:	16-30	1	7.7
	31-60	4	1.6
	61+	7	0.6
Žene:	16-30	16	2.8
	31-60	35	1.4
	61+	37	1.2

Poseban izvještaj Biroa pravde: 'Nasilje od strane partnera, maj 2001.' sa www.coolnurse.com, pregledano 24. aprila 2005.

³⁷ Hough, M. and Mayhew, P. (1983). The British Crime Survey: first report. Home Office research study No. 76. London: HMSO. p. 25. Fears for Personal Safety After Dark and Risks of 'Street Crime'

„Anketa sprovedena među adolescentima/kinjama i studentima/kinjama pokazuje da na silovanje na sastanku otpada 67% svih seksualnih napada. Više od polovine silovanih djevojaka (68%) je poznavalo silovatelja jer se radilo o momku, prijatelju ili slučajnom poznaniku. Šest od deset silovanja djevojaka dešava se u njihovim domovima ili kod rodbine i prijatelja, a ne u mračnim prolazima“.

Odradite aktivnost „Nasilje u mom životu“, str. 248 iz Compass-a, www.coe.int/compass, sa istom grupom kako bi dali primjere iskustava interpersonalnog nasilja (uopšte, ne rodno zasnovanog).

Ideje za djelovanje

Predložite grupi da istraže postojeće programe na lokalnom nivou koji se bave sprječavanjem nasilja kod mladih ljudi i da stupe u kontakt sa njima kako bi saznali više o tome što žele da urade i kako. Razgovarajte sa svojom grupom o tome kako zajednički možete doprinijeti naporima koji se čine na sprječavanju nasilja.

Predložite grupi da izvrše pregled školskih programa da vide u kojoj mjeri se oni osvrću na ova pitanja u okviru obrazovnih programa. Ako je očito da nedostaju i da postoji potreba za programima za sprječavanje nasilja u datoj školi, predložite da grupa razmotri razradu projekta u saradnji sa nekom specijalizovanom organizacijom kako bi se u školi pokrenuo obrazovni program o sprječavanju nasilja ili o ljudskim pravima sa rodnom fokusom.

Seks prodaje?

NIVO: 2
GRUPA: 10-30
VRIJEME: 60-75 MIN

„Ima li razlike?“

SLOŽENOST	Nivo 2
VELIČINA GRUPE	10 do 30
VRIJEME	60 do 75 minuta
KRATAK PREGLED	Ova vježba se bavi nizom pitanja, uključujući i odnose između rodova, predstavljanje muškog i ženskog u reklamama, percepcija o tome što je muško, a što žensko u reklamama i uticaj reklama na stvaranje javne percepcije o rodu, polu i seksualnosti.
CILJEVI	<ul style="list-style-type: none"> • Identifikovati svakodnevne prezentacije roda koristeći primjer reklamiranja u medijima • Identifikovati rodne stereotipe kako se projektuju kroz medije • Promisliti i razgovarati o društvenoj konstrukciji rodnih uloga • Povećati osviještenost u pogledu nejednakih mogućnosti za rodove • Promovisati empatiju sa drugim rodom
MATERIJALI	<ul style="list-style-type: none"> • novine i časopisi • makaze • ljepilo • papir za postere
PRIPREMA	Skupite razne novine i časopise, sa puno reklama i slika i u boji i crno bijelih. Pažljivo pročitajte uputstva i proučite tabelu koju će učesnici koristiti u drugom dijelu vježbe (pogledati materijal za učesnike).

Uputstva

- Uputite učesnike/ce u aktivnost. Počnite upućivanjem na svakodnevni život i uobičajene percepcije različitih rodnih uloga u društvu. Objasnite da je gotovo nemoguće naći dimenzije života u kojima nisu prisutni aspekti roda. Čak i kada mislimo na osnovne stvari, kao što su ko će oprati sudove kod kuće, kako dječaci i djevojčice sjede u školi, mjesta na kojima se zapošljavaju muškarci i žene, rod je prisutan. Objasnite da reklame u medijima veoma često koriste različite karakteristike, stereotipe i predrasude koje postoje u društvu u pogledu rodova.
- Recite učesnicima/ama da pregledaju novine i časopise koje ste im dali i da odaberu jednu reklamu koju će analizirati.
- Uz pomoć tabele (pogledajte materijale za učesnike/ce), svaki učesnik/ca treba da utvrde i zabilježe različite strane u reklamama, direktne (očite) i sve moguće skrivene poruke koje prenosi i kako reklama koristi rodne stereotipe.
- osim tabele, recite im da zapišu atribute muškaraca sa reklame na plave samoljepljive papiriće, a atribute žena sa reklame na roze papiriće.

- Kada učesnici ispune tabelu (dajte im nekih 20 minuta za taj zadatak, kako bi imali i vremena za razmišljanje), recite im da u paru razgovaraju o reklami koju su odabrali, tabeli koju su pripremili i svojoj rodnoj analizi (plavi i roze papirići sa atributima muškaraca i žena). (Dajte im nekih 20-tak minuta za ovaj zadatak jer im je i u paru potrebno vrijeme da predstave svoje i saslušaju tuđe.)
- Kada učesnici/e završe sa radom u paru, moderator/ka treba da prikupi plave i roze papiriće koje su pripremili učesnici/e individualno i da ih predstave čitavoj grupi, stavljajući papiriće jedne boje na poseban poster (jedan za ženske atribute i jedan za muške), uz čitanje naglas riječi zapisanih na papirićima.

Razgovor poslije aktivnosti i evaluacija

Pitajte učesnike/ce za komentare atributa koji su pripisani muškarcima i ženama. Mogu se pozivati i na reklame, ali nije nužno da parovi daju kompletan izvještaj svoje diskusije.

Neka od pitanja koja možete postaviti grupi kako bi pokrenuli diskusiju po ovom pitanju su:

- Kako se osjećate u vezi muških i ženskih atributa koji su proistekli iz analize reklama?
- Po vašem mišljenju, da li su ti atributi tačni za muškarce i žene koje vi znate ili uopšte? U kom smislu da / u kom smislu ne?
- U kojoj mjeri smatrate takvo prikazivanje odgovarajućim i zašto?
- Kako se ti atributi odražavaju na sredinu u kojoj živite?
- Gdje nailazite na takvo predstavljanje muških i ženskih atributa?
- Što smatrate posljedicama takvog prikazivanja karakteristika žena i muškaraca?
- Na koji način takvo prikazivanje atributa muškaraca i žena u reklamama utiče na percepciju i samopercepciju djevojaka i mladića?
- Kako mislite da reklame mogu izbjeći korištenje stereotipnog i negativnog prikazivanja žena i muškaraca?
- Na koji način reklamiranje može doprinijeti oblicima nasilja zasnovanog na rodu?
- Mogu li reklame doprinisiti kršenju ljudskih prava? Kako?
- Kako možete vi / vaša organizacija doprinijeti stvaranju rodno ravnopravnijih reklamnih praksi?

Savjeti za moderatore/ke

Budite svjesni toga da reklame često koriste otvorene seksualne prizore ili prikrivene seksualne poruke o ženama i muškarcima kako bi „prodali“ proizvod koji reklamiraju. Taj aspekt je svakako nešto na što treba ukazati u diskusiji ove vrste, ali u isto vrijeme treba da budete svjesni činjenice da diskusije sa sadržajem koji upućuje na seks mogu izazvati nelagodu kod nekih učesnika/ca.

Sugestije za nastavak aktivnosti

Pitajte grupu da napravi etički kodeks za profesionalce u medijima koji se bave reklamom i marketingom u pogledu predstavljanja roda u medijima. Koristite metode određivanja prioriteta ili rangiranja.

Ideje za djelovanje

Kontaktirajte lokalne medijske profesionalce, pogotovo one koji rade u marketingu i reklami da porazgovarate o pitanju predstavljanja roda u medijima. Ako je vaša grupa već razradila etički kodeks, pitajte ljude iz medija da ga komentarišu. Ili, pozovite ljude iz medija da dođu i da se susretnu sa članovima/icama grupe i organizujte panel diskusiju o pitanju predstavljanja roda u medijima. Razmislite o tome da pozovete i feministkinje sa snažnim stavovima po tom pitanju da preuzmu ključnu ulogu u toj diskusiji.

MATERIJALI ZA UČESNIKE/CE

Tabela za analizu

	Što?	Ko?	(ne-)prikladno?	Zašto?
Uloga				
Ponašanje				
Aktivnost				
Atribut				

Prostori i mjesta

„Koliko je sigurno...?“

SLOŽENOST	Nivo 2
VELIČINA GRUPE	10 do 30
VRIJEME	40 do 60 minuta
KRATAK PREGLED	Ova vježba istražuje sigurnost mladih ljudi pripadnika/ca populacije lezbejki, homoseksualaca, biseksualaca i transrodnih osoba (LGBT) u različitim „svakodnevnim“ situacijama i lokacijama.
CILJEVI	Povećati osviještenost učenika/ca u pogledu činjenice da mladi ljudi koji pripadaju LGBT populaciji mogu da se osjećaju nesigurnima kada ulaze u (javne) prostore.
MATERIJALI	<ul style="list-style-type: none"> • Veliki prazan zid duž koga se učesnici/e mogu kretati • Tri velika papira u tri različite boje sa ispisanim naslovima „VEOMA SIGURNO“, „NE ZNAM POUZDANO“ i „VEOMA NESIGURNO“
PRIPREMA	Pripremite tri odvojena velika lista papira u tri različite boje sa ispisanim naslovima „VEOMA SIGURNO“, „NE ZNAM POUZDANO“ i „VEOMA NESIGURNO“. Okačite postere na veliki prazan zid duž koga ima prostora za kretanje učesnika/ca u oba pravca. Ostavite veliki prostor između postera na zidu. Poster sa naslovom „NE ZNAM POUZDANO“ treba da bude smješten na sredinu između druga dva.

Uputstva

Recite učesnicima/ama da zamisle da je ta prostorija velika skala mišljenja i da jedan njen kraj predstavlja „veoma sigurno“, sredina „ne znam zasigurno“, a drugi kraj „veoma nesigurno“ na toj skali. Recite učesnicima da zamisle koliko je po njihovom mišljenju sigurno za LGBT osobe da se javno deklarišu (odnosno, da otvoreno govore o svojoj seksualnosti) u raznim sredinama:

- u baru za homoseksualce i lezbejke
- tokom diskusije na času u školi
- tokom pop koncerta na kom pjevači izvikuju homofobične slogane
- u razgovoru sa roditeljima
- tokom diskusije u školi na kojoj se čuju rasisitički, homofobični i ksenofobični komentari
- u knjižari za homoseksualce i lezbijke
- na radnom mjestu
- u lokalnom klubu za mlade u veoma kulturno raznovrsnom urbanom području
- kada traže kondome u seoskoj apoteci
- na konferenciji mladih ili na kursu obuke gdje, uprkos dobrim namjerama organizatora, učesnici/e daju homofobične komentare

NIVO: 2
GRUPA: 10-30
VRIJEME: 40-60 MIN

Kako bi se razjasnila razlika mišljenja u grupi i stvorila osnova za diskusiju, recite učesnicima/ da se pomjere na ono mjesto na skali za koje misle da odgovara sredini o kojoj se govori. Neki će otići u onaj dio prostorije sa oznakom „veoma nesigurno“. Drugi će se smjestiti na manje ekstremnim pozicijama na skali.

U ovoj fazi zatražite od učesnika/ca da opravdaju svoj odabir pozicije time što ćete pojedinačno učesnike/ce pitati zašto misle da je određena sredna manje ili više sigurna za deklarirane LGBT osobe. Imate u ovoj fazi mogućnost da podstaknete učesnike/ce na diskusiju sa manje ili više udubljanja u njihove različite percepcije. Pokušajte da osigurate da učesnici govore iz pozicija iskustva ili da za svoje stavove daju relevantne argumente zasnovane na dokazima. Učesnici/e treba da govore sami za sebe, a ne da ulaze u prepirke zašto misle da su drugi u krivu, iako je savršeno prihvatljivo upućivanje na argumente drugih ljudi. Ponovite isti postupak za nekoliko ili sve od ponuđenih konteksta sa liste. Unaprijed odlučite koliko dugo želite da se posvetite diskusiji u svakom turnusu (5 minuta? 10 minuta?). Tako ćete znati koliko vam je vremena potrebno za čitavu vježbu.

Razgovor nakon aktivnosti i evaluacija

Razgovor poslije ove vježbe može da se odvija sa manje ili više udubljanja i sa raznim pitanjima u fokusu. Zavisno od grupe sa kojom radite (njenog sastava i veličine), od vremena koje imate na raspolaganju i od onoga što želite da postignete ovom aktivnošću, možete odabrati što da naglasite tokom razgovora poslije aktivnosti.

Ovdje dajemo pregled razgovora poslije aktivnosti kojim se utire srednji put, uz ponudu nekoliko povezanih pravaca u koje se može usmjeriti diskusija.

Kažite učesnicima/ama da sjednu u krug. Prvo pitajte za prve utiske o vježbi i rezultatima. Dobar način da se otpočne ova diskusija jeste da se provjeri da li je neko iznenađen mišljenjima koja su iskazana u vježbi.

Možete nastaviti diskusiju usredsređivanjem na razlike u percepcijama i da pitate, recimo,

- Zašto mislite da postoje razlike u percepcijama u pogledu sigurnosti različitih svakodnevnih mjesta za deklarirane LGBT osobe?
- Na osnovu rezultata ove vježbe, što smatrate da su karakteristike okruženja koja se mogu smatrati „nesigurnim“ za LGBT osobe?
- Na osnovu rezultata ove vježbe, što smatrate da su karakteristike okruženja koja se mogu smatrati „sigurnim“ za LGBT osobe?
- Možete li utvrditi još neke situacije relativne sigurnosti ili nedostatka sigurnosti opisane u ovom vježbanju u vašoj lokalnoj sredini?
- Sa kojim se opasnostima suočavaju mlade deklarirane LGBT osobe u vašoj lokalnoj sredini?
- Što mislite da odgovorni akteri u svakom od tih okruženja mogu učiniti da pomognu deklariranim LGBT osobama da se osjećaju sigurno?
- Koje mjere predostrožnosti može mlada LGBT osoba preduzeti kako bi povećala sopstvenu sigurnost?

Možete proširiti diskusiju kako i uzeti u obzir etničke, vjerske i kulturne razlike u LGBT pokretu. Na primjer, da li bi transrodni muškarac ili crna lebejka bili izloženiji netrpeljivom i nasilnom ponašanju? Što rasizam i transfobija znače za sigurnost LGBT ljudi?

To može, na primjer, otvoriti širu diskusiju o problemu izloženosti nasilju zasnovanom na rodu. Možete pitati učesnike/ce da promisle o tome koliko se sigurnima predstavnice (vidljivih) manjinskih grupa osjećaju kada ulaze u okruženja u kojima obično dominiraju muški članovi većinske grupe.

Savjeti za moderatore/ke

Lista okruženja data ovdje nije iscrpna. Možete razmisliti o revidiranju te liste kako bi napravili snažnu vezu sa vašom sredinom i realnošću za vaše učesnike/ce.

Može biti korisno za razgovor poslije aktivnosti da moderator/ka ili ko-moderator/ka bilježi rezultate za svako okruženje na nekom mjestu vidljivom za učesnike/ce, drugim riječima, koliko ljudi smatra da je dato okruženje sigurno ili nesigurno, itd. Takođe bi moglo biti korisno zabilježiti neke argumente koje učesnici/e koriste kako bi se na njih moglo pozivati kako se bude dublje zalazilo u diskusiju.

Predlozi za nastavak aktivnosti

Uradite aktivnost „Koji je tvoj stav?“ koristeći rečenice prilagođene temama roda i nasilja zasnovanog na rodu, Compass³⁸, str. 254.

Ideje za djelovanje

Predložite da vaše kolege aktivisti/kinje u vašoj organizaciji ili vašoj grupi sprovedu „analizu inkluzivnosti“ vaše organizacije. To se može jednostavno odraditi pregledom politika i praksi vaše organizacije kako bi provjerili da li su ili ne sigurne, da li pozdravljaju ulazak i otvorene su za mlade LGBT ljude, iako to zahtijeva veliku mjeru otvorenosti samokritici sa vaše strane i kritici drugih u vašoj organizaciji. Ili, možete koristiti neki sofisticiraniji i naučniji metod. Nekoliko ih postoji na polju roda kod mladih i mogu se naći pretraživanjem interneta.

38 www.coe.int/compass

Stela³⁹

NIVO: 2
GRUPA: 5-30
VRIJEME: 120 MIN

„U tužnoj ljubavnoj priči, ko je najbolji, a ko najgori?“

SLOŽENOST	Nivo 2
VELIČINA GRUPE	5 do 30
VRIJEME	120 minuta
KRATAK PREGLED	Ova aktivnost koristi tehnike rangiranja kako bi se suočilo sa različitim vrijednostima učesnika/ca u odnosu na pitanja morala i otvorila diskusija o pitanjima rodne nejednakosti i socijalizacije u stereotipe zasnovane na rodu i propisane rodne uloge i za žene i za muškarce
CILJEVI	<ul style="list-style-type: none"> • Podstaći učesnike da razmisle o sopstvenim vrijednostima u odnosu na moral i rod • Analizirati odakle potiču različita moralna stajališta • Razumjeti kako se pojedinci socijalizuju u stereotipe zasnovane na rodu ili propisane rodne uloge • Analizirati način na koji propisane rodne uloge i za žene i za muškarce postaju nerazdvojivi dio pojedinačnog i društvenog morala
MATERIJALI	Po 1 primjerak Steline priče za svaku učesnicu/ka
PRIPREMA	Dovoljno prostora da učesnici/e rade samostalno, u malim grupama od po 3 do 6 i u čitavoj grupi.

Uputstva

Upoznati učesnike/ce sa vježbom. Objasniti im cilj i to da će pomoći učesnicima da više saznaju o svojim ličnim vrijednostima u odnosu na moral i rod.

Kažite učesnicima da sami za sebe pročitaju priču i da rangiraju svaki lik (Stelu, Vitalija, Ralfa, Stelinu majku i Gorana) prema njihovom ponašanju, na primjer, „Ko se ponio na najgori način?“, „Ko slijedi odmah poslije te osobe?“, i tako dalje. Dajte učesnicima/ama po 10-tak minuta za taj zadatak.

Kada su svi spremni sa svojim pojedinačnim rangiranjem, recite učesnicima/ama da se okupe u manje grupe (od 3 do 6 osoba) da razgovaraju o tome kako oni vide ponašanje likova. Zadatak male grupe je da napravi zajedničko rangiranje – listu sa kojom se svi u grupi slažu.

Recite im da izbjegavaju da koriste matematičke metode kako bi dobili rangiranu listu, već da grade listu na osnovu zajedničkih stavova i dogovora o tome što je dobro, a što loše ponašanje.

Nakon što manje grupe naprave takvo rangiranje, ta faza se, ako hoćete, može ponoviti tako što će se sastaviti po dvije manje grupe u jednu srednju. Ukoliko se odlučite za uključivanje ove faze, prva faza rada u grupama treba da se sprovodi u grupama koje ne prelaze 4 osobe.

³⁹ Adaptirano iz toma 4 „Abigale“ materijala za obuku – „Interkulturno učenje“ primjeri metoda koje se koriste, Direktorat za mlade i sport, Savjet Evrope – CEJ/G (1991) 4 rev.

Razgovor nakon aktivnosti i evaluacija

Počnite tako što ćete prikupiti rezultate iz rada u grupama i diskutovati o sličnostima i razlikama među njima. Postepeno pređite na to da ih pitate na kojoj osnovi su vršili rangiranje. Možete koristiti sledeća pitanja za usmjeravanje diskusije:

- Kako su odlučivali, pojedinačno, što je dobro, a što loše ponašanje?
- Kako su se dogovorili u manjim grupama što je to dobro, a što loše ponašanje?
- Da li im je bilo teško da postignu dogovor sa kojim se svi mogu saglasiti?
- Na koje su prepreke naišli?
- Koju ulogu lične vrijednosti igraju u takvom procesu?
- Odakle potiču lične vrijednosti u odnosu na pitanja morala i roda?
- Gdje ljudi nauče vrijednosti povezane sa moralom i rodom?
- Da li u priči vidite neke propisane rodne uloge?
- Koje dileme u vezi sa rodom pokreće ova priča?
- Da li je neka od njih prisutna u sredini u kojoj vi živite?
- Kako ta pitanja utiču na mlade ljude?
- Kako možemo pomoći mladim ljudima da se nose sa društvenim pritiskom u vezi morala i roda?

Savjeti za moderatore/ke

Kako bi se iz ove vježbe izvukli najbolji rezultati, od presudne je važnosti uspostaviti atmosferu otvorenosti u kojoj je svako rangiranje likova eksplicitno prihvatljivo i u kome ne počinjete da okrivljujete ljude za argumente koje sami možda smatrate čudnim ili lošim.

Predlozi za nastavak aktivnosti

Ova vježba se može prilagoditi na razne načine. Jedna mogućnost je voditi je kako je to ovdje slučaj, a onda je ponoviti sa promijenjenom pričom u kojoj sve žene postaju muškarci i obrnuto. Da li je i dalje primjenljivo isto rangiranje. Zašto se stvari mijenjaju? U priču bi mogli uključiti i uzrast likova, pa se i sa tim poigrati, zatim da svi budu istog roda, ili uključiti etničko ili nacionalno porijeklo. Tada bi bilo korisno pogledati kako promjene u ovoj priči mijenjaju rangiranje i zašto.

Ideje za djelovanje

Predložite vašoj grupi da istraže pitanje vrijednosti kako se odnosi na rod u nizu raznih stvarnih zajednica. To se može uraditi na čitav niz različitih načina: da se uradi niz intervjua uz korištenje raznih audiovizuelnih metoda sa predstavnicima/ama raznih vjerskih i kulturnih zajednica, ili da pozovete žene i muškarce iz zajednica o kojima bi htjeli više da saznate da dođu i da se susretnu sa članovima/icama vaše grupe i da razgovaraju o vrijednostima vezanim za rod.

MATERIJALI ZA UČESNIKE/CE

STELINA PRIČA

Negdje daleko, daleko, živi lijepa djevojka Stela. Ona voli lijepog Vitalija koji živi sa druge strane rijeke. U rano proljeće užasna bujica je odnijela sve mostove sa rijeke i ostavila nepotopljenim samo jedan čamac. Stela pita Ralfa, vlasnika čamca, da je prevede na drugu stranu. Ralf pristaje, ali uz jedan preduslov: insistira da Stela spava sa njim. Stela je zbunjena. Ne zna što da radi i otrči majci da se posavjetuje. Majka joj kaže da ne želi da se miješa u Steline lične stvari. Očajna, Stela spava sa Ralfom koji je, nakon toga, preveze na drugu stranu rijeke. Stela trči Vitaliju u susret da ga srećno zagrl i ispriča mu sve što se desilo. Vitali je grubo odgurne i Stela pobjegne od njega, u suzama. Nedaleko od Vitalijeve kuće Stela sreće Gorana, Vitalijevog najboljeg prijatelja. Ispriča mu sve što se dogodilo. Goran udara Vitalija za ono što je uradio Steli i odlazi sa njom...

Vitez na bijelom konju⁴⁰

„Ako misliš da si premali/a da na nešto utičeš, probaj da odeš u krevet sa komarcem u sobi?“

Anita Roddick

NIVO: 3
GRUPA: 10-20
VRIJEME: 60 MIN

SLOŽENOST	nivo 3
VELIČINA GRUPE	10 do 20
VRIJEME	60 minuta
KRATAK PREGLED	Ova aktivnost uvodi teškoće prepoznavanja zlostavljanja iz blizine i rane znake upozorenja ko bi mogao biti potencijalni zlostavljač. Predstavlja dobru osnovu za diskusiju o tome kako društvo romantizuje nasilje i ugnjetavanje.
CILJEVI	<ul style="list-style-type: none"> •Diskutovati o granicama sigurnog i demokratskog odnosa •Diskutovati o ulozi obrazovanja i/ili rada sa mladima u sprječavanju nasilja u intimnim odnosima
MATERIJALI	Primjerci priče o vitezu na bijelom konju za Suzi, naratora/ku i viteza

PRIPREMA

Upoznajte se sa problemom nasilja u vezi i premlaćivanjem prije nego što se prihvatite moderiranja ove vježbe. Poglavlje 2 ovog priručnika, pogotovo odjelci koji se bave nasiljem u porodici i zlostavljanjem, je posebno korisno za razjašnjavanje razlika u raznim vrstama nasilja zasnovanog na rodu. Takođe pogledajte i Compass⁴¹ str. 354 do 357 za konkretne informacije o dimenziji ljudskih prava ovog pitanja.

Odaberite dvoje učesnika/ca ili članova/ica tima uz čiju pomoć se osjećate pouzdanim da možete ko-facilitirati ovom vježbom. Unaprijed ih upoznajte sa tim što će se dešavati tokom aktivnosti. Dajte im po primjerak objašnjenja vježbe da ga unaprijed pročitaju i dajte im po primjerak priče o Vitezu na bijelom konju. Ukoliko je to moguće, osoba koja glumi Suzi (i kojoj se „udvara“) treba da bude žensko. Ukoliko ne mislite da je ijedan/na učesnik/ca prikladan za tu ulogu, zamolite članicu tima da bude Suzi. Drugi učesnik/ca ili član/ica tima treba da bude narator/ka. Vi (moderator/ka) glumite viteza.

Pripremite radni prostor tako da svi učesnici mogu da sjednu ispred glumaca u polukrug i da jasno vide radnju.

Uputstva

Objasnite učesnicima da će čuti kratku priču o vitezu na bijelom konju i da će nakon toga uslijediti diskusija o osjećanjima koja ona pokreće.

Nemojte zaboraviti da pročitate svjete za moderatore/ke prije nego što krenete sa ovom vježbom.

⁴⁰ Prilagođeno na osnovu jedne aktivnosti koju je razradila NANE, mađarsko Udruženje za ženska prava <http://www.nane.hu>

⁴¹ www.coe.int/compass

Glumci su u sredini sobe. Vi (moderator/ka) ste vitez. Kleknete pred Suzi ili sjednete do nje i držite je za ruku. Poželjno je da kad glumite scene „udvaranja“ napamet znate tekst, a ne da čitate. Zato, ako je moguće, unaprijed naučite dijalog napamet. Narator/ka stoji sa strane te scene. Narator/ka čita naglas djelove priče.

Tekst priče je dat u materijalima za učesnike/ce koji slijede u nastavku.

Razgovor nakon aktivnosti i evaluacija

Nakon završetka „scene udvaranja“ i priče provjerite lica učesnika da vidite reakcije ili emocije. Ako učesnici/e izgledaju malo šokirani ili uznemireni, dajte im kratku pauzu da se priberu.

Otpočnite razgovor tako što ćete pitati osobu koja je glumila Suzi da podijeli sa ostalima svoja osjećanja i utiske o maloj predstavi prije nego što se čuju utisci ostalih članova/ica grupe. Imajte priču u rukama kako bi se mogli pozivati na nju i podsjećati grupu na određene odlomke iz priče kako to bude potrebno.

Možete otpočeti razgovor koristeći sledeća pitanja za usmjeravanje diskusije:

- Kako ova priča čini da se osjećate? Zašto?
- Što mislite o ovoj vezi?
- Što mislite u kom je trenutku Suzi trebalo da shvati da je ovo opasna veza?
- Koji su još signali prisutni koji ukazuju na to da se ovo pretvara u zlostavljanje u vezi?
- Što iz ove priče možemo shvatiti o romantičnim odnosima?
- Gdje završava otvorena i demokratska veza, a gdje počinje zlostavljanje?
- Odakle crpimo saznanja kakve veze treba da budu? Koliko su tačni ti izvori?

Možete zaključiti diskusiju time što ćete proširiti fokus i uključiti način na koji društvo romantizira nasilje i ugnjetavanje. Možete koristiti naredna pitanja za usmjeravanje tog dijela diskusije.

- Gdje i pod kojim okolnostima najčešće nailazimo na nasilje, a posebno ono zasnovano na rodu?
- Na koji način se prikazuju nasilje i/ili nasilje zasnovano na rodu?
- Do koje se mjere nasilje romantizira?
- Kako se mladi ljude nose sa tim slikama ili prikazom nasilja?
- Kako to utiče na način na koji mladi ljudi razvijaju svoju sposobnost stupanja u veze sa drugim ljudima, a posebno sa pripadnicima/ama drugog roda ili ljudima sa različitom seksualnošću?
- Što se može uraditi kako bi se osiguralo da se nasilje zasnovano na rodu prikazuje poštenije i realističnije?

Savjeti za moderatore/ke

Ova vježba može biti vrlo emotivno nabijena za neke učesnike/ce, pa je zato za nju potrebno sigurno okruženje. To nije vježba koja se može odraditi sa grupom koja se tek nedavno upoznala. Ako vaša grupa redovno zajedno radi, ovo je vježba za period kada su se već upoznali među sobom i kad su upoznali vas (moderatora/ku). Ukoliko se vaša grupa okupila samo ovog puta za potrebe seminara, preporučujemo da odradite ovu aktivnost tek nakon što je grupa zajednički radila nekoliko dana. Za uspjeh ove vježbe je presudno da učesnici/e imaju povjerenja u moderatora/ku i jedni u druge.

Kako je ranije pomenuto, imajte na umu da nužno ne znate „ko je sve u prostoriji“. Možda je neko doživio zlostavljanje u vezi, pa treba da izbjegavate da se takvi ljudi osjećaju pod pritiskom da otkrivaju nešto o čemu ne žele da govore sa drugima ili javno. Pokušajte da formulišete pitanja koja postavljate tokom razgovora nakon aktivnosti na jedan „ne-ličan“ način, tako da čak iako imaju lično iskustvo, učesnici/e ne moraju da odgovore direktnim pozivanjem na to.

Takođe budite svjesni toga da može biti bolno za učesnike/ce da ih se podsjeća na takva iskustva i da kao moderator/ka imate odgovornost da se nosite sa emocionalnim posljedicama odrađivanja ove vježbe u vašoj grupi. Drugim riječima, a i praktično govoreći, ako se neki učesnik/ca uznemiri ili počne da plače, morate biti spremni da to rješavate u odnosu jedan-na-jedan i u čitavoj grupi. To može biti u fomi nečeg vrlo jednostavnog, kao što je davanje pauze, pitati učesnika/cu da li želi da ode do svoje sobe da se osvježi i reći ostatku grupe da je toj osobi potrebno neko vrijeme van grupe i da će o tome pričati kada za to bude spremna, ili može podrazumijevati rješavanje razloga zbog kojih se taj učesnik/ca tako uznemirio/la tokom diskusije u čitavoj grupi, podrazumijeva se, uz njeno/njegovo prethodno odobrenje.

Predlozi za nastavak aktivnosti

Pogledajte aktivnost „Katina priča“ (pogledati str. 110) i proučite je sa istom grupom kako bi razvili temu nasilja u porodici i zlostavljanja.

Ideje za djelovanje

Učesnici/e mogu stupiti u kontakt sa lokalnim SOS telefonom za pomoć ženama sa problemima u vezi i koje su izložene nasilju u porodici. Oni mogu pomoći da se iznađu načini za reklamiranje SOS telefona i da se sa tim upozna opšta javnost, a poneko možda poželi da bude volonter/ka za SOS telefon. Ukoliko takvi SOS telefoni ne postoje, možda će učesnici/e željeti da to pitanje dalje istraže kako bi utvrdili način za uspostavljanje takvog SOS telefona za lokalnu zajednicu. Važno je napomenuti da kada se radi za SOS telefon ili kada se uspostavlja SOS telefon, da je izuzetno važno proći obuku kako bi bili u stanju da djelotvorno odgovorite na pozive.

MATERIJAL ZA UČESNIKE/CE

Vitez na bijelom konju	
Vitez	Hej, Suzi! Tako si lijepa! Tako mi se sviđa tvoj stil! Prava si ličnost, i to mi se sviđa kod tebe...!
Narator	... a Suzi je jako srećna i taj muškarac je jako privlačni
Vitez	Nikad ni sa kim nisam osjećao takvu bliskost. Ti si jedina kojoj vjerujem, jedina sa kojom mogu da dijelim probleme i koja ih razumije. Tako je dobro biti sa tobom. Toliko te volim...
Narator	Suzi osjeća da je veoma važna tom čovjeku. Osjeća se sigurnom.
Vitez	Osjećam da sam našao svoju drugu polovinu. Stvoreni smo jedno za drugo. Niko drugi nam ne treba, zar ne?
Narator	I Suzi zaista osjeća da je čitav svijet ostao napolju, a da svaki minut koji provode odvojeni jedno od drugog skraćuje njihovu ljubav.
Vitez	Tako si lijepa, tako zgodna. Ali, zar ne misliš da ti je suknja malo odviše smjela? Zar ne shvataš, samo se brinem za tebe! Mislim da treba da obučeš nešto drugo. Tako bih se ja bolje osjećao. Mi pripadamo jedno drugom, zar ne? Ti si moja.
Narator	I pošto ga Suzi voli i ne bi htjela da ulazi u prepirku oko tako nebitne stvari, ona mijenja način na koji se oblači da se prilagodi njegovim željama.
Vitez	Previše vremena provodiš sa prijateljicama. A nama je tako dobro kad smo zajedno. Zar ti ja nisam dovoljan? Ne bi trebalo da im vjeruješ. Mislim da imaju loš uticaj na tebe. Ne sviđa mi se kako govoriš o njima i o stvarima koje zajedno radite. I ne sviđa mi se način na koji se obraćaš meni kad se vratiš poslije druženja sa njima.
Narator	I zato što Suzi želi da bude fina prema njemu, ona se sve rjeđe viđa sa svojim prijateljicama. Uskoro ih je potpuno ostavila iza sebe.
Vitez	Sviđaju mi se tvoji roditelji, ali zašto moramo da se viđamo sa njima svake nedjelje? Htio bih više vremena da provodim samo sa tobom. Oni me ionako mnogo ne vole. Samo me kritikuju. Ne mogu da se opustim ni nedjeljom! Jedva čekaju da ti i ja raskinemo. Volio bih da ne želiš da provodimo toliko vremena sa njima.
Narator	Suzi je zabrinuta za svoju vezu. Ne želi da je izgubi, zato manje vremena provodi sa svojom porodicom. Sad će biti malo mira... Hoće li?

Isuviše teško za pitati⁴²

„Ne uvijek znači ne“

NIVO: 3
GRUPA: 6-10
VRIJEME: 60 MIN

SLOŽENOST nivo 3
VELIČINA GRUPE 6 do 30
VRIJEME 60 minuta
KRATAK PREGLED Ova aktivnost se bavi načinom na koji se mladi ljudi socijalizuju u komuniciranju o seksualnoj aktivnosti uz korištenje tehnika *brainstorming*-a i diskusije.

CILJEVI

- Utvrditi načine kako pitati drugu osobu da uđe u seksualnu vezu koji jasno prikazuju namjere osobe koja to traži, a koji ukazuju na poštovanje odluke druge osobe
- Naučiti koristiti različite (negativne) odgovore na zahtjeve za ulazak u seksualni odnos
- Razumjeti opasnosti sa kojima se pojedinci (žene pogotovo) redovno susreću usljed nejasnog jezika kojim je zahtjev sročćen i odbijanja u vezi seksualnih odnosa u koje se žene i muškarci socijalizuju

MATERIJALI

- Veliki listovi papira
- Flomasteri

PRIPREMA

Mnogi mladi ljudi stupaju u seksualne odnose prije nego što su stvarno spremni za to. To može biti izazvano činjenicom da mladi ljudi ostaju društveno zavisni od odraslih u dobi kad imaju sve veću potrebu za samoodređenjem i samopoštovanjem. Tokom te faze života, mladi ljudi možda smatraju da jedina stvar koju oni kontrolišu jeste njihovo tijelo. Zato možda i stupaju u seksualne odnose da pokažu da odrastaju. Drugi razlog za to je taj da mladi ljudi ne nauče uvijek da zastupaju svoje interese, pogotovo kada se njihove potrebe i namjere razlikuju od potreba i namjera nekoga ko im je inače drag.

Uputstva

Upoznajte učesnike/ce sa aktivnošću tako što ćete ih pitati da li oni imaju redovne seksualne odnose. Neki učesnici/e mogu odgovoriti sa „da“. Ukažite na to da neki vrlo vjerovatno nemaju redovne odnose i možda nikad nisu ni imali seksualni odnos. Ukažite i na to da neki koji imaju odnose, možda to i ne žele, ali ne znaju kako da kažu „ne“ kad ih se pita. Osim toga, neki možda čak i vjeruju da treba da pitaju partnera/ku da stupe u seksualni odnos kako bi dokazali da im je do njih stalo.

Nemojte zaboraviti da pročitate svjete za moderatore/ke prije nego što krenete sa ovom vježbom.

⁴² Prilagođeno iz "Uvoda u ljudsku seksualnost – vodič kroz nastavni program za nastavnike", str. 60-61.

Prvi dio: Brainstorming

Kažite učesnicima da rade pojedinačno na sledećem pitanju:

Na koji se način može pitati neka osoba da stupi u seksualni odnos sa vama?

Ukažite na to da ne morate imati iskustva u seksualnim odnosima da bi mogli zamisliti kako nekoga da pitate da sa vama stupi u odnos. Ovo je aktivnost u kojoj se nabacuju ideje i učesnike/ce ne treba da brine što nemaju lično iskustvo na kome bi zasnivali svoje odgovore.

Dajte učesnicima par minuta da zapišu svoje ideje. Pozovite dobrovoljce iz kruga da podijele sa drugima svoje ideje. Zabilježite te ideje na veliki list papira. Ukoliko se čuju slične ideje, ne morate ih ponovo zapisivati. Jednostavno možete staviti znak pored njih svaki put kada se ponovo pomenu.

Kada završe, pitajte učesnike/ce da daju primjere kako se može odbiti takav zahtjev. Drugim riječima, kako bi rekli „ne“ ako bi uslijedilo takvo pitanje. Recite učesnicima/ama da razmišljaju o asertivnim odgovorima. Asertivni odgovori su oni kod kojih se formuliše jasno odbijanje, a da se ne bude uvrjedljiv. Zapišite odgovore na papir pored pitanja na koja se odnose.

Drugi dio: Gluma

Kada se formulišu pitanja i odgovori, pitajte učesnike/ce da li ima dobrovoljaca (potrebno je barem 2) koji bi htjeli da igraju uloge po scenarijima koji pokazuju kako funkcionišu ta pitanja i odgovori. Dajte paru dobrovoljaca par minuta da odaberu i pripreme skeč. Za početak, ostali učesnici/e treba da gledaju par kako igra kratki dijalog. Onda par treba da ga ponovi, a ostali učesnici/e mogu da viknu „Stop“ ako žele da zamijene jednog od igrača i pokrenu dijalog dalje u različitom ili (po njihovom mišljenju) djelotvornijem ili asertivnijem pravcu. Na taj način ostali učesnici mogu aktivno da sugerišu alternativne načine kako da predlože i odbiju seksualni odnos. Nastavite sa skečom dok više ne bude sugestija sa strane publike ili dok igrači ne budu zamijenjeni maksimum dva ili tri puta. Kako bi se izbjegao gubitak interesovanja, pređite na sledeći par dobrovoljaca i ponovite postupak. Pokušajte da svim učesnicima/ama koji to žele ponudite mogućnost da to urade, očito u granicama raspoloživog vremena. Ne zaboravite da i žene iz grupe treba da dobiju priliku da igraju onu osobu koja predlaže seks.

Razgovor o aktivnosti i evaluacija

Počnite razgovor time što ćete pitati učesnike/ce da sa ostatkom grupe podijele što smatraju da su naučili o predlaganju i odbijanju seksualnog odnosa tokom ove vježbe.

Naglasite važnost otvorene verbalne komunikacije u odnosu na zahtjeve za i odbijanje seksa. Možete se pozvati na neke od sledećih razloga zašto je važno govoriti o tome da li je osoba spremna ili da li želi seks:

- Govor tijela ljudi u različitim ulogama, određene vrste kontakta očima i da li se radi o romantičnom sastanku ili prijateljskom časkanju su veoma subjektivne kategorije za koje ne možemo pretpostaviti da će ih drugi biti potpuno svjesni.
- Očite, ali neverbalne ponude je teško odbiti na asertivan način. Do momenta kada predmet nečijih želja povjeruje da je shvatio/la namjere druge strane, on/a se već može osjećati jako zaplašenim/om.
- U slučajevima silovanja na sastanku, većina onih koji su to doživjeli je konstatovala da su neposredno prije (pokušaja) silovanja imali nelagodan osjećaj u stomaku u vezi situacije

u kojoj se nalaze, ali su smatrali da je nepristojno reagovati na asertivan način ili naprosto nisu bili sigurni u sebe i nisu htjeli da uvrijede tu drugu osobu. Ti momenti nelagode su pokazatelji onoga što se može desiti i često predstavljaju poslednju priliku da se ta druga osoba zaustavi. Kada stvarne namjere druge osobe postanu jasne, već može biti prekasno da ih se zaustavi.

Sa učesnicima/ama pokrenite diskusiju vezanu za proces da bi otvorili pitanje kako se ljudi socijalizuju za netransparentnu komunikaciju u vezi seksa. Za usmjeravanje diskusije možete koristiti sledeća pitanja:

- Koja osjećanja vam je pobuđivala ova vježba?
- Da li ste se osjećali nelagodno kada se od vas tražilo da otvoreno i pred drugim ljudima govorite o seksu? Zašto?
- Iz kog još razloga mogu mladi ljudi osjećati nelagodu ili neprijatnost kada se govori o seksu?
- Da li mladi ljudi u različitim mjestima drugačije komuniciraju (manje ili više otvoreno) na temu seksa? Zašto?
- Kako je u vašoj sredini? Kako se komunicira o seksu?
- Što mislite da je uzrok tome da se mladi ljudi osjećaju nelagodno da javno govore o seksu?
- Što se može uraditi da se pomogne mladim ljudima da otvoreno i jasno komuniciraju o seksu?

Savjeti za moderatore/ke

Pitajte učesnike/ke za njihove ideje zašto je poziv na seks težak zadatak. Tokom faze davanja ideja učesnici/e mogu imati verbalne i neverbalne pristupe pozivanju na seks. Zapišite ih na odvojenom listu i skrenite pažnju na izvorni tekst za iznalaženje jasnih načina komuniciranja prilikom poziva na i odbijanja seksa. Možete se vratiti metaforama koje su se pojavile ako vam se čini da je to korisno kada budete skretali pažnju na razloge zašto je važna jasna komunikacija o seksu.

Ovo je teška vježba jer komunikacija ovakve vrste nije ugrađena u naše vaspitanje. Cilj vježbe nije da su na kraju svi učesnici/e u stanju da jasno komuniciraju svoje seksualne želje. Cilj ove vježbe je da nam pomogne da počnemo da razmišljamo o prošlim iskustvima ili sadašnjim razmišljanjima i da povećamo osviještenost o nedostacima netransparentne komunikacije za koju smo socijalizovani u vezi toga da li želimo ili ne želimo seks.

Imajte na umu da diskusija čija tema je povezana sa seksom može izazvati nelagodu kod nekih učesnika/ca. Učesnicima/ama treba omogućiti da koriste svoje pravo da kažu „dalje“, drugim riječima da u određenom momentu ne izraze svoj stav. Možda ima učesnika kojima je veoma teško verbalizovati takve zahtjeve ili odbijanja, bez obzira na razloge. Komentari tipa „u našoj zajednici ova vrsta komunikacije ne bi bila moguća“ ne znače nužno da se vježba mora prekinuti. U razgovoru o samom toku aktivnosti nakon njenog završetka možete se osvrnuti na načine na koje različite zajednice rješavaju pitanja kao što je komunikacija o seksu. Učesnici koji su iskoristili svoje pravo da se ne izražavaju u nekom drugom trenutku možda će imati mnogo više toga za reći tokom ovog dijela diskusije. Podstaknite ih da aktivno izražavaju svoja osjećanja o toj situaciji u pogledu komunikacije u vezi seksa i kako bi oni voljeli da se to izmijeni, ako uopšte bi.

Ukoliko želite da provjerite zakonsku granicu za pristanak na seks u različitim zemljama možete to potražiti na internetu na www.advert.org/aofconsent.htm

Ponekad igre uloga završavaju tako što se krene pričati o seksualnom uznemiravanju. Iako je to povezano pitanje, jasno izrecite razliku između uznemiravanja i situacija koje znače eksplicitnu komunikaciju o seksu.

Kako je ovdje opisano, ovo je aktivnost za mješovite grupe, ali zavisno od prirode vaše grupe, ovo bi se moglo osmisliti i kao aktivnost samo za dječake ili samo za djevojčice.

Sugestije za nastavak aktivnosti

U nastavku iskoristite aktivnost „Razgovarajmo o seksu“ iz Compass⁴³ str.156, sa istom grupom.

Povezana pitanja uključuju seksualno uznemiravanje i silovanje na sastanku / od strane poznanika. Više o tim oblicima nasilja zasnovanog na rodu možete naći u Poglavlju 2 ovog priručnika.

Ideje za djelovanje

Provjerite da li postoje informativne kampanje koje se odnose na seksualna prava, seksualno nasilje ili silovanje tokom sastanka ili od strane poznanika u vašoj zajednici / zemlji. Pokušajte da dobijete materijale (postere, letke, besplatne kartice) za vašu školu / klub mladih ili se okupite i pripremite sopstvene materijale za kampanju. Iskoristite prikupljeni materijal za pokretanje diskusije o tome kakvu vrstu kampanje da osmislite i kako da je pripremite. Ukoliko napravite sopstvenu lokalnu kampanju, bilo da se bavi prevencijom ili podizanjem svijesti, ne zaboravite da će je vidjeti one žrtve i osobe sa takvim iskustvom koje pohađaju vašu školu ili žive u vašoj zajednici. Postarajte se da uključite informacije o servisima (SOS telefoni, centri) za žrtve različitih oblika seksualnog zlostavljanja ili nasilja zasnovanog na rodu.

⁴³ www.coe.int/compass

Što uraditi⁴⁴

„Da li da ostanem ili da odem?“

NIVO: 2
GRUPA: 6-30
VRIJEME: 60 MIN

SLOŽENOST	Nivo 2
VELIČINA GRUPE	6 do 30
VRIJEME	60 minuta
KRATAK PREGLED	Ova aktivnost koristi razlike u mišljenju unutar grupe o tome kako pristupiti uobičajenim dilemama u vezi seksa i seksualnosti i odnosa u kojima se mladi ljudi nalaze tokom rane i kasne adolescencije. Cilj je razviti razumijevanje kod učesnika/ca o mnogim alternativama koje postoje za rješavanje uočenih problema na zadovoljavajući način.
OBJECTIVES	<ul style="list-style-type: none"> • Identifikovati uobičajene dileme vezane za seks, seksualnost, nasilje i odnose sa kojima se suočavaju mladi ljudi kako postaju samostalne jedinice • Diskutovati i istraživati razne pristupe rješavanju ovih dilema • Razvijati empatiju prema mladim ljudima koji se suočavaju sa teškim situacijama i odlukama
MATERIJALI	<ul style="list-style-type: none"> • Dileme na listu papira koje će pročitati moderator/ka • Veliki zatvoreni radni prostor sa četiri čoška
PRIPREMA	Upoznajte se sa dilemama Pripremite prostoriju i čoškove sa oznakama A, B, C i Otvoreni čošak

Uputstva

Recite učesnicima da stanu u sredinu prostorije i kažite im da moraju zauzeti stav o dilemama koje budu predstavljene time što će otići u onaj čošak sobe koji im se sviđa. Pročita se dilema i predstave se čoškovi sa njihovim opcijama. Kada svi odaberu čošak i odu tamo, neka učesnici/e među sobom malo raspravljaju. Zatim treba pitati učesnike/ce iz svakog čoška zašto su odabrali da tamo stanu. Ponoviti isto za svaku od dilema za koju se odlučite da je predstavite.

Razgovor nakon aktivnosti i evaluacija

Pozovite sve da sjednu u krug. Počnite diskusiju time što ćete učesnike/ce pitati kako su se osjećali tokom vježbe, da li im se dopala ili ne ili da li su bili iznenađeni nekim od komentara drugih učesnika/ca. Pitajte učesnike/ce da li su mogli da se sažive sa nekim od likova u primjerima koji su pročitani.

⁴⁴ Prilagođeno iz "Bella - Grus och Glitter 2", KSAN/Kvinnoorganisationernas Samarbestrad i Alkohol – och Narkotikafragor och Katrin Byreus, 2001. verzija na engleskom, pod nazivom 'Rubble and Roses – A practical guide for girls' groups' autorke Katrin Byreus Hagen, koja se može nabaviti od Komiteta ženskih organizacija za pitanja alkohola i droga (WOCAD).

Nastavite diskusiju na temu dilema mladih ljudi u vezi njihove seksualnosti, seksa, nasilja i odnosa kroz sledeća pitanja za usmjeravanje diskusije:

- Smatrate li da te dileme dobro predstavljaju one sa kojima se današnji mladi ljudi susreću?
- Kako mislite da ljudi donose odluke kada se suoče sa takvom dilemom?
- Koje efekte može imati na život jedne mlade osobe suočavanje sa takvom nekom dilemom?
- Kada ste u dilemi (maloj ili velikoj), kako je rješavate?
- Gdje mogu mladi ljudi koji se suočavaju sa dilemom potražiti podršku ako im je potrebna?
- Koja su prava mladih ljudi u vašoj zemlji u pogledu seksualnih i reproduktivnih prava?
- Ko treba da odlučuje o pravima mladih ljudi u odnosu na seks?

Savjeti za moderatore/ke

Možete prilagoditi dileme kako bi bile prikladne za grupu sa kojom radite tako što ćete mijenjati pol, uzrast, seksualnost, nacionalnost i druge karakteristike opisanih osoba ili mijenjanjem scenarija. Samo ne zaboravite da nije uvijek moguće znati „ko je u prostoriji“ i da treba izbjegavati korištenje ličnih priča učesnika/ca.

Sugestije za nastavak aktivnosti

Proučite aktivnost „Vidi ko dolazi na večeru!“ kako bi proširili perspektivu učesnika/ca o dilemama u pogledu veza i uticaja koji mišljenja značajnih drugih ljudi mogu imati na odabire u pogledu veze i samoodređenja mladih ljudi, str. 88, Obrazovni paket⁴⁵.

Ideje za djelovanje

Saznajte da li postoji neka vrsta podrške (savjetovališta, anonimni SOS telefoni, itd) koja se bave dilemama sa kojima se grupa suočava u vašem lokalnom području. Ako ne, razmislite da li učesnici/e iz vaše grupe ili organizacije (sami ili u partnerstvu) mogu pokrenuti projekat za pružanje relevantnih službi vršnjačke pomoći.

⁴⁵ Obrazovni paket se može pogledati na internetu na www.coe.int/compass

MATERIJALI ZA UČESNIKE/CE

DŽENINA DILEMA

Dženi ima 15 godina. Najbolji frajer iz škole je pita da sa njim ode kod njega kući nakon diskoteke. Oni se ne poznaju. Njegovi roditelji nijesu kod kuće. Što Dženi treba da uradi?

1. Kaže ne
2. Kaže da
3. Kaže da pod uslovom da ih prate još neki prijatelji
4. Nešto drugo (Otvoreni čošak)

RANDŽINA DILEMA

Randža ima 14 godina i zaljubljena je. Njen momak osjeća isto. Zajedno su dva mjeseca, ali Randžini roditelji ne znaju za to, a ona je sigurna da bi im oni zabranili da nastave da se viđaju. Što Randža treba da uradi?

1. Prestane da se viđa sa osobom u koju je zaljubljena
2. Odvede ga kući i predstavi ga svojim roditeljima
3. Nastavi da se sa njim sastaje tajno
4. Nešto drugo (Otvoreni čošak)

BERIJEVA DILEMA

Beri ima 16 godina. On je gej, ali niko iz njegove porodice ni kruga prijatelja to još ne zna. Sviđa mu se jedan momak iz razreda i htio bi vezu sa njim. Međutim, nije siguran da li će taj momak biti otvoren za njegov predlog, brine ga da bi mogao reći drugima u razredu, a i da bi njegovi roditelji to mogli da saznaju. Što Beri treba da uradi?

1. Napusti čitavu ideju i zaboravi na tog momka
2. Kaže svojim roditeljima i prijateljima da je gej i pozove tog momka da izađu pa da vidi što će se desiti
3. Pokuša bolje da upozna tog momka da provjeri da li i on gaji slična osjećanja prije nego što otkrije svoja
4. Nešto drugo (Otvoreni čošak)

NAZRININA I EDIJEVA DILEMA

Nazrin ima 18, a Edi 19 godina. Zajedno su već više od godinu dana. Upravo su otkrili da je Nazrin trudna. Nisu planirali djecu, ali su razmišljali o tome da se vjenčaju. Nazrin želi da kaže svojim roditeljima. Edi je siguran da oni to neće odobravati i da čak mogu pokušati da ih razdvoje. Ne znaju što da rade jer Nazrin još završava školu. Što Nazrin i Edi treba da urade?

1. Odu u savjetovalište
2. Brzo i u tajnosti se vjenčaju, a zatim Nazrininim roditeljima kažu da je trudna
3. Kažu Nazrininim roditeljima i traže njihovu podršku u planiranju narednih koraka
4. Nešto drugo (Otvoreni čošak)

INGRIDINA DILEMA

Ingrid i Šejn oboje imaju po 17 godina. Izlaze već dvije godine. Jedne noći izađu u diskoteku i Šejn se napije. Ingrid odlučuje da ode u drugu diskoteku bez Šejna, pa se on veoma naljuti, počne da viče na nju i da je gura na pod. Što treba Ingrid da uradi?

1. Ostane sa Šejnom do kraja večeri i zaboravi što se desilo
2. Ode iz diskoteke bez Šejna i kaže svojim prijateljima što se upravo dogodilo
3. Počne da mu uzvraća udarce dok Šejn ne prestane da viče
4. Nešto drugo (Otvoreni čošak)

Opšte vježbe za istopolne grupe

Uvod

Ponekad se ovakva vrsta rada sa mladima obavlja u istopolnim grupama koje se redovno sastaju. Ponekad se na posebnim jednokratnim seminarima organizuju aktivnosti u okviru istopolnih grupa. Neke od prednosti, koristi i specifičnosti neformalnog obrazovnog rada (sa mladima) u istopolnim grupama su već naznačene u Poglavlju 3.

U nastavku predstavljamo razne aktivnosti koje se mogu koristiti kako bi se počelo raditi u istopolnim grupama. Ove aktivnosti posebno imaju za cilj da pripreme teren za sadržajni i dubinski rad na osjetljive teme koje se navode u ovom priručniku. Veliki broj njih je usredsređen na samopouzdanje i izgradnju povjerenja i stvaranje uslova za otvorenu, iskrenu diskusiju u grupi sa punim poštovanjem. Većina ovih aktivnosti je relativno laka i ne traje duže od jednog sata, tako da su dobro prilagođene za kraće aktivnosti koje nisu predviđene da imaju dubok emotivni uticaj na učesnike.

Treba primijetiti da su mnoge od ovih metoda i pristupa pogodne i za rad u mješovitim grupama po polu, ali u ovom slučaju moderator/ka treba pažljivo da promisli o potrebnim prilagođavanjima da se uzme u obzir poseban karakter grupa miješanih po polu učesnika/ca (kulturni sastav, uzrast, itd).

Početak

Sjedenje u krugu u kome svi učesnici/e imaju jednak prostor i mogu da vide sve ostale učesnike stvara i osjećaj sigurnosti i osjećaj bliskosti. To je koristan način da se otpočinu aktivnosti sa grupom, a posebno je dobar za sve uvodne aktivnosti, uključujući i međusobno upoznavanje učenika/ca. To je ujedno i dobro okruženje za vođenje razgovora u grupi nakon završetka aktivnosti. Za takve diskusije, činjenica da se sjedi u krugu predstavlja prvi korak da se osigura da svi imaju prostor da se izraze. Drugi korak jeste osigurati da svako ima priliku da govori, ako želi, i da izvlači one koji možda nemaju dovoljno samopouzdanja da govore javno. Možete koristiti i neki predmet kojim se daje riječ kako bi pomogli odvijanju procesa. Samo ona osoba koja drži taj predmet može da govori. Ostali moraju da slušaju. Taj predmet se dodaje od osobe do osobe.

Laki načini za predstavljanje grupi

Emancipacija

Svi stoje u krugu. Jedna osoba zakorači unutar kruga i kaže u čemu je dobra. Ostatak grupe zakorači ka sredini i ponavlja ime te osobe i u čemu je ona dobra. Ponovite postupak za sve članove/ice grupe.

Oснаživanje

Svi stoje u krugu. Jedna osoba kaže svoje ime, a ostatak grupe razmišlja o pozitivnim pridjevima koji počinju sa tim slovom. Ta osoba izabere jedan (ako se kaže više od jednog). Sledeća osoba,

zatim, predstavi prethodnu osobu, recimo zgodni Zdravko, a zatim kaže svoje ime, recimo lijepa Lejla. Nastavite tako ukруг dok svaka nova osoba ne ponovi svoje ime i pozitivne pridjeve za sve prethodne. Važno je zapamtiti da su u središtu pažnje pozitivni pridjevi koji počinju na isto slovo kojim i ime date osobe, a ne pridjevi koji opisuju tu osobu. Na samim osobama je da izaberu neki od pridjeva koje predlože ostali učesnici/e na osnovu toga da li oni smatraju da su im prikladni. Kao moderator/ka, treba da budete spremni da predložite pozitivne pridjeve uz bilo koje od imena u slučaju da nikom drugome ništa ne pada na pamet.

Naučiti imena

Sjedeći u krugu, pitajte učesnike da kažu svoje ime naglas izgovarajući ga na način koji se smatra „pravim“ u mjestu odakle potiču. Nakon što svaki učesnik/a kaže svoje ime, ostatak grupe treba da kaže „Dobrodošao/la“ i ponovi ime te osobe, na primjer „Dobrodošao, Martine!“. Kada završite prvi krug, nastavite u narednim da pitate učesnike/ce da odgovore na sledeća pitanja. Ne morate ih iskoristiti sva; koristite samo ona za koja smatrate da su prikladna i pomažu ljudima da se bolje upoznaju. Vaša odluka o tome koja pitanja koristiti takođe zavisi od toga koliko vremena imate za vježbu.

Pitanja o imenima:

- Što tvoje ime znači?
- Zašto su ti odabrali to ime?
- Sviđa li ti se tvoje ime?
- Imaš li nadimak?

Otkrivanje zajedničkog

Učesnici/e formiraju parove. Zatim im se kaže da pronađu tri stvari koje su im zajedničke. Njih treba predstaviti ostatku grupe. Osim, ili umjesto, toga, možete se usredsrediti na tri stvari koje su različite kod partnera u paru.

Uvodne vježbe o temama iz ovog priručnika

Nedovršene rečenice o rodnoj jednakosti

Svaki učesnik/ca dobija list papira na kome je ispisan niz nedovršenih rečenica. Njihov zadatak jeste da daju sopstvene završetke za svaku od tih rečenica. Počev od prve rečenice, pitajte učesnike/ce da kažu svoje završene rečenice grupi. Ponovite postupak za sve rečenice.

Moguće rečenice:

- Najbolja stvar ako ste djevojčica/žena je...
- Najbolja stvar ako ste dječak/muškarac je ...
- Rodna ravnopravnost znači da ...
- Rodna ravnopravnost je važna jer ...
- Da bi postigli rodnu ravnopravnost mi (svi građani, ova grupa) treba da ...

Imajte na umu da se ova aktivnost može sprovesti i kao individualno promišljanje. U tom slučaju ne tražite od učesnika da svoje završene rečenice pročitaju ostatku grupe.

Ako se ovo radi na početku niza sastanaka kojima će prisustvovati ista grupa mladih ljudi i tokom kojih ćete detaljnije istraživati pitanja koja se odnose na rodnu ravnopravnost, možete prikupiti

rezultate zapisane na listićima i zadržati ih. Na posljednjem sastanku možete podijeliti prvobitne listove papira i tražiti od učesnika/ca da ponovo pročitaju sopstvene rečenice. Treba da ponovo promisle kako bi željeli da završe rečenice, uzimajući u obzir svoje učešće u ovoj aktivnositi. U ovoj fazi, možete tražiti od učesnika/ca da kažu naglas svoje nove rečenice, i ako su se promijenile, da kažu zašto.

Aktivnost za izgradnju osjećaja grupe/ dinamička aktivnost da se ljudi bolje osjećaju

Svi stoje u krug. Jedna osoba uđe u sredinu i kaže što mu/joj dobro ide, na primjer „Dobro mi ide ples“. Oni koji takođe misle da dobro plešu zamjenjuju mjesta sa drugim učesnicima/ama što je brže moguće. Druga osoba ulazi u sredinu kruga i kaže nešto što mu/joj dobro ide. Nastavite na isti način, uz broj ponavljanja po vašem izboru. Najbolje je ako se te osobe odabiru, ili ako se nasumično javljaju kao dobrovoljci.

Vruće stolice – vrijednosne izjave

Svako sjedne na jednuolicu koje su postavljene u krug. Jedna stolica treba da ostane prazna. Moderator/ka iščitava jednu po jednu rečenicu. Nakon svake rečenice, učesnici/e koji se slažu sa tom izjavom zamjenjuju mjesta i sjedaju na drugu stolicu. Oni koji se ne slažu ostaju da sjede na istom mjestu. Ukoliko učesnik/ca ne može da se odluči, treba da ustanu i jedanput se okrenu oko svoje ose. To treba uraditi brzo. .

Primjeri mogućih izjava

- Imati lošu reputaciju je gore za djevojčice nego za dječake.
- Prihvatljivo je da se djevojke ne depiliraju.
- Pogrešno je što prodavnice prodaju tange za djecu.
- Prihvatljivo je da djevojke i mladići budu dobri prijatelji.
- Žene bolje kuvaju od muškaraca.
- Homoseksualci i lezbejke treba da imaju pravo na brak.
- Kada bi mi prijatelj/ica rekao/la da je homoseksualac/ka, i dalje bih se družio/la sa njom/njim.
- Samo mršave djevojke mogu biti lijepe.
- Ljepota dolazi iznutra.
- Već u djetinjstvu, djevojčice bolje šiju, a dječaci su bolji mehaničari.
- Ponekad je za silovanje kriva djevojka/žena.
- Ilimati mišiće je odraz je muškosti.
- Muškarci dobro pokazuju osjećanja.
- Balet nije za muškarce.
- Prirodno je da muškarci preuzimaju kontrolu i da vode.
- Muškarac predsjednik / premijer je bolji nego kad tu funkciju obavlja žena.
- Muž ne treba da zarađuje manje od svoje žene.
- Reći prijateljima da se nečega bojite je znak slabosti.
- Govoriti o osjećanjima nije muževno.
- Ljubav blijedi s vremenom.
- Za seks je potrebna ljubav.
- Stavovi odraslih o seksu su staromodni.
- Dobri savjeti o seksu se mogu naći u pornografskim časopisima.
- Dobri savjeti o seksu se mogu naći u časopisima za tinejdžere.

- Svi ljudi su jednako vrijedni.

Ne morate iskoristiti sve rečenice sa liste: to su samo primjeri vrste rečenica koje možete koristiti. Takođe možete i pitati učesnike/ce da anonimno napišu sopstvene rečenice koje se mogu uključiti u vježbu. U tom slučaju, zamolite učesnike/ce da ih zapišu na komadu papira koji se može staviti u šešir ili kutiju. Moderator/ka treba da ih čita nasumično, zajedno sa drugim rečenicama koje pripremi moderator/ka ili tim.

Nakon što se sve rečenice iščitaju, možete pokrenuti diskusiju o različitim reakcijama na rečenice i što učesnici/e misle odakle one potiču.

Rad u grupi na temu veza

Podijelite učesnike/ce u grupe od po tri osobe. Dajte svakoj grupi po dvije rečenice o kojima će diskutovati nekih 20 minutu. Svakoj grupi treba dati 5 minuta kako bi izvijestile čitavu grupu o diskusiji unutar svoje grupe. Poslije toga bi trebalo da uslijedi opšta diskusija u čitavoj grupi nekih 30 minuta ili onoliko koliko ima vremena i interesovanja za dalju diskusiju.

- Dobro je imati nekoliko veza prije nego što se stupi u brak.
- Djevojke nekad pristaju na seks iako ga u stvari ne žele.
- Najbolje je biti u vezi sa nekim iz sopstvene kulture.
- Najbolje je biti u vezi sa nekim sa sličnim porijeklom.
- Djevojke čekaju mladiće da preuzmu inicijativu u pogledu veze i seksa.
- Većini ljudi je teško prići osobi sa kojom žele da budu u vezi.
- Izgled je važniji od drugih karaktetistika kada se zaljubite.
- Može se biti nesrećan zbog ljubavi.
- Potrebno je više hrabrosti za otpočinjanje veze nego za raskidanje.
- Postoje razne vrste ljubavi.
- Čovjek ne može odlučiti u koga će se zaljubiti.
- Postoji ljubav na prvi pogled.
- Prijatelji su važniji od parntera.

Ovu vježbu možete izvoditi isto kao i vježbu sa „vrućim stolicama“. U ovom slučaju, vi pročitate rečenicu i svako ko želi da se opredijeli, bilo za ili protiv, mora da sjedne na stolicu postavljenu u sredinu kruga. Ostali učesnici/e mogu pokazati da im se sviđa ili ne neki argument koji da osoba koja sjedi na „vrućoj stolici“ time što će se približiti toj osobi (da pokažu svoje slaganje) ili se od nje udaljiti što je više moguće (da pokažu svoje neslaganje). Za svaku rečenicu, postarajte se da pitate nekoliko učesnika koji stoje na raznim pozicijama da objasne zašto tu stoje i zašto se slažu ili ne slažu sa argumentima koje je dala osoba koja sjedi na „vrućoj stolici“.

Nadimci⁴⁶

Ima mnogo različitih riječi koje se koriste za dječake i muškarce i djevojčice i žene. U ovoj vježbi, grupa pravi listu različitih termina primjenljivih na raze grupe. Oformite dvije grupe, jednu koja će raditi sa riječima koje se koriste za muškarce, a drugu koja će se baviti riječima koje se koriste za

⁴⁶ Prilagođeno iz „Projekta Isabell“ sa djevojkama imigrantskog porijekla koje sprovodi Odjeljenje za zapošljavanje i porodicu opštine Eskilstuna u Švedskoj, www.eskilstuna.se.

žene. Svaka grupa treba da napravi listu svih riječi koje se koriste za taj pol. Grupama treba dati 15 do 20 minuta za ovaj zadatak.

Pitajte grupe da predstavljaju svoje liste jedna drugoj. Za to imaju na raspolaganju svega 5 minuta tako da prezentacija treba da bude fokusirana na riječi sa liste.

Razgovarajte o rezultatima rada u grupama. Možete koristiti sledeća pitanja za pokretanje diskusije:

- Kada se takva imena upotrebljavaju za dječake/muškarce i djevojčice/žene i zašto?
- Kako reagujete kad vas nazovu nekim (bilo kojim) od ovih imena? Kako ljudi suprotnog pola reaguju?
- Ko koristi te riječi?
- Koje riječi želite da vam upotrebljavaju, a koje ne?

Završne aktivnosti

Ovo je dobra aktivnost za završetak jednog dijela rada ili redovnog sastanka grupe. Takođe se može prilagoditi i za potrebe evaluacije:

Svako dobije priliku da završi rečenicu (ili da se uzdrži):

- Osoba mog pola kojoj se divim je...
- Osoba suprotnog pola kojoj se divim je...
- Nešto što bih ja volio/ljela da promijenim kod položaja mladića... / djevojaka je...
- Zaista sam srećan/na kad ...
- Neko koga ja volim i zašto, je... zato što ...
- Mislim da bi svi trebalo da...
- Nikoga ne bi trebalo prisiljavati na...
- Prilika kad sam bila/o ponosna/an na činjencu što sam žena / muškarac je bila ...
- Prilika kad sam poželio/ljela da budem suprotnog pola je bila...
- Nešto za čim žudim je...
- Kada bih imao/la moć ja bih...

5. Dodaci — Međunarodni pravni instrumenti ljudskih prava koji se odnose na rodno zasnovano nasilje

UNIVERZALNA DEKLARACIJA O LJUDSKIM PRAVIMA (Kratak pregled)

Član 1

Pravo na ravnopravnost

Član 2

Sloboda od diskriminacije

Član 3

Pravo na život, slobodu, ličnu bezbjednost

Član 4

Sloboda od ropstva

Član 5

Sloboda od torture i ponižavajućeg postupanja

Član 6

Pravo na proznavanje kao pravnog subjekta pred zakonom

Član 7

Pravo na ravnopravnost pred zakonom

Član 8

Pravo na pravni lijek pred nadležnim sudom

Član 9

Sloboda od proizvoljnog hapšenja i protjerivanja

Član 10

Pravo na pravično javno suđenje

Član 11

Pravo da se smatra nevinim dok se ne dokaže krivica

Član 12

Sloboda od miješanja u privatni život, porodicu, stan ili prepisku

Član 13

Pravo na slobodno kretanje u i van zemlje

Član 14

Pravo na azil u drugim zemljama od proganjanja

Član 15

Pravo na nacionalnost i slobode da ga promijeni

Član 16

Pravo na brak i porodicu

Član 17

Pravo na posjedovanje imovine

Član 18

Sloboda misli i vjeroispovjesti

Član 19

Sloboda mišljenja i informisanja

Član 20

Pravo na mirno okupljanje i udruživanje

Član 21

Pravo na učestvovanje u javnim poslovima i slobodnim izborima

Član 22

Pravo na socijalnu sigurnost

Član 23

Pravo na željeni rad i sindikat

Član 24

Pravo na odmor i rasonodu

Član 25

Pravo na odgovarajući životni standard

Član 26

Pravo na obrazovanje

Član 27

Pravo na učestvovanje u kulturnom životu zajednice

Član 28

Pravo na društveni poredak koji artikuliše ovaj dokumenat

Član 29

Obaveze prema zajednici u cilju punog razvoja ličnosti

Član 30

Sloboda za ma koju državu ili lice u navedenim pravima

UNIVERZALNA DEKLARACIJA O LJUDSKIM PRAVIMA

Usvojena i proglašena Rezolucijom Generalne skupštine 217 A (III) od 10. decembra 1948.

10. decembra 1948. godine Generalna skupština Ujedinjenih nacija je usvojila i proglasila Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima čiji se integralni tekst nalazi na ovoj stranici. Nakon ovog istorijskog čina Skupština je pozvala sve države članice da publikuju tekst Deklaracije i "da učine sve kako bi bila podijeljena, prokazana, pročitana i iskorišćena u školama i drugim obrazovnim institucijama, bez razlikovanja zasnovanog na političkom statusu zemalja ili teritorija"

Preambula

Pošto je priznavanje urođenog dostojanstva i jednakih i neotuđivih prava svih članova ljudske porodice temelj slobode, pravde i mira u svijetu;

Pošto je nepoštovanje i preziranje ljudskih prava vodilo varvarskim postupcima, koji su vrijeđali savjest čovječanstva, i pošto je stvaranje svijeta u kojem će ljudska bića uživati slobodu govora i ubjeđenja i biti slobodna od straha i nestašice proglašeno kao najviša težnja svakog čovjeka;

Pošto je bitno da ljudska prava budu zaštićena pravnim poretom kako čovjek ne bi bio primoran da kao krajnjem izlazu pribjegne pobuni protiv tiranije i ugnjetavanja;

Pošto je bitno da se podstiče razvoj prijateljskih odnosa među narodima;

Pošto su narodi Ujedinjenih nacija u Povelji ponovo proglasili svoju vjeru u osnovna ljudska prava, u dostojanstvo i vrijednost čovjekove ličnosti i ravnopravnost muškaraca i žena i pošto su odlučili da podstiču društveni napredak i poboljšaju uslove života u većoj slobodi;

Pošto su se države članice obavezale da u saradnji s Ujedinjenim nacijama obezbijede opšte poštovanje i primjenu ljudskih prava i osnovnih sloboda;

Pošto je opšte shvatanje ovih prava i sloboda od najveće važnosti za puno ostvarenje ove obaveze;

Generalna Skupština proglašava Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima kao zajednički standard koji treba da postignu svi narodi i sve nacije da bi svaki pojedinac i svaki organ društva, imajući ovu Deklaraciju stalno na umu, težio da učenjem i vaspitavanjem doprinese poštovanju ovih prava i sloboda i da postupnim unutrašnjim i međunarodnim mjerama obezbijedi njihovo opšte i stvarno priznanje i poštovanje kako među narodima samih država članica, tako i među narodima onih teritorija koje su pod njihovom upravom.

Član 1.

Sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima. Ona su obdarena razumom i sviješću i treba jedni prema drugima da postupaju u duhu bratstva.

Član 2.

Svakom pripadaju sva prava i slobode proglašene u ovoj Deklaraciji bez ikakvih razlika u pogledu rase, boje, pola, jezika, vjeroispovijesti, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili društvenog porijekla, imovine, rođenja ili drugih okolnosti. Dalje, neće se praviti nikakva razlika na osnovu političkog, pravnog ili međunarodnog statusa zemlje ili teritorije kojoj neko lice pripada, bilo da je ona nezavisna, pod starateljstvom, nesamoupravna, ili da joj je suverenost na ma koji drugi način ograničena.

Član 3.

Svako ima pravo na život, slobodu i bezbjednost ličnosti.

Član 4.

Niko se ne smije držati u ropstvu ili potčinjenosti: ropstvo i trgovina robljem zabranjeni su u svim oblicima.

Član 5.

Niko se ne smije podvrgnuti mučenju ili svirepom, nečovječnom ili ponižavajućem postupku ili kažnjavanju.

Član 6.

Svako ima pravo da svuda bude priznat kao pravni subjekt.

Član 7.

Svi su pred zakonom jednaki i imaju pravo bez ikakve razlike na podjednaku zaštitu zakona. Svi imaju pravo na jednaku zaštitu protiv bilo kakve diskriminacije kojom se krši ova Deklaracija i protiv svakog podsticanja na ovakvu diskriminaciju.

Član 8.

Svako ima pravo na djelotvorni pravni lijek pred nadležnim nacionalnim sudovima protiv djela kojima se krše osnovna prava koja su mu priznata ustavom ili zakonima.

Član 9.

Niko ne smije biti proizvoljno uhapšen, pritvoren, niti protjeran.

Član 10.

Svako ima potpuno jednako pravo na pravično javno suđenje pred nezavisnim i nepristrasnim sudom koji će odlučiti o njegovim pravima i obavezama, i o osnovanosti svake krivične optužbe protiv njega.

Član 11.

1. Svako ko je optužen za krivično djelo ima pravo da se smatra nevinim dok se na osnovu zakona krivica ne dokaže na javnom pretresu na kojem su mu obezbijeđena sva jamstva potrebna za njegovu odbranu.

2. Niko se ne smije osuditi za djela ili propuštanja koja nijesu predstavljala krivično djelo po unutrašnjem ili međunarodnom pravu u vrijeme kada su izvršena. Isto tako ne smije se izricati teža kazna od one koja se mogla primjeniti u vrijeme kada je krivično djelo izvršeno.

Član 12.

Niko se ne smije izložiti proizvoljnom miješanju u privatni život, porodicu, stan ili prepisku, niti napadima na čast i ugled. Svako ima pravo na zaštitu zakona protiv ovakvog miješanja ili napada.

Član 13.

1. Svako ima pravo na slobodu kretanja i izbora stanovanja u granicama pojedine države.

2. Svako ima pravo da napušta svaku zemlju, uključujući svoju vlastitu, i da se vrati u svoju zemlju.

Član 14.

1. Svako ima pravo da traži i uživa u drugim zemljama azil od proganjanja.

2. Na ovo pravo se ne može pozvati u slučaju gonjenja koje se istinski odnosi na krivična djela nepolitičke prirode ili na postupke protivne ciljevima i načelima Ujedinjenih nacija.

Član 15.

1. Svako ima pravo na državljanstvo.

2. Niko ne smije samovoljno biti lišen svog državljanstva niti prava da promijeni državljanstvo.

Član 16.

1. Punoljetni muškarci i žene, bez ikakvih ograničenja u pogledu rase, državljanstva ili vjeroispovijesti, imaju pravo da sklope brak i da zasnuju porodicu. Oni su ravnopravni prilikom

sklapanja braka, za vrijeme njegovog trajanja i prilikom njegovog razvoda.

2. Brak se može sklopiti samo uz slobodan i potpun pristanak lica koja stupaju u brak.

3. Porodica je prirodna i osnovna ćelija društva i ima pravo na zaštitu države i društva.

Član 17.

1. Svako ima pravo da posjeduje imovinu, sam i u zajednici s drugima.

2. Niko ne smije biti samovoljno lišen svoje imovine.

Član 18.

Svako ima pravo na slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti; ovo pravo uključuje slobodu promjene vjeroispovijesti ili uvjerenja i slobodu da čovjek sam ili u zajednici s drugima, javno ili privatno, manifestuje svoju vjeru ili uvjerenje podučavanjem, običajima, molitvom i obredom.

Član 19.

Svako ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja, što obuhvata i pravo da ne bude uznemiravan zbog svog mišljenja, kao i pravo da traži, prima i širi obavještenja i ideje bilo kojim sredstvima i bez obzira na granice.

Član 20.

1. Svako ima pravo na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja.

2. Niko se ne može primorati da pripada nekom udruženju.

Član 21.

1. Svako ima pravo da učestvuje u upravljanju javnim poslovima svoje zemlje, neposredno ili preko slobodno izabраниh predstavnika.

2. Svako ima pravo da na ravnopravnoj osnovi stupa u javnu službu u svojoj zemlji.

3. Volja naroda je osnova državne vlasti: ova volja treba da se izražava na povremenim i slobodnim izborima, koji će se sprovoditi opštim i jednakim pravom glasa, tajnim glasanjem ili odgovarajućim postupkom kojim se obezbjeđuje sloboda glasanja.

Član 22.

Svako, kao član društva, ima pravo na socijalno osiguranje i pravo da ostvaruje privredna, društvena i kulturna prava neophodna za svoje dostojanstvo i za slobodan razvoj svoje ličnosti, uz pomoć države i putem međunarodne saradnje, a u skladu sa organizacijom i sredstvima svake države.

Član 23.

1. Svako ima pravo na rad, na slobodan izbor zapošljenja, na pravične i zadovoljavajuće uslove rada i na zaštitu od nezapošljenosti.

2. Svako, bez ikakve razlike, ima pravo na jednaku platu za jednaki rad.

3. Svako ko radi ima pravo na pravednu i zadovoljavajuću naknadu koja njemu i njegovoj porodici obezbeđuje egzistenciju koja odgovara ljudskom dostojanstvu i koja će, ako bude potrebno, biti upotpunjena drugim sredstvima socijalne zaštite.

4. Svako ima pravo da osniva sindikat i učlanjuje se u njega radi zaštite svojih interesa.

Član 24.

Svako ima pravo na odmor i razodolu, uključujući razumno ograničenje radnog vremena i povremeno plaćeni odmor.

Član 25.

1. Svako ima pravo na standard života koji obezbeđuje zdravlje i blagostanje, njegovo i njegove porodice, uključujući hranu, odjeću, stan i ljekarsku njegu i potrebne socijalne službe, kao i pravo na osiguranje u slučaju nezapošljenosti, bolesti, onesposobljenja, udovištva, starosti ili drugih slučajeva gubljenja sredstava za izdržavanje usljed okolnosti nezavisnih od njegove volje.

2. Majke i djeca imaju pravo na naročito staranje i pomoć. Sva djeca, rođena u braku ili van njega, uživaju jednaku socijalnu zaštitu.

Član 26.

1. Svako ima pravo na obrazovanje. Obrazovanje treba da bude besplatno bar u osnovnim i nižim školama. Osnovno obrazovanje je obavezno. Tehničko i stručno obrazovanje treba da bude svima podjednako dostupno na osnovu njihove sposobnosti.

2. Obrazovanje treba da bude usmjereno ka punom razvitku

ljudske ličnosti i učvršćivanju poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda. Ono treba da unaprijeđuje razumijevanje, trpeljivost i prijateljstvo među svim narodima, rasnim i vjerskim grupama, kao i djelatnost Ujedinjenih nacija za održanje mira.

3. Roditelji imaju prvenstveno pravo da biraju vrstu obrazovanja za svoju djecu.

Član 27.

1. Svako ima pravo da slobodno učestvuje u kulturnom životu zajednice, da uživa u umjetnosti i da učestvuje u naučnom napretku i u dobrobiti koja otuda proističe.

2. Svako ima pravo na zaštitu moralnih i materijalnih interesa koji proističu iz svakog naučnog, književnog ili umjetničkog djela čiji je on tvorac.

Član 28.

Svako ima pravo na društveni i međunarodni poredak u kojem prava i slobode objavljeni u ovoj Deklaraciji mogu biti potpuno ostvareni.

Član 29.

1. Svako ima obaveze prema zajednici u kojoj je jedino moguć slobodan i pun razvitak njegove ličnosti.

2. U vršenju svojih prava i sloboda svako se može podvrgnuti samo onim ograničenjima koja su predviđena zakonom isključivo u cilju obezbjeđenja potrebnog priznanja i poštovanja prava i sloboda drugih, kao i zadovoljenja pravičnih zahtjeva morala, javnog poretka i opšteg blagostanja u demokratskom društvu.

3. Ova prava i slobode se ni u kom slučaju ne mogu ostvarivati protivno ciljevima i načelima Ujedinjenih nacija.

Član 30.

Nijedna odredba ove Deklaracije ne može se tumačiti kao pravo za ma koju državu, grupu ili lice da obavlja bilo koju djelatnost ili da vrši bilo kakvu radnju usmjerenu na rušenje prava i sloboda koji su u njoj sadržani.

EVROPSKA KONVENCIJA O LJUDSKIM PRAVIMA (Skraćena verzija)⁴⁷

POGLAVLJE 1: PRAVA I SLOBODE

Član 1, Obaveza za poštovanje ljudskih prava:

Ukoliko živite u zemlji koja je pristupila ovoj konvenciji, imate pravo na ova osnovna građanska i politička prava, bez obzira da li ste državljanin ili ne

Član 2, Pravo na život:

Imate pravo na život, i ovo pravo je garantovano zakonom⁴⁸.

Član 3, Zabrana mučenja:

Niko nema pravo da vas podvrgne torturi, neljudskom ili ponižavajućem postupku.

Član 4, Zabrana ropstva i prinudnog rada:

Nikome nije dopušteno da vas tretira kao roba, i vi ne možete držati nekoga kao roba. Niko vas ne može prisiliti na prinudni rad.

Član 5, Pravo na slobodu i sigurnost:

Imate pravo na slobodu i sigurnost. Niko vam ne može oduzeti ovo pravo osim pravnim sredstvima. Ukoliko ste uhapšeni, imate mnoga prava, uključujući razimijevanje razloga hapšenja, pravo na suđenje u razumnom roku, i pravo na obeštećenje.

Član 6, Pravo na pravično suđenje:

Ukoliko ste optuženi za zločin, imate pravo na pravično i javno suđenje.

Član 7, Kažnjavanje samo na osnovu zakona:

Ne možete biti kažnjeni za činjenje djela koje nije smatrano krivičnim djelom u vrijeme kada ste ga počinili.

Član 8, Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života:

Imate pravo na zaštitu ukoliko neko pokuša da uđe u vašu kuću, otvara vaša pisma, ili da uznemirava vas ili vašu porodicu bez razloga.

Član 9, Sloboda misli, savjesti i vjeroispovijesti:

Imate pravo na svoja ubjeđenja i vjerovanje u religiju. Slobodni ste u uživanju svijetle religije i uvjerenja kao i da ih promijenite.

Član 10, Sloboda izražavanja:

Imate pravo na mišljenje i da govorite što želite. Imate pravo da podijelite svoje ideje i mišljenja u novinama i magazinima, na radiju, televiziji i na internetu.

Član 11. Sloboda okupljanja i udruživanja:

Imate pravo da se mirno sastajete sa drugim ljudima, uključujući pravo da formirate ili se pridružite sindikatu.

Član 12, Pravo na brak:

Od trenutka kada postanete sposobni za brak imate pravo da stupite u brak.

Član 13, Pravo na djelotvorni pravni lijek:

Ukoliko su prava priznata ovom konvencijom narušena od strane druge osobe ili vlade, imate pravo da tražite pomoć od sudova ili drugih javnih tijela da sačuvaju vaša prava.

Član 14, Zabrana diskriminacije:

Imate sva prava i slobode prema ovoj Konvenciji bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi, kao što su pol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, veza sa nekom nacionalnom manjinom, imovno stanje, rođenje ili drugi status.

Član 15, Odstupanje u vanrednim okolnostima:

Vlada može suspendovati obaveze za očuvanje navedenih prava i sloboda za vrijeme rata. Ova suspendacija ne uključuje Član 2, Pravo na život.

⁴⁷ Prosta verzija je proizvedena za Compasito – priručnik o obrazovanju djece o ljudskim pravima, Savjet Evrope, 2007

⁴⁸ Dva dodatka Konvenciji (zvani protokoli) imaju za cilj ukidanje smrtno kazne u Evropi

Član 16, Ograničenja političke aktivnosti stranaca

Vlada ne može uskratiti vašu političku aktivnost samo zato što niste državljanin te zemlje.

Član 17, Zabrana zloupotrebe prava

Nijedno lice, grupa ili vlada bilo gdje na svijetu ne može uraditi ništa da uništi ova prava.

Član 18, Granice korišćenja ograničenja prava:

Vaša prava i slobode mogu jedino biti ograničena na način koji je predviđen ovom Konvencijom.

POGLAVLJE II: EVROPSKI SUD ZA LJUDSKA PRAVA

Članovi 19 do 51, Evropski sud za ljudska prava, njegov mandat i aktivnosti:

Konvencija predviđa osnivanje Evropskog suda za ljudska prava koji se bavi slučajevima koje podnose pojedinci i vlada. Sudije su potpuno nezavisne i bira ih Parlamentarna skupština Savjeta Evrope.

POGLAVLJE III: OSTALE ODREDBE

Članovi 52 do 59, Primjena prava iz ove Konvencije

Komitet ministara Savjeta Evrope nadgleda na koji način vlade poštuju ovu Konvenciju i ispunjavaju obaveze za promociju i zaštitu ljudskih prava.

PROTOKOLI UZ EVROPSKU KONVENCIJU O LJUDSKIM PRAVIMA

Budući da je ova Konvencija usvojena 1950. godine, Savjet Evrope je uradio važne dodatke, poznatije kao protokoli, koji predstavljaju dodatak ljudskim pravima ljudi koji žive u Evropi. Među najvažnijim pravima i slobodama koja su dodata su sledeća:

Protokol 1:

Član 1, Pravo na imovinu

Imate pravo na posjedovanje imovine i kroišćenje posjeda.

Član 2, Pravo na obrazovanje

Imate pravo da idete u školu.

Član 3, Pravo na slobodne izbore

Imate pravo na izbor vlade vaše zemlje tajnim glasanjem.

Protokol 4:

Član 2, Sloboda kretanja

Ukoliko boravite legalno u zemlji, imate pravo da putujete ili živite gdje god želite, kao i da se vratite u domovinu.

Protokoli 6 i 13:

Član 1, Zabrana smrtne kazne

Ne možete biti osuđeni na smrt od strane vlade bilo da je vrijeme mira ili rata.

Protokol 7:

Član 2, Pravo na žalbu u krivičnim stvarima

Ukoliko ste osuđeni za krivično djelo, možete se obratiti žalbom višem sudu.

Protokol 12:

Član 1, Opšta zaštita od diskriminacije

Javna administracija vas ne može diskriminisati iz razloga kao što su vaša boja kože, pol, jezik, politička ili religiozna uvjerenja, ili porijeklo.

49 Napomena: U vrijeme kada je štampan Compasito, ovaj protokol je bio na snazi u onim zemljama koje su ga potpisale.

KONVENCIJA O ELIMINISANJU SVIH OBLIKA DISKRIMINACIJE ŽENA – CEDAW (Kratak pregled)

Član 1.

Za svrhe ove konvencije, izraz "diskriminacija žena" označava svaku razliku, isključenje ili ograničenje u pogledu pola, što ima za posljedicu ili cilj da ugrozi ili onemogući priznanje, ostvarenje ili vršenje od strane žena, ljudskih prava i osnovnih sloboda na političkom, ekonomskom, društvenom, kulturnom, građanskom ili drugom polju; bez obzira na njihovo bračno stanje, na osnovu ravnopravnosti muškaraca i žena.

Član 2.

Države članice osuđuju diskriminaciju žena u svim vidovima, saglasne su da sprovedu svim odgovarajućim sredstvima koja im stoje na raspolaganju i bez odlaganja, politiku otklanjanja diskriminacije žena i radi toga se obavezuju:

(a) Da unesu princip ravnopravnosti muškaraca i žena u svoje nacionalne ustave ili odgovarajuće zakone, ako to već nijesu učinile, kao i da obezbijede, zakonskim ili drugim odgovarajućim mjerama, praktičnu primjenu tog principa;

(b) Da u svoje odgovarajuće zakonske i druge mjere, uključujući i sankcije kada je potrebno, kojima se zabranjuju svi vidovi diskriminacije žena;

(c) Da uvedu pravnu zaštitu prava žena na ravnopravnoj osnovi s muškarcima i da preko nadležnih nacionalnih sudova i drugih javnih institucija obezbijede efikasnu zaštitu žena od svakog postupka kojim se vrši diskriminacija;

(d) Da se uzdrže od svakog postupka ili prakse diskriminacije žena i da obezbijede da javni organi i institucije postupaju u skladu s ovom obavezom;

(e) Da preduzmu sve potrebne mjere za otklanjanje diskriminacije žena od strane bilo kog lica, organizacije ili preduzeća;

(f) Da preduzmu sve podesne mjere uključujući i zakonodavne radi izmjene ili ukidanja postojećih zakona, propisa, običaja i prakse koji predstavljaju diskriminaciju žena;

(g) Da stave van snage sve unutrašnje kaznene odredbe kojima se vrši diskriminacija žena.

Član 3.

Države članice preduzimaju u svim oblastima, posebno političkoj, društvenoj, ekonomskoj i kulturnoj, sve prikladne mjere, uključujući zakonodavne, da bi obezbijedile potpun razvoj i napredak žena, kako bi im se garantovalo ostvarivanje i uživanje prava čovjeka i osnovnih sloboda, ravnopravno s muškarcima.

Član 4.

1. Usvajanje posebnih privremenih mjera od strane država članica, čiji je cilj da se ubrza ostvarenje ravnopravnosti muškaraca i žena de fakto, ne smatra se diskriminacijom kako je definisana u ovoj konvenciji, ali ne smije ni na koji način imati za posljedicu nejednaka ili različita mjerila; a ove mjere će prestati da važe kada se ostvari cilj da se svima pruže jednake mogućnosti i tretman.

2. Usvajanje posebnih mjera od strane država članica, uključujući i mjere sadržane u ovoj konvenciji čiji je cilj zaštita materinstva, ne smatra se diskriminacijom.

Član 5.

Države članice preduzimaju sve podesne mjere:

(a) Radi izmjene društvenih i kulturnih običaja u pogledu ponašanja muškaraca i žena da bi se otklonile predrasude, kao i uobičajena i svaka druga praksa zasnovana na shvatanju o inferiornosti ili superiornosti jednog ili drugog pola ili tradicionalnoj ulozi muškaraca, odnosno žena;

(b) Da porodično vaspitanje obuhvata i pravilno shvatanje materinstva kao društvene funkcije i priznanje zajedničke odgovornosti muškaraca i žena u podizanju i razvoju djece, podrazumijevajući da se u svim slučajevima mora, prije svega, voditi računa o interesima djeteta.

Član 6.

Države članice preduzimaju sve podesne mjere, uključujući i zakonodavne, radi suzbijanja svih oblika trgovine ženama, kao i iskorišćavanja prostitucije žena.

KONVENCIJA O ELIMINISANJU SVIH OBLIKA DISKRIMINACIJE ŽENA - CEDAW

Države članice ove konvencije,

Konstatujući da Povelja Ujedinjenih nacija ponovo proglašava vjeru u osnovna prava čovjeka, dostojanstvo i vrijednost čovjekove ličnosti i u ravnopravnost muškaraca i žena,

Konstatujući da Opšta deklaracija o pravima čovjeka potvrđuje načelo nedopustivosti diskriminacije i proglašava da su svi ljudi rođeni slobodni i jednaki u dostojanstvu i pravima, i da svakom pripadaju sva prava i slobode koje su tamo navedene, bez ikakvih razlika, uključujući i razliku u pogledu pola,

Konstatujući da države potpisnice Međunarodnog pakta o pravima čovjeka imaju obavezu da obezbijede ravnopravnost muškaraca i žena u pogledu svih ekonomskih, društvenih, kulturnih, gradjanskih i političkih prava,

Imajući u vidu međunarodne konvencije zaključene pod pokroviteljstvom Ujedinjenih nacija i specijalizovanih agencija koje se odnose na ravnopravnost muškaraca i žena,

Imajući, takodje, u vidu rezolucije, deklaracije i preporuke koje su usvojile Ujedinjene nacije i specijalizovane agencije koje se odnose na ravnopravnost muškaraca i žena,

Zabrinute, medjutim, zbog činjenice da i pored svih ovih instrumenata i dalje postoji široka diskriminacija žena,

Podsjećajući da se diskriminacijom žena krše načela ravnopravnosti i poštovanja ljudskog dostojanstva, da to predstavlja preporuku ravnopravnom učešću žena u političkom, društvenom, ekonomskom i kulturnom životu njihovih zemalja, sputava dalji napredak društva i porodice i otežava potpun razvoj sposobnosti žena da učestvuju u službi svojih zemalja i čovječanstva,

Zabrinute zbog činjenice da su, u uslovima siromaštva, ženama najmanje dostupni hrana, zdravstvena zaštita, obrazovanje, obuka i zapošljavanje i zadovoljenje drugih potreba,

Uvjerene da će uspostavljanje novog međunarodnog ekonomskog poretka, zasnovanog na ravnopravnosti i

pravičnosti, znatno doprinijeti ostvarenju ravnopravnosti muškaraca i žena,

Naglašavajući da je likvidacija aparthejda, svih oblika rasizma, rasne diskriminacije, kolonijalizma, neokolonijalizma, agresije strane okupacije, dominacije i miješanja u unutrašnje stvari drugih država od bitne važnosti za potpuno ostvarenje prava muškaraca i žena,

Potvrđujući da će jačanje međunarodnog mira i bezbjednosti, popuštanje međunarodne zategnutosti, međunarodna saradnja svih država, bez obzira na njihov društveni i ekonomski sistem, opšte i potpuno razoružanje, posebno nuklearno razoružanje pod strogom i efikasnom međunarodnom kontrolom, afirmacija principa pravičnosti, ravnopravnosti i uzajamne koristi u odnosima među zemljama, ostvarenje prava naroda pod stranom i kolonijalnom dominacijom i stranom okupacijom na samoopredjeljenje i nezavisnost, kao i poštovanje nacionalnog suvereniteta i teritorijalnog integriteta, doprinijeti društvenom napretku i razvoju, a time i ostvarenju potpune ravnopravnosti muškaraca i žena,

Uvjerene da potpun i svestran razvoj zemalja, blagostanje svijeta i stvar mira zahtijevaju najveće učešće žena, ravnopravno s muškarcima, u svim sverama života.

Imajući u vidu veliki doprinos žena blagostanju porodice i razvoju društva, što do sada nije u potpunosti priznato, društveni značaj materinstva i ulogu oba roditelja u porodici i podizanju djece, i svjesne da uloga žene u radjanju ne treba da bude osnov za diskriminaciju, već da podizanje djece treba smatrati zajedničkom odgovornošću muškaraca i žena i društva u cjelini,

Svjesne da je potrebno izmijeniti tradicionalnu ulogu muškaraca, kao i ulogu žene u društvu kako bi se ostvarila potpuna ravnopravnost muškaraca i žena.

Riješene da primijene principe sadržane u Deklaraciji o eliminisanju diskriminacije žena, kao i da u tu svrhu usvoje mjere potrebne za otklanjanje te diskriminacije u svim njenim vidovima i manifestacijama,

Saglasile su se o sljedećem:

Dio I

Član 1.

Za svrhe ove konvencije, izraz "diskriminacija žena" označava svaku razliku, isključenje ili ograničenje u pogledu pola, što ima za posljedicu ili cilj da ugrozi ili onemogući priznanje, ostvarenje ili vršenje od strane žena, ljudskih prava i osnovnih sloboda na političkom, ekonomskom, društvenom, kulturnom, građanskom ili drugom polju; bez obzira na njihovo bračno stanje, na osnovu ravnopravnosti muškaraca i žena.

Član 2.

Države članice osuđuju diskriminaciju žena u svim vidovima, saglasne su da sprovode svim odgovarajućim sredstvima koja im stoje na raspolaganju i bez odlaganja, politiku otklanjanja diskriminacije žena i radi toga se obavezuju:

(a) Da unesu princip ravnopravnosti muškaraca i žena u svoje nacionalne ustave ili odgovarajuće zakone, ako to već nijesu učinile, kao i da obezbijede, zakonskim ili drugim odgovarajućim mjerama, praktičnu primjenu tog principa;

(b) Da u svoje odgovarajuće zakonske i druge mjere, uključujući i sankcije kada je potrebno, kojima se zabranjuju svi vidovi diskriminacije žena;

(c) Da uvedu pravnu zaštitu prava žena na ravnopravnoj osnovi s muškarcima i da preko nadležnih nacionalnih sudova i drugih javnih institucija obezbijede efikasnu zaštitu žena od svakog postupka kojim se vrši diskriminacija;

(d) Da se uzdrže od svakog postupka ili prakse diskriminacije žena i da obezbijede da javni organi i institucije postupaju u skladu s ovom obavezom;

(e) Da preduzmu sve potrebne mjere za otklanjanje diskriminacije žena od strane bilo kog lica, organizacije ili preduzeća;

(f) Da preduzmu sve podesne mjere uključujući i zakonodavne radi izmjene ili ukidanja postojećih zakona, propisa, običaja, i prakse koji predstavljaju diskriminaciju žena;

(g) Da stave van snage sve unutrašnje kaznene odredbe kojima se vrši diskriminacija žena.

Član 3.

Države članice preduzimaju u svim oblastima, posebno političkoj, društvenoj, ekonomskoj i kulturnoj, sve prikladne mjere, uključujući zakonodavne, da bi obezbijedile potpun razvoj i napredak žena, kako bi im se garantovalo ostvarivanje i uživanje prava čovjeka i osnovnih sloboda, ravnopravno s muškarcima.

Član 4.

1. Usvajanje posebnih privremenih mjera od strane država članica, čiji je cilj da se ubrza ostvarenje ravnopravnosti muškaraca i žena de fakto, ne smatra se diskriminacijom kako je definisana u ovoj konvenciji, ali ne smije ni na koji način imati za posljedicu nejednaka ili različita mjerila; a ove mjere će prestati da važe kada se ostvari cilj da se svima pruže jednake mogućnosti i tretman.

2. Usvajanje posebnih mjera od strane država članica, uključujući i mjere sadržane u ovoj konvenciji čiji je cilj zaštita materinstva, ne smatra se diskriminacijom.

Član 5.

Države članice preduzimaju sve podesne mjere:

(a) Radi izmjene društvenih i kulturnih običaja u pogledu ponašanja muškaraca i žena da bi se otklonile predrasude, kao i uobičajena i svaka druga praksa zasnovana na shvatanju o inferiornosti ili superiornosti jednog ili drugog pola ili tradicionalnoj ulozi muškaraca, odnosno žena;

b) Da porodično vaspitanje obuhvata i pravilno shvatanje materinstva kao društvene funkcije i priznanje zajedničke odgovornosti muškaraca i žena u podizanju i razvoju djece, podrazumijevajući da se u svim slučajevima mora, prije svega, voditi računa o interesima djeteta.

Član 6.

Države članice preduzimaju sve podesne mjere, uključujući i zakonodavne, radi suzbijanja svih oblika trgovine ženama, kao i iskorišćavanja prostitucije žena.

Dio II

Član 7.

Države članice preduzimaju sve podesne mjere za otklanjanje diskriminacije žena u političkom i javnom životu zemlje, a posebno su dužne da obezbijede, pod jednakim uslovima, kao i muškarcima, pravo žena da:

(a) Glasaju na svim izborima i javnim referendumima i da budu birane u sva tijela koja se biraju putem javnih izbora;

(b) Učestvuju u kreiranju i sprovođenju vladine politike i da zauzimaju rukovodeće položaje i obavljaju sve javne funkcije na svim nivoima vlasti;

(c) Učestvuju u radu nevladinih organizacija i udruženja koja se bave javnim i političkim životom u zemlji.

Član 8.

Države članice preduzimaju sve podesne mjere da bi obezbijedile ženama mogućnost da pod jednakim uslovima s muškarcima, bez diskriminacije, predstavljaju svoje vlade na međunarodnom nivou, kao i da učestvuju u radu međunarodnih organizacija.

Član 9.

1. Države članice priznaju ženama jednaka prava kao i muškarcima da steknu, promijene ili zadrže svoje državljanstvo. One se posebno staraju da sklapanje braka sa stranim državljaninom ili promjena državljanstva muža za vrijeme trajanja braka nema automatski za posljedicu promjenu državljanstva žene, niti da ona postane lice bez državljanstva, odnosno da bude prisiljena da uzme državljanstvo muža.

2. Države članice obezbijedjuju ženama jednaka prava kao i muškarcima u pogledu državljanstva djece.

Dio III

Član 10.

Države članice preduzimaju sve podesne mjere radi otklanjanja diskriminacije žena da bi ima obezbijedile jednaka prava kao i muškarcima u pogledu obrazovanja, a posebno da bi na osnovi ravnopravnosti muškaraca i žena obezbijedile:

(a) Jednake uslove u pogledu karijere i profesionalnog

usmjeravanja, u pogledu mogućnosti za učenje i sticanje diploma u obrazovnim ustanovama svih kategorija, kako u seoskim tako i u gradskim sredinama; ova ravnopravnost se obezbijedjuje u pogledu predškolskog, opšteg, tehničkog i stručnog obrazovanja, kao i višeg tehničkog obrazovanja i svih vrsta profesionalnog usmjeravanja.

(b) Dostupnost jednakih nastavnih programa, jednakih ispita i nastavnog osoblja koje ima kvalifikacije istog nivoa, kao i školskih prostorija i opreme istog kvaliteta;

(c) Otklanjanje tradicionalnog shvatanja o ulogama muškaraca i žena na svim stepenima i u svim oblicima obrazovanja podsticanjem stvaranja mješovitih odjeljenja i drugih vrsta obrazovanja koji mogu doprinijeti postizanju tog cilja, posebno revizijom udžbenika i školskih programa i prilagođavanjem nastavnih metoda;

(d) Jednake mogućnosti korišćenja stipendija i drugih vrsta bespovratne pomoći za sudije;

(e) Jednake mogućnosti pristupa programima permanentnog obrazovanja, uključujući programe za obrazovanje odraslih i funkcionalne programe za opismenjavanje, posebno one čiji je cilj da se u što je moguće kraćem vremenu smanji jaz u stepenu obrazovanja između muškaraca i žena;

(f) Smanjenje stope napuštanja škole od strane ženske omladine i organizacija programa za djevojke i žene koje su prerano napustile školu;

(g) Jednake mogućnosti aktivnog bavljenja sportom i fizičkog vaspitanja;

(h) Dostupnosti posebnih informacija iz oblasti obrazovanja radi pružanja pomoći u obezbjedjenje zdravlja i blagostanja porodice, uključujući informacije i savjete o planiranju porodice.

Član 11.

1. Države članice preduzimaju sve podesne mjere radi eliminisanja diskriminacije žena u oblasti zapošljavanja kako bi se na osnovi ravnopravnosti muškaraca i žena obezbijedila jednaka prava, a posebno:

(a) Pravo na rad kao neotuđivo pravo svih ljudi;

(b) Pravo na jednake mogućnosti zapošljavanja, uključujući i primjenu jednakih kriterijuma pri izboru kandidata za radno mjesto;

(c) Pravo na slobodan izbor profesije i zaposlenja, pravo na unapređenje, sigurnost zaposlenja i sva prava

i uslove koji proističu iz rada, kao i pravo na stručno osposobljavanje i prekvalifikaciju, uključujući učenje u privredi, više stručno osposobljavanje i povremeno dodatno osposobljavanje;

(d) Pravo na jednaku nagradu uključujući beneficije, kao i na jednak tretman za jednak rad i jednak tretman pri ocjenjivanju kvaliteta rada;

(e) Pravo na socijalnu zaštitu, posebno u slučaju odlaska u penziju, nezaposlenosti, bolesti, invalidnosti, starosti i druge nesposobnosti za rad, kao i pravo na plaćeno odsustvo;

(f) Pravo na zdravstvenu zaštitu i zaštitu na radu, uključujući i zaštitu bioloških i reproduktivnih funkcija žena.

2. Radi sprječavanja diskriminacije žena zbog stupanja u brak ili materinstva i obezbjeđivanje njihovog stvarnog prava na rad, države članice preduzimaju odgovarajuće mjere radi:

(a) Zabrane, pod prijetnjom preduzimanja sankcija, davanja otkaza zbog trudnoće ili porodijskog odsustva i diskriminacije prilikom otpuštanja s posla zbog bračnog stanja;

(b) Uvođenje plaćenog porodijskog odsustva ili sličnih socijalnih beneficija, bez gubljenja prava na ranije radno mjesto, primanja po osnovu staža i socijalna primanja;

(c) Podsticanja obezbjeđenja potrebnih pomoćnih društvenih službi kako bi se roditeljima omogućilo da usklade porodične obaveze s obavezama na radnom mjestu i učešćem u društvenom životu, posebno podsticanjem osnivanja i razvoja mreže ustanova za brigu o djeci;

(d) Obezbeđenje posebne zaštite žena za vrijeme trudnoće na onim radnim mjestima za koja je dokazano da su štetna za trudnice.

3. Mjere zakonske zaštite koje se odnose na pitanja obuhvaćena u ovom članu preispituju se periodično, u svijetlu naučnih i tehnoloških saznanja, i pema potrebi revidiraju, ukidaju ili produžuju.

Član 12.

1. Države članice preduzimaju odgovarajuće mjere radi eliminisanja diskriminacije žena u oblasti zdravstvene zaštite kako bi, na osnovi ravnopravnosti žena i muškaraca, obezbijedile dostupnost zdravstvenih usluga, uključujući

one koje se odnose na planiranje porodice.

2. Bez obzira na odredbe člana 1. ovog člana, države članice obezbjeđuju odgovarajuće zdravstvene usluge ženama za vrijeme trudnoće, porođaja i u periodu poslije rođenja djeteta, obezbjeđivanjem besplatnih usluga, kada je to potrebno, kao i odgovarajuće ishrane za vrijeme trudnoće i dojenja.

Član 13.

Države članice preduzimaju sve odgovarajuće mjere radi eliminisanja diskriminacije žena u drugim oblastima privrednog i društvenog života kako bi im se, na osnovu ravnopravnosti žena i muškaraca, obezbijedila jednaka prava, a posebno:

(a) Pravo na porodična davanja;

(b) Pravo na bankarske zajmove, hipotekarne i druge vrste finansijskih kredita;

(c) Pravo na učešće u rekreativnim aktivnostima, sportu i svim oblicima kulturnog života.

Član 14.

1. Države članice uzeće u obzir posebne probleme s kojima se suočava žena na selu, kao i značajnu ulogu koju ona ima u ekonomskom opstanku svoje porodice, uključujući njen rad u sektorima privrede u kojima se ne ostvaruje dohodak i preduzeće sve odgovarajuće mjere kako bi obezbijedile da se odredbe ove konvencije primjenjuju na žene na selu.

2. Države članice će preduzeti sve odgovarajuće mjere radi eliminisanja diskriminacije žena u seoskim područjima kako bi obezbijedile da one, na osnovi ravnopravnosti muškaraca i žena, učestvuju u razvoju sela i da od toga imaju koristi posebno da bi obezbijedile njihovo pravo na:

(a) Učešće u izradi i sprovođenju planova razvoja na svim nivoima;

(b) Pristup odgovarajućoj zdravstvenoj zaštiti, uključujući informacije, savjete i usluge u vezi s planiranjem porodice;

(c) Direktno korišćenje programa socijalne zaštite;

(d) Sticanje svih vrsta obuke i obrazovanja, formalnog i neformalnog, uključujući opismenjavanje, kao i pristup svim uslugama u okviru mjesne zajednice, kao i savjetodavnim uslugama, inter alia, radi proširenja njihovih opštih tehničkih znanja;

(e) Organizovanje grupa za samopomoć i zadruga kako bi ostvarile jednak pristup privrednim djelatnostima putem zapošljavanja ili obavljanja samostalne djelatnosti;

(f) Učešće u svim aktivnostima mjesne zajednice;

(g) Dostupnost poljoprivrednih kredita i zajmova, olakšica za prodaju proizvoda, odgovarajuće tehnologije i jednakog tretmana u zemljišnoj i agrarnoj reformi, kao i programa za ponovno naseljavanje;

(h) Adekvatne životne uslove, posebno u pogledu stanovanja, higijenskih uslova, električne energije i snabdijevanja vodom, saobraćaja i veza.

Dio IV

Član 15.

1. Države članice priznaju ženama jednaka prava pred zakonom kao i muškarcima.

2. Države članice priznaju ženama jednaku pravnu sposobnost u građanskim stvarima kao i muškarcima i daju im jednake mogućnosti da se njome koriste. One posebno daju ženama jednaka prava na zaključenje ugovora i upravljanje imovinom i tretiraju ih ravnopravno u svim fazama postupka pred sudom.

3. Države članice su saglasne da se svi naponi i svi drugi privatni instrumenti bilo koje vrste čije pravno dejstvo ima za cilj da ograniči pravnu sposobnost žena smatraju ništavim i nevažećim.

4. Države članice priznaju ženama i muškarcima jednaka prava u pogledu zakona o kretanju lica i slobode izbora mjesta boravka i prebivališta.

Član 16.

1. Države članice preduzimaju sve odgovarajuće mjere radi otklanjanja diskriminacije žena u svim pitanjima koja se odnose na brak i porodične odnose, a posebno obezbjeđuju, na osnovi ravnopravnosti muškaraca i žena:

(a) Jednako pravo na sklapanje braka;

(b) Jednako pravo na slobodan izbor bračnog druga i sklapanje braka samo po slobodnoj volji i uz potpunu saglasnost;

(c) Jednaka prava i odgovornosti u braku i prilikom razvoda;

(d) Jednaka roditeljska prava i obaveze u odnosu na djecu, bez obzira na bračni status. U svim ovim slučajevima interesi djece moraju biti na prvom mjestu;

(e) Jednaka prava da slobodno i odgovorno odlučuju o planiranju porodice, kao i da imaju pristup informacijama, obrazovanju i sredstvima koja će im omogućiti da se koriste ovim pravima;

(f) Jednaka prava i odgovornosti u pregledu starateljstva, tutorstva, upravljanja imovinom i usvajanje djece, ili sličnih institucija ako postoje u nacionalnom zakonodavstvu. U svim slučajevima interesi djece moraju biti na prvom mjestu;

(g) Jednaka lična prava muža i žene, uključujući pravo na izbor porodičnog imena, profesije i zanimanja;

(h) Jednaka prava oba bračna druga u pogledu vlasništva nad imovinom, odnosno sticanja, pravljenja, uživanja i otudjivanja imovine, bez obzira na to da li se ovo obavlja besplatno ili za znatnu materijalnu nagradu.

2. Vjeridba i stupanja djeteta u brak ne može imati nikakvih pravnih posljedica a preduzeće se sve potrebne mjere, uključujući zakonodavne, radi utvrđivanja minimalnih godina života za sklapanje braka, kao i uvođenje obaveze da se brak sklopi u zvaničnom matičnom uredu.

Član 17.

1. Radi praćenja napretka ostvarenog u primjeni ove Konvencije, obrazovanje se Komitet za eliminisanje diskriminacije žena (u daljem tekstu Komitet), koji će prilikom stupanja Konvencije na snagu imati 18, a posle ratifikacije ili pristupanja, 35. države članice, 23 stručnjaka visokih moralnih kvaliteta i stručnosti za oblast na koju se odnosi ova Konvencija. Države članice medju svojim državljanima biraju stručnjake koji će u radu Komiteta učestvovati u ličnom svojstvu. Pri izboru članova Komiteta vodiće se računa o ravnomjernoj geografskoj zastupljenosti, kao i o tome da budu izabrani i stručnjaci koji predstavljaju razne civilizacije i glavne pravne sisteme.

2. Članovi Komiteta biraju se tajnim glasanjem na osnovu spiska kandidata koje su imenovalе države članice. Svaka država članica može imenovati jednog svog državljanina.

3. Prvi izbori će se održati šest mjeseci od dana stupanja ove konvencije na snagu. Najmanje tri mjeseca

prije datuma svakih izbora Generalni sekretar Ujedinjenih nacija uputiće poziv državama članicama da podnese predloge u roku od dva mjeseca. Generalni sekretar će pripremiti spisak svih na taj način imenovanih lica, po azbučnom redu, s nazivima država članica koje su ih menovale, i dostaviti ga državama članicama.

4. Izbori za članove Komiteta održaće se na sastanku država članica koji će zazvati Generalni sekretar Ujedinjenih nacija i koji će se održati u sjedištu Ujedinjenih nacija. Na tom sastanku, na kome kvorum sačinjavaju dvije trećina članica, biće izabrani oni kandidati koji dobiju najveći broj glasova i apsolutnu većinu glasova prisutnih predstavnika/ca država članica koji glasaju.

5. Članovi/ice Komiteta se biraju na četiri godine. Međutim, mandat devet članova/ica koji budu izabrani na prvom glasanju ističe poslije dvije godine, odmah poslije prvih izbora predsjednika/ce Komiteta će žrijebom izabrati imena ovih devet članova/ica.

6. Izbori za pet dodatnih članova/ica Komiteta održaće se u skladu sa odredbama st.2,3. i 4. ovog člana, posle saopštenja od tridesetpetoj ratifikaciji ili pristupanju Konvenciji. Mandat dva/ije dodatna/e člana/ice Komiteta koji/e budu izabrani tom prilikom ističe posle dvije godine. Ova/e dva/ije člana/ice bira predsjednik/ca Komiteta žrijebom.

7. Za popunjavanje eventualnih praznih mjesta, država članica čijem je predstavniku/ci prestala funkcija u svojstvu člana/ice Komiteta imenuje drugo lice iz redova svojih državljana pod rezervom odobrenja Komiteta.

8. Članovi/ice Komiteta će, uz saglasnost Generalne supštine, primati nagrade iz sredstava Ujedinjenih nacija, pod uslovima koje odredi Generalna skupština imajući u vidu značaj zadataka koje obavlja Komitet.

9. Generalni sekretar Ujedinjenih nacija obezbjeđuje potrebno osoblje i uslove za efikasno vršenje funkcija Komiteta u okviru ove konvencije.

Član 18.

Države članice se obavezuju da Generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija podnesu, radi razmatranja u Komitetu, izvještaj o zakonodavnim, sudskim upravnim ili drugim

mjerama koje su usvojile radi primjene odredaba Konvencije, kao i napretku ostvarenom u tom periodu:

(a) u roku od godinu dana poslije stupanja Konvencije na snagu u odnosnoj državi;

(b) najmanje svake četvrte godine poslije toga i uvijek kad to Komitet zatraži.

2. U izvještajima se mogu navesti faktori i teškoće koje utiču na to do koje mjere se izvršavaju obaveze koje proističu iz ove Konvencije.

Član 19.

1. Komitet usvaja poslovnik o radu.

2. Komitet bira svoje funkcionere za period od dvije godine.

Član 20.

1. Komitet se obično sastaje jednom godišnje u trajanju od najviše dvije nedjelje, radi razmatranja izvještaja podnijetih u skladu s članom 18 ove konvencije.

2. Sastanci Komiteta se obično održavaju u sjedištu Ujedinjenih nacija ili na bilo kom drugom odgovarajućem mjestu koje odredi Komitet.

Član 21.

1. Komitet, preko Ekonomskog i Socijalnog savjeta, svake godine izvještava Generalnu skupštinu o svom radu i može davati predlog i opšte preporuke na osnovu razmotrenih izvještaja i informacija koje je primio od država članica. Takvi predlozi i opšte preporuke unose se u izvještaj Komiteta zajedno sa eventualnim primjedbama država članica.

2. Izvještaj Komiteta Generalni sekretar dostavlja Komisiji za položaj žena radi informisanja.

Član 22.

Specijalizovane agencije imaju pravo da prisustvuju sastancima prilikom razmatranja primjene onih odredaba ove Konvencije koje spadaju u njihov djelokrug rada. Komitet može zatražiti da specijalizovane agencije podnesu izvještaje o primjeni odredaba Konvencije u oblastima koje spadaju u djelokrug njihovog rada.

Dio VI

Član 23.

Nijedna odredba ove Konvencije ne smije uticati na bilo koje odredbe koje efikasnije vode postizanju ravnopravnosti muškaraca i žena, a koje mogu biti sadržane u:

- (a) zakonodavstvu države članice; ili
- (b) bilo kojoj drugoj međunarodnoj konvenciji, ugovoru ili sporazumu koji je na snazi u odnosnoj državi članici.

Član 24.

Države članice se obavezuju da usvoje sve potrebne mjere na unutrašnjem planu radi potpunog ostvarenja prava priznatih u ovoj Konvenciji.

Član 25.

1. Ova Konvencija je otvorena za potpisivanje svim državama.
2. Generalni sekretar Ujedinjenih nacija je određen za depozitara Konvencije.
3. Ova Konvencija podliježe ratifikaciji. Ratifikacioni instrument se deponuju kod Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija.
4. Ova Konvencija je otvorena za pristupanje svim državama. Pristupanja se vrše deponovanjem instrumenata o pristupanju kod Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija

Član 26.

1. Zahtjev za reviziju Konvencije može podnijeti svaka država članica, u svako doba, putem saopštenja u pismenoj formi upućenog Generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija.
2. Generalna skupština Ujedinjenih nacija odlučuje o eventualnim mjerama koje treba preduzeti u vezi sa zahtjevom.

Član 27.

1. Ova Konvencija stupa na snagu 30 dana računajući od dana deponovanja kod Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija 20 instrumenta o ratifikaciji ili pristupanju.
2. Za svaku državu koja ratifikuje ovu konvenciju ili joj pristupi poslije deponovanja 20 instrumenta o ratifikaciji ili pristupanju, Konvencija stupa na snagu 30 dana računajući

od dana deponovanja njenog instrumenta o ratifikaciji ili pristupanju.

Član 28.

1. Generalni sekretar Ujedinjenih nacija prima i dostavlja svim državama tekst rezervi koje države izjave prilikom ratifikacije ili pristupanja.
2. Rezerva koja nije spojiva s predmetom i ciljevima ove konvencije nije dozvoljena.
3. Rezerve se mogu povući u svako doba putem saopštenja upućenog Generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija, koji o tome obavještava sve države. Takvo saopštenje stupa na snagu počev od datuma prijema.

Član 29.

1. Svaki eventualni spor između dvije ili više država članica u pogledu tumačenja ili primjene ove Konvencije koji se ne riješi putem pregovora podnosi se na arbitražu na zahtjev jedne od njih. Ako u roku od 6 mjeseci od datuma podnošenja zahtjeva za arbitražu države članice ne uspiju da se slože o organizaciji arbitraže, svaka strana se može obratiti Međunarodnom sudu pravde radi rješavanja spora zahtjevom koji se podnosi u skladu sa Statutom i Sudom.
2. Svaka država članica može prilikom potpisivanja ili ratifikovanja ove Konvencije ili prilikom pristupanja Konvenciji izjaviti da se ne smatra obaveznom shodno stavu 1 ovog člana. Druge države članice neće biti obavezne shodno stavu 1 ovog člana u odnosu na svaku državu članicu koja je izjavila takvu rezervu.
3. Svaka država članica koja je izjavila rezervu u skladu sa stavom 2 ovog člana može u svako doba povući rezervu putem saopštenja Generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija.

Član 30.

Ova Konvencija je sačinjena na arapskom, kineskom, engleskom, francuskom, ruskom i španskom jeziku, pri čemu svi tekstovi jednako vjerodostojni i deponovaće se kod Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija.

U potvrdu čega su dolje potpisani propisno ovlašćeni u tu svrhu potpisali ovu konvenciju.

Notes

A series of horizontal dotted lines for taking notes.

Notes

A series of 25 horizontal dotted lines for taking notes.

Notes

A series of horizontal dotted lines for writing notes.

Notes

A series of horizontal dotted lines for taking notes.

CIP - Каталогизација у публикацији
Централна народна библиотека Црне Горе,
Цетиње

305:364.632(035)

ROD i nasilje : priručnik o rodno zasnovanom
nasilju koje pogađa mlade / Dennis van der Veur
... [et al.] ; (prevod Tanja Luburić, Tamara Jurlina
i Olivera Kusovac) . - Podgorica : Ministarstvo za
ljudska i manjinska prava Crne Gore, 2010
(Podgorica : DPC) . - 167 str. : tabele ; 25 cm

Tiraž 500

ISBN 978-9940-9251-1-6

1. Veur, Dennis van der [аутор] 2. Vrethem,
Karolina [аутор] 3. Titley, Gavan [аутор] 4.
Tóth, Györgyi [аутор]

а) Род - Насиље - Приручници

COBISS.CG-ID 15683088

rod i nasilje

PRIRUČNIK O RODNO ZASNOVANOM
NASILJU KOJE POGAĐA MLADE

Rod i nasilje je priručnik koji ima za cilj da pomogne edukatorima/kama i mladim liderima/kama koji/e rade na pitanjima rodne ravnopravnosti i rodno zasnovanog nasilja sa mladim ljudima. Ova publikacija sadrži teoretske informacije, metode i izvore za edukativne aktivnosti, zajedno sa konkretnim vežbama koje korisnici/e mogu koristiti u svakodnevnom radu.

Nasilje je ozbiljno pitanje koje direktno utiče na živote mnogih mladih ljudi. Ono najčešće ima za rezultat dugotrajnu štetu za dobrobit i integritet ličnosti, kao i dovođenje života u rizik. Rodno zasnovano nasilje, uključujući nasilje nad ženama, ostaje ključni izazov iz oblasti ljudskih prava u savremenoj Evropi i u svijetu.

Rad sa mladim ljudima na edukaciji o ljudskim pravima predstavlja jedan od načina za sprječavanje pojave rodno zasnovanog nasilja. Podizanjem svijesti o tome kako i zašto se ono manifestuje i istražujući uticaj na ljude i u društvu, rodno zasnovano nasilje neće ostati neprimijećeno.

Rodna ravnopravnost je suštinski važna za žene i muškarce, za mlade ljude, za sve nas. Ova priručnik istražuje ova pitanja ljudskih prava i postupa po njima.

Savjet Evrope ima četrdeset sedam država članica i pokriva cijeli kontinent Evrope. On radi na izradi zajedničkih demokratskih i pravnih principa zasnovanih na Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima i drugim dokumentima o zaštiti pojedinaca.

ISBN 978-9940-9251-1-6

